

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR
E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

DE VORDERING TOT LEVENSONDERHOUD VAN DE LANGSTLEVENDE ECHTGENOOT TEN LASTE VAN DE NALATENSCHAP

In dit nummer zijn twee uitspraken opgenomen waarin de problematiek van artikel 205, §§ 2 tot 5, B.W., een tot nog toe vrij onbekende bepaling uit het Burgerlijk Wetboek, centraal staat. Oorspronkelijk voorzag dit artikel in een vordering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap ten voordele van de langstlevende echtgenoot. Bij de wetwijziging betreffende het erfrecht van de langstlevende echtgenoot van 14 mei 1981 werd het toepassingsgebied van deze bepaling uitgebreid. Voortaan kunnen ook de ascendenten van de overledene, onder bepaalde voorwaarden, een vordering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap doen gelden¹.

Artikel 205, §§ 2 tot 5, in het nieuwe recht omgedoopt tot artikel 205bis, is zeer belangwekkend. Het beoogt immers de combinatie van een statisch element, het *erfrecht*, met een dynamisch element, het *recht op levensonderhoud*.

Ondanks het belang van dit artikel werd het in de rechtsleer stiefmoederlijk behandeld. Er zijn slechts enkele summiere commentaren. Ook de rechtspraak ter zake is beperkt. Is deze bepaling dan zo eenvoudig dat zij weinig commentaar behoeft en slechts zelden tot betwistingen aanleiding geeft? Dat is één mogelijke verklaring. De geringe toepassing van de bepaling in de praktijk kan echter evenzeer de karige rechtsleer en rechtspraak ter zake ver-

klaren. De twee vonnissen hier aan de orde bieden een unieke gelegenheid om een aantal facetten van artikel 205bis B.W., te belichten.

Op 1 oktober 1937 werd het huwelijk tussen eiseres en de vooroverledene, wisselagent van beroep, gesloten. Na verloop van dertien jaar, in 1950, verliet de vrouw haar echtgenoot omdat hij buitenechtelijke betrekkingen had aangeknoopt. Zij verkreeg een onderhoudsgeld van tienduizend frank, dat niet geïndexeerd werd. Na het overlijden van haar echtgenoot op 25 oktober 1976, werd dit bedrag door de erfgenamen verder uitbetaald tot en met oktober 1977. Op 18 oktober 1977 leidde de langstlevende echtgenote, die door de vooroverledene was ontferd, bij de vrederechter van haar woonplaats, een eis tot het verkrijgen van levensonderhoud ten laste van de nalatenschap in. Zij vorderde vanaf november 1976, een maandelijkse uitkering van vijftigduizend frank, verhoogd bij conclusie tot vijftigduizend frank en aan te passen aan de schommelingen van het indexcijfer van de consumptieprijzen. Ook verzocht zij de vrederechter om een hypothecaire inschrijving te mogen nemen op een hele reeks onroerende goederen uit de nalatenschap ten einde de betaling van het onderhoudsgeld ten belope van zes miljoen frank te waarborgen.

De langstlevende echtgenoot is onderhoudsgerechtigd

Een eerste vraag betreft de relevantie van bijzondere situaties als de feitelijke scheiding of scheiding van tafel en bed, en de daarmee verbonden schuldvraag, voor het recht op levensonderhoud ten laste van de nalatenschap. De langstlevende echtgenote in deze zaak leefde reeds jarenlang feitelijk gescheiden van de overledene, die voor die situatie verantwoordelijk was gesteld.

Artikel 205bis, § 1, duidt de langstlevende echtgenoot, ook al was hij gescheiden van tafel en bed, als gerechtigde aan. Uit die tekst kan men alvast een besluit trekken: indien het huwelijk werd ontbonden door echtscheiding,

¹ «Wanneer een echtgenoot al was hij gescheiden van tafel en bed, vooroverleden is zonder nakomelingen achter te laten, is zijn nalatenschap aan de bloedverwanten in de opgaande lijn, die ten tijde van het overlijden behoeftig zijn, levensonderhoud verschuldigd ten belope van de erfrechten die zij verliezen ten gevolge van de giften aan de langstlevende echtgenoot» (artikel 205bis, § 2, B.W.).

De vordering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap was bij vroegere wetwijzigingen reeds uitgebreid tot de adoptant (art. 364, 2°, B.W.) en de gewezen echtgenoot van de langstlevende (artt. 301, § 6, 306 en 307bis B.W.).

kan de gewezen echtgenoot zich niet beroepen op artikel 205bis, § 1, B.W.² Op het ogenblik van het overlijden is hij immers echtgenoot-af.

Een ander mogelijk besluit uit die paragraaf is het volgende: iedere persoon wiens huwelijk met de vooroverledene door zijn overlijden werd ontbonden, heeft recht op levensonderhoud, dit ongeacht de vraag of zijn relatie met de vooroverledene, volgens de klassieke morele normen, geslaagd kon worden genoemd. Hij is immers «langstlevende echtgenoot» en deze hoedanigheid wordt noch door scheiding van tafel en bed, noch door feitelijke scheiding, zelfs al was hij de schuldige partij, ongedaan gemaakt³.

Dat was inderdaad het besluit van de wetgever in 1896. Wat betreft de scheiding van tafel en bed was deze beslissing in overeenstemming met de toen vigerende rechtsleer en rechtspraak, krachtens welke het recht op hulp ook ten voordele van de schuldige partij bleef bestaan⁴. Wat de feitelijke scheiding betreft lagen de zaken anders. Hoewel de schuldige partij zijn recht op hulpverlening vanwege de onschuldige echtgenoot verbeurde, weigerde de wetgever de schuldvraag te laten meespelen bij de toekenning van levensonderhoud ten laste van de nalatenschap. Men achtte een bijzondere regeling ter zake overbodig, gezien het gering aantal echtparen dat feitelijk gescheiden leefde. Bovendien was men bevreesd dat een dergelijke regeling zou leiden tot het voeren van postume echtscheidingsprocedures⁵.

Is dat besluit actueel gebleven? Dat is alleszins niet meer het geval voor de scheiding van tafel en bed. Bij de wet van 27 januari 1960⁶ werd door de wetgever aan de schuldige echtgenoot het recht op hulpverlening vanwege de onschuldige ontzegd. Meteen vervalt ook elke rechtvaardiging voor de toekenning van een levensonderhoud ten laste van de nalatenschap aan de schuldige echtgenoot. Dit levensonderhoud is immers de voortzetting van de wederzijdse hulpplicht⁷.

Die oplossing werd door de wetgever naar aanleiding van de recente wetwijziging van 14 mei 1981 bevestigd. Volgens de parlementaire voorbereiding moeten immers de woorden «al was hij gescheiden van tafel en bed» gelezen worden samen met artikel 308 van het Burgerlijk Wet-

boek, zoals dit werd gewijzigd bij de wet van 27 januari 1960, waarbij de plicht van hulp enkel behouden blijft ten voordele van de echtgenoot die de scheiding heeft verkregen⁸. Wat de feitelijke scheiding betreft gaan er in de recente rechtsleer steeds meer stemmen op om de toekenning van levensonderhoud te weigeren aan degene die schuld heeft aan de feitelijke scheiding of het voortduren ervan⁹. Artikel 213 en artikel 205, §§ 2 tot 5, B.W. regelen een zelfde verplichting: de hulpplicht tussen echtgenoten tijdens het huwelijk na het overlijden van een van hen. De toepassingsmodaliteiten van die artikelen moeten dan ook dezelfde zijn. De argumenten die tegen het hanteren van de schuldvraag werden ingeroepen, zijn trouwens niet langer afdoende. De feitelijke scheiding is een alledaags fenomeen geworden. De boeman van de postume echtscheidingsprocedure zal bovendien niet zo schrikbaar zijn. In de meeste gevallen staat de schuld of onschuld van de langstlevende echtgenoot reeds vóór het overlijden vast ten gevolge van een procedure die op basis van artikel 213 B.W. werd gevoerd¹⁰.

Er gelden m.i. echter fundamentele bezwaren tegen het hanteren van de schuldvraag bij de toekenning van levensonderhoud.

Allereerst lijkt het mij onaanvaardbaar om het recht op levensonderhoud, dat een vitale behoefte — het leiden van een menswaardig bestaan — waarborgt, te weigeren op grond van bepaalde gedragingen vanwege de behoefte¹¹.

Bovendien is het sanctioneren van de «schuldige» partij een verdedigingsreflex ter bescherming van het huwelijk als enig toegelaten leefpatroon. Deze houding ontnemt de rechtsonderhorigen immers de vrijheid om hun persoonlijke affectieve relaties naar eigen inzicht op te bouwen of af te breken.

Deze «dwangbuispolitiek» doet zich ook voelen in het feit dat in alternatieve relaties, meer bepaald het ongehuwd samenwonen van twee of meer mensen, het recht op levensonderhoud aan de langstlevende partner wordt ontzegd. In het kader verdient de Engelse «Family Provision»-wetgeving een bijzondere vermelding. Deze wet-

² De gewezen echtgenoot beschikt weliswaar in bepaalde gevallen over een vordering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap. Dit recht is vastgelegd in de artikelen 301, § 6, 306 en 307bis B.W. Voor de toepassingsmodaliteiten wordt telkens verwezen naar artikel 205, §§ 2 tot 5, B.W., nu art. 205bis B.W.

³ Ook de duur van het huwelijk is niet relevant. Zo kreeg een persoon wiens huwelijk met de vooroverledene slechts zeven dagen had geduurd een levensonderhoud toegewezen (Hof Luik, 14 maart 1928, *Jur. Liège*, 1928-29, 90).

⁴ G. DASAERT, *Commentaire de la loi du 20 novembre 1896 sur les droits successoraux du conjoint survivant*, I, *Travaux législatifs*, Bruylant, Brussel, 1897, nrs. 63, 133 en 183.

⁵ G. DASAERT, *op. cit.*, I, nr. 53. Het voorstel van M.C. Cartuyvels om de echtgenoot die schuld heeft aan de feitelijke scheiding, het recht op levensonderhoud ten laste van de nalatenschap te ontzeggen, belandde zonder enige verdere commentaar in de parlementaire prullenmand.

⁶ B.S., 2 februari 1960, blz. 638.

⁷ In die zin het antwoord van de minister van Justitie op een parlementaire vraag vanwege M. Damseaux, *Rev. Not. B.*, 1972, 535; W. DELVA, «De ontbinding van het huwelijk door de dood», *T.P.R.*, 1975, 156, nr. 27.

⁸ Verslag Cooreman, *Parl. Besch., Senaat*, 1980-81, nr. 600/2, 3 maart 1981, blz. 10.

⁹ C. DE BUSSCHERE, «Enkele aspecten van de notariële praktijk in verband met de feitelijke scheiding van de echtgenoten» in: Koninklijke Federatie van Belgische notarissen (ed.), Gent, 1978, 45; C. DE BUSSCHERE, *De feitelijke scheiding der echtgenoten*, Story-Scientia, Gent, 1978, 236.

¹⁰ Is de feitelijke scheiding het gevolg van een procedure tot echtscheiding, dan mag de rechtbank bij de toekenning van het levensonderhoud geen rekening houden met de schuldvraag. Geldt die regel eveneens voor de vordering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap? Dit valt te betwijfelen. Het overlijden van een der partijen maakt een einde aan de echtscheidingsprocedure en meteen ook aan het onderzoek naar de schuld of onschuld van de betrokkenen. De langstlevende echtgenoot zou, ook al is hij de schuldige partij, verder ongestoord zijn uitkering kunnen genieten. Billijkheidshalve zou de rechter die oordeelt over de toekenning van een levensonderhoud, de schuldvraag in dit oordeel moeten betrekken.

¹¹ Het argument dat de behoefte altijd een beroep kan doen op overheidssteun gaat m.i. niet op. In een rechtsstelsel waarin privé-eigendom der families een der basisbeginselen is, moet de familie dan ook in eerste instantie voor de bestaanszekerheid van haar leden zorgen.

geving biedt niet alleen bescherming aan de langstlevende echtgenoot — dit ongeacht zijn relatie met de vooroverledene —, maar tevens aan elke persoon die voor zijn levensonderhoud op de financiële steun van de erflater op het ogenblik van diens overlijden was aangewezen¹².

Bij afwezigheid van gemeenschappelijke kinderen?

De vermelding dat het echtpaar in de onderhavige zaak kinderloos bleef, is overbodig. Vóór de wetswijziging van 14 mei 1981 was een der voorwaarden voor het verkrijgen van levensonderhoud voor de langstlevende echtgenoot de ontstentenis van kinderen uit diens huwelijk met de overledene.

Onder deze begripsomschrijving zijn begrepen alle kinderen wier juridische afstamming ten aanzien van beide echtgenoten vaststaat. Naast de wettige kinderen uit het huwelijk geboren zijn dit tevens de door huwelijk of adoptie gewettigde kinderen, de kinderen die door beide echtgenoten werden erkend of geadopteerd en ook de wettige kinderen uit een vorig huwelijk van een der echtgenoten die door de andere werden geadopteerd¹³.

Ten slotte vormen de wettige afstammelingen van de hierboven opgesomde personen een beletsel voor de toepassing van artikel 205, §§ 2 tot 5, B.W..

De kinderen wier juridische afstamming slechts ten aanzien van één der echtgenoten vaststaat zijn daarentegen niet «gemeenschappelijk». Dit zij de kinderen uit een vorig huwelijk van de erflater, zij die door hem werden erkend of geadopteerd en de wettige afstammelingen van deze categorieën. Hetzelfde geldt echter ook voor de kinderen uit een vorig huwelijk van de langstlevende echtgenoot¹⁴, zij die door hem werden erkend of geadopteerd en hun afstammelingen. Toch zijn deze laatsten net zoals de gemeenschappelijke kinderen onderhoudsplichtig ten aanzien van de langstlevende echtgenoot.

Door welke motieven werd deze bizarre voorwaarde ingegeven? De wetgever was van oordeel dat de gemeenschappelijke kinderen van het echtpaar als eersten de verzorging van de langstlevende echtgenoot moeten waarnemen. De nalatenschap zou trouwens toch aangewend worden voor het levensonderhoud aangezien zij deel uitmaakt van het vermogen van de kinderen. Ten slotte kwam hier de boze stiefmoeder even om het hoekje kijken. De wetgever was van oordeel dat de kinderen uit een vorig huwelijk van de erflater, in aanwezigheid van gemeenschappelijke kinderen, geen bijdrage moeten leveren in het levensonderhoud van hun stiefouder¹⁵.

Die voorwaarde leverde stof tot heel wat kritiek. Alereerst wordt inbreuk gemaakt op de algemeen aanvaarde regel krachtens welke de echtgenoten, vóór alle andere verwanten, verplicht zijn om voor elkaars verzorging bij te dragen¹⁶. Deze verplichting blijft bij het overlijden van een van hen op zijn vermogen rusten. De erfgenamen zouden bijgevolg als eersten, ten belope van de nalatenschap, onderhoudsplichtig moeten zijn.

Dat de nalatenschap, zij het onrechtstreeks, wordt aangewend voor dit levensonderhoud, is slechts correct voor zover de erflater zijn vermogen niet aan derden heeft vermaakt. Is dit wel het geval, dan kunnen deze laatsten rustig genieten van het beschikbaar deel, terwijl de kinderen, die slechts het voorbehouden erfdeel ontvangen, in sommige gevallen hun eigen spaarpot moeten ledigen om in het levensonderhoud van de langstlevende echtgenoot te voorzien.

De hier besproken voorwaarde zorgde evenmin voor een happy-end aan het sprookje van de boze stiefmoeder. De kinderen uit een vorig huwelijk van de erflater zijn weliswaar ontslagen van een bijdrage in haar levensonderhoud wanneer er gemeenschappelijke kinderen zijn. De regel is echter niet van toepassing als er kinderen uit een vorig huwelijk van de langstlevende echtgenoot zijn¹⁷. In dat geval zijn het uitgerekend de stiefkinderen die, als erfgenamen, als eersten hun erfdeel aan het levensonderhoud van de langstlevende echtgenoot moeten spenderen. Zijn eigen kinderen staan slechts op de tweede plaats van de lijst der onderhoudsplichtigen.

Ten slotte werd de langstlevende echtgenoot door die voorwaarde benadeeld. De vordering tot levensonderhoud ten aanzien van zijn kinderen valt op vele punten nadeliger uit dan de vordering ten laste van de nalatenschap. Bij de uitoefening van de laatstgenoemde moet de langstlevende echtgenoot enkel voorrang verlenen aan de schuldeisers van de erflater en van de nalatenschap; bij de uitoefening van de eerstgenoemde hebben ook de persoonlijke schuldeisers van de onderhoudsplichtige kinderen voorrang¹⁸. Als erfgenamen zijn de kinderen verplicht om voldoende zekerheid te stellen voor de uitbetaling van het onderhoudsgeld¹⁹; zijn zij persoonlijk onderhoudsplichtig, dan is een dergelijke zekerheidstelling niet vereist²⁰. Ten slotte is de onderhoudsplicht ten laste van

¹² Provision for family and dependents.

¹³ Cass., 13 maart 1970, *Pas.*, 1970, I, 625, *Rec. Gén. Enr. Not.*, 1971, 301, *J.T.*, 1971, 167, *Rev. Not. B.*, 1971, 424.

¹⁴ Rb. Antwerpen, 10 januari 1954, *J.T.*, 1955, 496, met noot van J. Machiels (het cassatieberoep tegen het vonnis werd verworpen door Cass., 12 juli 1957, *Pas.*, 1957, I, 1365, *R.W.*, 1957-58, 1750); Rb. Brussel, 6 april 1962, *Pas.*, III, 75; G. DANAERT, *op. cit.*, II, nr. 182; W. DELVA, *loc. cit.*, 156, nr. 28; Anders: A. VANISTERBEEK, *Des droits successoraux du conjoint survivant — Commentaire théorique et pratique des lois du 20 novembre 1895 et 16 mai 1900*, Administration de la revue pratique du notariat belge, Brussel, 1907, nr. 148.

¹⁵ G. DANAERT, *op. cit.*, I, nr. 183.

¹⁶ Cass., 10 januari 1958, *Pas.*, 1958, I, 478; Cass., 27 juni 1969, *J.T.*, 1969, 582; Hof Gent, 23 maart 1956, *R.W.*, 1956-57, 1016; Hof Brussel, 31 december 1957, *R.W.*, 1957-58, 1637; Hof Bergen, 26 maart 1975, *Pas.*, 1976, II, 2; Vred. Kontich, 23 januari 1968, *R.W.*, 1967-68, 1290; Vred. St.-Joost-ten-Node, 8 november 1967, *T.Vred.*, 1970, 87; H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, Bruylant, Brussel, 1962, I, nr. 557; G. PELISIER, *Les obligations alimentaires, unité ou diversité*, Pichon et Durand-Auzias, Parijs, 1961, 258; L. SWENNEN, «De onderhoudsplicht in het burgerlijk recht: algemene beginselen», in *Onderhoudsgeld*, CED-Samsom, Brussel, 1978, nr. 45, blz. 22.

¹⁷ Zie verwijzingen in voetnoot 14.

¹⁸ De onderhoudsgerechtigde komt pas na al de schuldeisers van de onderhoudsplichtige aan de beurt. In artikel 205bis B.W. is de nalatenschap «onderhoudsplichtig»; vandaar dat enkel haar schuldeisers voorrang hebben op de langstlevende echtgenoot, G. DANAERT, *op. cit.*, II, nr. 181.

¹⁹ Art. 205, § 4, B.W.

²⁰ H. DE PAGE, *op. cit.*, I, nr. 555; F. LAURENT, *Principes de droit civil*, Bruylant, Brussel, 18, nr. 191; P. MAHILLON,

de nalatenschap passief overdraagbaar op de rechtsoptvolgers van de erfgenamen²¹; de persoonlijke onderhoudsplicht van de kinderen neemt daarentegen een einde bij hun overlijden²².

De *lege ferenda* restte er slechts één devies: de schraping van die voorwaarde uit artikel 205, § 2, B.W.. Bij de wetwijziging van 14 mei 1981 werd ze dan ook terecht geschrapt.

En behoefte op het ogenblik van het overlijden

De langstlevende echtgenoot heeft enkel recht op levensonderhoud indien hij behoeftig is op het ogenblik van het overlijden. De staat van behoefte wordt vastgesteld aan de hand van een balans met aan de passiefzijde de vereiste uitgaven voor het levensonderhoud, en aan de actiefzijde de beschikbare middelen bij de gerechtigde. Het negatieve saldo geeft de staat van behoefte aan.

De behoefte

De voornaamste twistappel in de zaak betrof de omlining van het begrip «behoefte» in art. 205, § 2, B.W., nu art. 205bis, § 1, B.W.. De langstlevende echtgenote bepleitte de toepassing van de regels inzake de wederzijdse hulpverlening tussen echtgenoten. De erfgenamen beriepen zich daarentegen op de klassieke beginselen van het onderhoudsrecht. Het voorwerp van deze discussie is zeer belangrijk, zowel voor het ontstaan van het recht op levensonderhoud als voor de bepaling van het verschuldigde bedrag.

Volgens de algemene beginselen van onderhoudsrecht is een persoon behoeftig wanneer hij redelijkerwijze niet in staat is zichzelf de middelen te verschaffen om in zijn levensonderhoud te voorzien. Het levensonderhoud omvat alles wat noodzakelijk is om een menswaardig bestaan te leiden²³. Het begrip «behoefte» is relatief. Bij de bepaling van hetgeen nodig is voor iemands levensonderhoud wordt rekening gehouden met persoonlijke omstandigheden: zijn fysieke toestand, zijn familiale lasten en de sociale status die hij voordien bekleedde²⁴. De voordien ge-

noten levensstandaard is weliswaar een criterium bij de behoeftebepaling, maar het enkele feit dat iemand niet dezelfde levensstandaard kan voortzetten geeft hem geen recht op een onderhoudsuitkering²⁵.

De wederzijdse hulpplicht uit artikel 213 B.W. is ruimer. Krachtens dit artikel heeft elke echtgenoot het recht om de levensstandaard te genieten die mogelijk is, rekening houdend met het vermogen van beide echtgenoten²⁶. Om onderhoudsgeld te krijgen is het bijgevolg voldoende dat de echtgenoot in de onmogelijkheid verkeert om dezelfde levensstandaard als tijdens het samenleven voort te zetten²⁷.

Past men op artikel 205bis, § 1, de klassieke beginselen toe, dan is de langstlevende echtgenoot behoeftig wanneer hij niet meer kan voorzien in de uitgaven die noodzakelijk zijn voor zijn levensonderhoud. Bij het berekenen van die uitgaven wordt rekening gehouden met zijn vroegere levensstandaard. Is de regeling van artikel 213 B.W. toepasbaar, dan is de langstlevende echtgenoot behoeftig wanneer hij die levensstandaard niet kan voortzetten. Hij mag de tijdens het samenleven gebruikelijke uitgaven in rekening brengen, ook al zijn deze niet noodzakelijk voor zijn levensonderhoud. Aangezien de levensstandaard mede wordt bepaald door het vermogen van de andere echtgenoot, zal de omvang van de nalatenschap het bedrag van het onderhoudsgeld bovendien in ruime mate beïnvloeden. De langstlevende echtgenote in de onderhavige zaak liet zich dan ook niet onbetuigd om de fabuleuze omvang van de nalatenschap aan te tonen.

Belangrijk is ook het feit dat voor artikel 213 B.W. de levensstandaard die de echtgenoten tijdens het samenleven genoten of hadden kunnen genieten, bepalend is voor de behoefte van de gerechtigde²⁸. De langstlevende echtgenote die reeds jarenlang feitelijk gescheiden leefde van haar echtgenoot, benadrukte dan ook in haar conclusie dat zij in feite recht had op de levensstandaard die de vooroverledene gedurende al die tijd aan zijn maîtresse verstreekt had.

De meerderheid van de recente rechtsleer opteert voor de toepassing van artikel 205bis, § 1, B.W. naar het model van art. 213²⁹.

R.P.D.B., Complément III, tw. «Aliments», nr. 93. Niettemin is de rechtspraak en ook de Franse rechtsleer overwegend van oordeel dat de rechtbanken de uitkering tot levensonderhoud van waarborgen kunnen voorzien: Cass., 10 maart 1932, *Pas.*, I, 98; Hof Brussel, 6 mei 1886, *Pas.*, II, 367; M. PLANIOL en G. RIPERT, *Traité pratique de droit civil français*, Pichon et Durand-Auzias, Parijs, 1952, II, nr. 44.

²¹ G. DASAERT, *op. cit.*, II, nr. 190; AUBRY en RAU, *Cours de droit civil français*, Librairies Techniques, Parijs, 1953, VII, § 470ter, nr. 107; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, IV, nr. 144.

²² H. DE PAGE, *op. cit.*, I, nr. 551; F. LAURENT, *op. cit.*, III, nr. 48, blz. 73; P. MAHILLON, *loc. cit.*, nr. 105; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, II, nr. 49; L. SWENNEN, *loc. cit.*, nr. 62, blz. 27.

²³ H. DE PAGE, *op. cit.*, I, nr. 551; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, II, nr. 33; L. SWENNEN, *loc. cit.*, nr. 18, blz. 17.

²⁴ H. DE PAGE, *op. cit.*, I, nr. 551; P. MAHILLON, *loc. cit.*, nr. 56; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, II, nr. 33; L. SWENNEN, *loc. cit.*, nr. 23, blz. 18; Hof Luik, 12 juli 1956, *Pas.*, 1958, II, 5; Rb. Brussel, 15 februari 1893, *Pas.*, III, 258; Rb. Brussel, 15 januari 1916, *Pas.*, II, 245; Kort ged., Brussel, 6 maart 1905, *J.T.*, 1905, 734; Vred. Nijvel, 22 september 1966, *T. Vred.*, 1967, 11.

²⁵ H. DE PAGE, *op. cit.*, I, nr. 550bis; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, II, nr. 33; Bordeaux, 13 juni 1899, *Dall.*, 1900, II, 3; Vred. Verviers, 14 juli 1954, *Pas.*, 1955, III, 48.

²⁶ C. DE BUSSCHERE, *op. cit.*, blz. 112; M. VAN LOOK en H. CASMAN, *Huwelijksvermogensrecht*, CED-Samsom, Brussel, I/2, 8; H. Vlieghe-CASMAN, «Enkele aspecten van de rechtstoestand van feitelijk gescheiden echtgenoten», *T.P.R.*, 1974, 54.

²⁷ C. DE BUSSCHERE, *op. cit.*, blz. 112; H. CASMAN en M. VAN LOOK, *op. cit.*, I/2, 10; Cass., 18 oktober 1963, *Pas.*, 1964, I, 179; Cass., 5 december 1969, *Arr. Cass.*, 1970, 336; Vred. Verviers, 5 maart 1971, *J.T.*, 1971, 261. De krasse stellingname van het Hof van Cassatie van 18 oktober 1963 is naar alle waarschijnlijkheid te wijten aan een al te strikte interpretatie van het begrip behoefte in artikelen 205 e.v. B.W. vandaar dat zij in een latere uitspraak wordt genuanceerd. In een arrest van 5 december 1969 verklaart het Hof dat «het begrip behoefte relatief is en dient te worden verklaard met inachtneming van de maatschappelijke positie welke de schuldeiser tijdens het gemeenschappelijk leven genoot...»

²⁸ Zie voetnoot 27.

²⁹ W. DELVA, *loc. cit.*, nr. 30; C. RENARD, «Examen de jurisprudence — les personnes et les biens (1952-1955)», *R.C.J.B.*, 1957, nr. 29; J.C. RENAULD en M. GRÉGOIRE, «Chronique de ju-

Dat is eveneens het geval in voor de, zij het schaarse rechtspraak. Alleen de rechtbank te Verviers paste zonder meer de klassieke beginselen toe en oordeelde dat het enkele feit dat de langstlevende echtgenoot niet dezelfde levensstandaard kan voortzetten hem geen recht geeft op levensonderhoud³⁰. De rechtbank te Antwerpen oordeelde echter anders³¹. Artikel 205, § 2, B.W. (oud) roept een sui generis verplichting in het leven, waarop de klassieke beginselen van onderhoudsrecht niet toepasselijk zijn; het begrip behoefte moet geïnterpreteerd worden als het ontberen van de tijdens het huwelijk genoten levensstandaard.

De rechtbank argumenteerde dit standpunt als volgt. Ten eerste: artikel 205, §§ 2 tot 5, B.W. regelt de financiële positie van de langstlevende echtgenoot, voor zover artikel 767 B.W. geen gevolg zou sorteren. De ratio legis van deze laatste bepaling moet bij de interpretatie van artikel 205, §§ 2 tot 5, B.W. betrokken worden. Daarom mag aangenomen worden dat het recht op levensonderhoud, net zoals het erfrechtelijk vruchtgebruik, het behoud van de tijdens het huwelijk genoten levensstandaard waarborgt³². Ten tweede: de vordering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap is de voortzetting van wederzijdse hulpplicht tussen echtgenoten. Dit vonnis was maatgevend voor de latere uitspraken waarin de omlijning van de behoefte aan de orde werd gesteld³³.

De extensieve interpretatie van het begrip behoefte wordt, m.i. terecht, eveneens in het vonnis van de vrederechter te Gent aanvaard: «De onderhoudsplicht is geen gewone onderhoudsplicht, maar de voortzetting van de bijstandsplicht van artikel 213 B.W. ... Bij de beoordeling van de behoefte kan zeker geen abstractie gemaakt worden van de sociale rang waarop de langstlevende tijdens het huwelijk gerechtigd is aanspraak te maken, wel integendeel. *De aldus gekende status*, samen met het betalingsvermogen van de netto-nalatenschap zijn de *determinerende elementen* om de hoegrootheid van het onderhoudsgeld te bepalen ...»

risprudence en matière de successions (1949-1966)», *J.T.*, 1966, 81, pleiten voor een «soepele» interpretatie van het begrip behoefte in artikel 205, § 2, B.W. (nu 205bis B.W.). *Anders*: J. MACHIELS, noot onder Rb. Antwerpen, 10 november 1954, *J.T.*, 1955, 498.

³⁰ Rb. Verviers, 14 juli 1954, *Pas.*, 1955, III, 48; zie ook Montpellier, 26 januari 1937, *Rec. Gén. enz. not.* 1938, nr. 17880.

³¹ Rb. Antwerpen, 10 november 1954, *J.T.*, 1955, 496; zie ook Nîmes, 7 december 1936, *D.H.*, 1937, 124.

³² Deze argumentatie is voor kritiek vatbaar. Het erfrechtelijk vruchtgebruik heeft tot doel het waarborgen van de tijdens het huwelijk genoten levensstandaard voor de langstlevende echtgenoot. Zijn partner kan hem echter dit vruchtgebruik bij uiterste wilsbeschikking ontnemen. Wanneer men de vordering tot levensonderhoud, die voor de langstlevende echtgenoot *onaantastbaar* is gewaarborgd, dezelfde draagwijdte toekent, dan ontnemt men aan de echtgenoten de mogelijkheid om elkaar te ontveren (Montpellier, 26 januari 1937, *Rec. Gén. Enr. Not.*, 1938, nr. 17880).

³³ Rb. Brussel, 6 april 1962, *Pas.*, 1962, III, 75; Rb. Luik, 4 november 1965, *Jur. Liège*, 1965-66, 171. Zie ook Cass. (Fr.), 24 juli 1895, *Sir.*, 1896, I, 222; Kort ged., Brussel, 2 maart 1905, *Pas.*, 1906, III, 117; Hof Luik, 14 maart 1928, *Jur. Liège*, 1928-29, 90; Rb. Brussel, 21 juni 1950, *Rev. Prat. Not. B.*, 1950, 276; in deze uitspraken wordt eveneens het belang van de genoten levensstandaard bij de behoeftenbepaling benadrukt.

Ook in de voorbereidende teksten van de nieuwe wetgeving betreffende het erfrecht van de langstlevende echtgenoot wordt verwezen naar artikel 213 B.W. als grondslag voor de vordering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap³⁴. De regeling inzake artikel 213 B.W. blijft derhalve maatgevend bij de bepaling van het levensonderhoud ten voordele van de langstlevende echtgenoot.

De beschikbare middelen

Bij de vaststelling van de behoefte, moet men ook rekening houden met de middelen waarover de gerechtigde beschikt. Dit is allereerst het effectief inkomen van deze laatste: zijn salaris, de opbrengst van zijn kapitaalbezit, de uitkeringen krachtens de wetgeving op de sociale zekerheid³⁵, het onderhoudsgeld dat hij van de andere verwanten ontvangt en niet in het minst het inkomen dat hij uit de nalatenschap verwerft³⁶. In de hier besproken zaak beschikte de langstlevende echtgenote over een klein ouderdomspensioentje en nog wat interesten op een aantal waardepapieren, voor een totaal van 165.000 frank jaarlijks. Dit bedrag was onvoldoende om in haar behoeften te voorzien.

De erfgenamen wezen echter op het feit dat bij de beoordeling van de beschikbare middelen niet alleen rekening moet worden gehouden met de inkomsten, maar ook met het kapitaalbezit van de gerechtigde. Dit bevatte naast de waardepapieren ook een appartement met garage in eigendom. Volgens de erfgenamen moest de langstlevende echtgenote eerst dit kapitaal interen en desnoods haar huis op lijfrente verkopen.

Dat standpunt is inderdaad in overeenstemming met de klassieke beginselen van onderhoudsrecht. Het kapitaal moet meegerekend worden met de beschikbare middelen tenzij het slechts in ongunstige omstandigheden kan gerealiseerd worden³⁷. Zoals reeds is vermeld, spreekt de meerderheid van de rechtsleer en rechtspraak, zoals de vrederechter in deze zaak, zich echter uit voor de toepassing van de regels betreffende artikel 213 B.W.. Krachtens dit artikel heeft elke echtgenoot recht op de levensstandaard die mogelijk is, rekening houdende met het vermogen

³⁴ Verslag Cooreman, blz. 10.

³⁵ Rb. Brussel, 6 april 1962, *Pas.*, 1962, III, 75.

Dit geldt niet voor het gewaarborgd bestaansminimum. De overheid is ter zake slechts subsidiair, d.w.z. na de verwanten van de gerechtigde, gehouden (Grenoble, 23 juli 1909, *Sir.*, 1910, II, 199).

³⁶ Zo bijvoorbeeld zijn *erfrechtelijk of testamentair vruchtgebruik*: Rb. Luik, 4 november 1965, *Jur. Liège*, 1965-66, 171; Lyon, 16 juli 1896, *Sir.*, 1897, II, 36; Grenoble, 23 juli 1909, *Sir.*, 1910, 2, 199, *Dall.P.*, 1910, II, 288; Trib. Marseille, 7 april 1932, *Gaz.Pal.*, 1932, II, 48. Men mag echter geen rekening houden met het *wettelijk vruchtgebruik* van de langstlevende echtgenoot over de goederen van zijn minderjarige kinderen. Deze inkomsten zijn op de eerste plaats bestemd voor hun opvoeding en zij zijn bovendien slechts van tijdelijke aard: Trib. Nevers, 25 mei 1932, *Gaz.Pal.*, 1932, II, 362, *R.T.D.C.*, 1932, 1141, met noot van R. SAVATIER.

³⁷ H. DE PAGE, *op. cit.*, I, nr. 550bis; P. MAHILLON, *loc. cit.*, nr. 55; L. SWENNEN, *loc. cit.*, blz. 17, nr. 20; Cass., 24 juni 1966, *Pas.*, 1966, I, 1366. *Anders*: M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, II, nr. 33.

van beide echtgenoten. Op basis van deze regel kan de langstlevende echtgenoot m.i. niet verplicht worden om zijn *kapitaalbezit* aan te spreken, wanneer de *inkomsten* uit de nalatenschap, zoals in deze zaak, ruimschoots voldoende zijn voor het behoud van dezelfde levensstandaard die hij tijdens het samenleven met de vooroverledene had kunnen genieten.

Bij de beoordeling van de beschikbare middelen wordt volgens de algemene beginselen van onderhoudsrecht ook rekening gehouden met de mogelijkheid van de gerechtigde om door eigen arbeid voor zijn levensonderhoud te zorgen³⁸. Waar vroeger krachtens artikel 213 B.W. de echtgenoot die tijdens het samenleven geen bezoldigde activiteit uitoefende, niet verplicht kon worden om zelf in zijn levensonderhoud te voorzien³⁹, geldt thans de regel dat het arbeidspotentieel van de behoeftige echtgenoot wel degelijk moet worden onderzocht⁴⁰.

Volgens de parlementaire voorbereiding bij de nieuwe wet van 14 mei 1981 moet eveneens rekening gehouden worden met de mogelijkheden van de langstlevende echtgenoot tot het verwerven van een eigen inkomen⁴¹. Wanneer de langstlevende echtgenoot derhalve in staat is om door eigen arbeid in zijn levensonderhoud te voorzien, kan hij, volgens de nieuwe wetgeving, geen beroep doen op de nalatenschap.

Behoeftig op het ogenblik van het overlijden

Enkel wanneer hij op het ogenblik van het overlijden behoeftig is, heeft de langstlevende echtgenoot recht op levensonderhoud ten laste van de nalatenschap. Dit werd ongewijzigd in het nieuwe artikel 205bis, § 1, B.W. overgenomen. Deze voorwaarde werd gemotiveerd door de overweging dat het vermogen van de erflater slechts moet instaan voor de staat van behoefte die het gevolg is van het overlijden⁴².

Men kan deze argumentatie in twijfel trekken. De vordering tot levensonderhoud is de voortzetting van de wederzijdse hulpplicht der echtgenoten. Met dit uitgangspunt voor ogen is het dan ook irrelevant ten gevolge waarvan, en op welk tijdstip de langstlevende echtgenoot behoeftig wordt⁴³. Trouwens, in vele gevallen is de behoefte die op

een later tijdstip ontstaat het rechtstreeks gevolg van dit overlijden. Een vrouw, die na al haar spaarcenten opgebruikt te hebben, behoeftig wordt, zou dit niet geweest zijn indien haar echtgenoot, kostwinner voor het huishouden, niet zou overleden zijn.

De echte bestaansreden voor deze voorwaarde is naar alle waarschijnlijkheid de vrees voor moeilijkheden die de toekenning van een levensonderhoud na de vereffening en verdeling der nalatenschap zou veroorzaken. Dit is al een eerste bewijs van de moeilijkheden waartoe de combinatie tussen erfrecht en levensonderhoud aanleiding geeft.

De erfgenamen zijn onderhoudsplichtig

In artikel 205, § 2, werd bepaald dat de *nalatenschap* levensonderhoud verschuldigd is. Deze bepaling is ongewijzigd in het nieuwe artikel 205bis, § 1, B.W. overgenomen. De uitdrukking is onnauwkeurig⁴⁴. De nalatenschap is geen rechtspersoon en bijgevolg juridisch geen draagster van rechten en verplichtingen. De schulden van de erflater en de schulden der nalatenschap, waaronder de vordering tot levensonderhoud van de langstlevende echtgenoot, worden de schulden van de erfgenamen. In artikel 205bis, § 3, B.W. wordt trouwens bevestigd dat het levensonderhoud wordt opgebracht door alle erfgenamen, en zo nodig door de bijzondere legatarissen.

Toch is de aanduiding van de nalatenschap als schuldplichtig vermogen niet zonder betekenis. De erfgenamen zijn weliswaar onderhoudsplichtig ten aanzien van de langstlevende echtgenoot, doch niet persoonlijk.

Als rechtsopvolgers van de vooroverledene voeren zij diens hulpplicht ten aanzien van zijn echtgenote, na het overlijden verder uit. Logischerwijze zal bij de bepaling van het levensonderhoud enkel rekening gehouden worden met de goederen der nalatenschap. Het persoonlijk vermogen van de erfgenamen, ook al aanvaarden zij de nalatenschap zuiver en eenvoudig, blijft buiten beschouwing bij de berekening van het onderhoudsgeld⁴⁵.

Wie is erfgenaam?

Het begrip erfgenaam heeft in het Burgerlijk Wetboek niet steeds dezelfde draagwijdte. Soms wordt het in enge, dan weer in ruime zin geïnterpreteerd⁴⁶. Welke draagwijdte moet aan die uitdrukking worden toegekend in ar-

³⁸ H. DE PAGE, *op. cit.*, II, nr. 550bis; P. MAHILLON, *loc. cit.*, nr. 56; M. PANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, II, nr. 33; L. SWENNEN, *loc. cit.*, blz. 17, nr. 18; Vred. Bergen, 11 juli 1966, *J.T.*, 1966, 618; F. VERTOMME, noot onder Rb. Brussel, 18 januari 1967, *R.W.*, 1966-67, 1695; Hof Gent, 20 februari 1957, *R.W.*, 1957-58, 1105; Cass., 12 november 1976, *R.W.*, 1977-78, 181.

³⁹ M. BAX, «De onderhoudsverplichting tussen echtgenoten en tussen ouders en kinderen», in *Onderhoudsgeld*, CED-Samsom, Brussel, 1978, blz. 46, nr. 7; H. CASMAN en M. VAN LOOK, *op. cit.*, I/2, 10; F. RIGAUX, *Les Personnes*, Larcier, Brussel, 1971, I, nr. 1694.

⁴⁰ Cass., 9 maart 1979, *R.W.*, 1979-80, 774.

⁴¹ Verslag Cooreman, blz. 11.

⁴² G. DANKAERT, *op. cit.*, I, nr. 32, 85 en 183, II, nr. 179; F. LAURENT, *op. cit.*, supplément, I, nr. 540, blz. 358; A. VANISTEBEEK, *op. cit.*, nr. 145; Rb. Antwerpen, 26 december 1925, *Pas.*, 1926, III, 24; Rb. Brussel, 21 juni 1950, *Rev. Prat. Not.B.*, 1950, 276.

⁴³ Deze overweging zette de heer Cartuyvels, tijdens de voorbereiding van de wet aan tot het voorstellen van dit alternatief: binnen het jaar te rekenen vanaf het overlijden kan de langstle-

vende echtgenoot voldoende waarborgen eisen voor de toekenning van een levensonderhoud zo hij op een later tijdstip behoeftig wordt. Dit voorstel werd afgewezen (G. DANKAERT, *op. cit.*, I, nrs. 85 en 183).

⁴⁴ Dat deze onnauwkeurige uitdrukking bij de aanvang voor de nodige verwarring zorgde blijkt uit een zaak, voorgelegd aan het hof te Poitiers, 7 juli 1897, *Dall.*, 1898, II, 409, met noot van M. PLANIOL, *Sir.*, 1898, II, 35. Een man, die als enige erfgenaam optrad, vroeg de aanstelling van een voorlopig beheerder voor de nalatenschap, ten einde zelf een vordering tot levensonderhoud te kunnen instellen.

⁴⁵ Wat niet belet dat de langstlevende echtgenoot zijn schuld-vordering kan verhalen op de persoonlijke goederen van de erfgenaam die zuiver en eenvoudig aanvaardt: H. DE PAGE, *op. cit.*, IX, nr. 333.

⁴⁶ Artikel 841 B.W. versus artikel 792 B.W.

tikel 205bis, § 3, B.W. ? De voorbereidende teksten bieden daaromtrent volledig uitsluitel. De verslaggever voor de Senaat verklaarde dat een ieder, met uitzondering van de bijzondere legatarissen, die een deel van de nalatenschap verkrijgt, ongeacht de rechtsgrond waarop deze verkrijging berust, schuldenaar is⁴⁷. Dit zijn de wettige erfgenamen, de onregelmatige erfopvolgers, de algemene legatarissen, de legatarissen onder algemene titel, de anomale erfgenamen en de overheid die een vacante nalatenschap verkrijgt⁴⁸.

De schuld wordt onder de erfgenamen verdeeld naar evenredigheid met hun aandeel in de nalatenschap⁴⁹. De langstlevende echtgenoot kan zich niet tot één van hen richten om het totale bedrag, nodig voor zijn levensonderhoud, op te eisen. In de onderhavige zaak werden alle erfgenamen van de vooroverledene als verweerders opgeroepen.

De bijzondere legatarissen

Artikel 205bis, § 3, B.W. bepaalt dat het onderhoudsgeld zonodig door de bijzondere legatarissen wordt opgebracht. Wordt daarmee bedoeld dat zij eveneens schuldenaar zijn ten aanzien van de langstlevende echtgenoot ? In dat geval zou die bepaling indruisen tegen de klassieke erfrechtelijke beginselen krachtens welke de bijzondere legatarissen nooit gehouden zijn tot betaling van de erfschulden.

De rechtsleer is van oordeel dat de bijzondere legatarissen niet rechtstreeks gehouden zijn tot betaling van het onderhoudsgeld. Zij moeten evenwel, indien nodig, bijdragen in de aanzuivering van deze schuld. Hun legaat wordt dan ten belope van het passend bedrag vermindert⁵⁰.

Dit standpunt geeft aanleiding tot enige bedenkingen die de combinatie van erfrecht en onderhoudsrecht op de heling zetten. Specifiek voor de onderhoudsschuld is de onzekerheid nopens haar omvang tot op het ogenblik dat zij vervalt. Zij is immers afhankelijk van de overlevingsduur en de staat van behoefte van de langstlevende echtgenoot.

⁴⁷ G. DASAERT, *op. cit.*, I, nr. 184.

⁴⁸ G. DASAERT, *op. cit.*, II, nr. 190; H. DE PAGE, *op. cit.*, II, 547bis; A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nr. 152. Volgens E. FLOUCAUD-PENARDILLE, *Exposé théorique et pratique de la loi du 9 mars 1891 sur les droits de l'époux survivant dans la succession de son conjoint*, Arthur Rousseau, Parijs, 1894, nr. 147, zijn de anomale erfgenamen geen schuldenaar. De anomale nalatenschap is een totaal aparte entiteit en kan niet met het levensonderhoud worden belast.

⁴⁹ G. DASAERT, *op. cit.*, I, nr. 183; II, 190; H. DE PAGE, *op. cit.*, II, nr. 547bis; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, IV, nr. 145; A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nr. 152; Cass., 12 juli 1957, *Pas.*, 1957, I, 1365; Cass., 11 mei 1962, *R.W.*, 1962-63, 1340, *Pas.*, 1962, I, 1022; Nimes, 7 december, 1936, *D.H.*, 1937, 124; Trib. Avesnes, 13 juli 1894, *Gaz.Pal.*, 1894, II, 407, *J. Not.*, 1895, 568, *Dall.*, 1895, II, 201, met noot van M. PLANIOL; Rb. Antwerpen, 26 december, 1925, *Pas.*, 1926, III, 24; Trib. Marseille, 7 april 1932, *Gaz.Pal.*, 1932, II, 48; Trib. Nevers, 25 mei 1932, *Gaz.Pal.*, 1932, II, 362; Rb. Brussel, 21 juni 1950, *Rev.Prat.Not.B.*, 1950, 276.

⁵⁰ G. DASAERT, *op. cit.*, I, nr. 190; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, IV, nr. 146; A. SCHICKS en A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nr. 132; A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nr. 155; Trib. Nevers, 25 mei 1932, *Gaz.Pal.*, 1932, II, 362.

Voor de bepaling van de bijdrage der bijzondere legatarissen is bij de vereffening en verdeling der nalatenschap een kapitalisatie van het onderhoudsgeld vereist⁵¹. Deze kapitalisatie is, gezien de onzekerheid nopens de juiste omvang van de schuld, slechts bij benadering mogelijk. Deze werkwijze houdt risico's in zowel voor de bijzondere legatarissen als voor de erfgenamen.

Allereerst wordt de bijzondere legataris verplicht om zijn legaat, of althans een gedeelte ervan, af te staan als bijdrage in het levensonderhoud. De erfgenamen kunnen daarentegen aan hun verplichting voldoen door een maandelijksse betaling, terwijl zij vrij over de goederen van de nalatenschap kunnen beschikken⁵². Indien de totale omvang van het onderhoudsgeld minder bedraagt dan het gekapitaliseerde bedrag, dan heeft de bijzondere legataris recht op de terugbetaling van het gedeelte van zijn legaat dat bij de vereffening en verdeling te veel werd ingehouden. In dat geval loopt hij echter het risico van de insolventie van de erfgenamen. Omgekeerd, wanneer het gekapitaliseerde bedrag niet voldoende blijkt te zijn voor de voldoening van het levensonderhoud, mag het gedeelte van het bijzonder legaat dat werd uitgekeerd, teruggevorderd worden. In dat geval loopt de erfgenaam het risico van de insolventie der bijzondere legatarissen.

Naar analogie met artikel 927 B.W. bepaalt artikel 205bis, § 3, B.W. de mogelijkheid voor de erflater om te bepalen dat sommige bijzondere legaten bij voorkeur, voor de andere moeten worden uitgekeerd. Deze legaten worden bijgevolg pas in laatste instantie voor de betaling van het onderhoudsgeld aangewend. Ondanks de redactionele verschillen tussen beide artikelen⁵³, moet artikel 205bis, § 3, op dezelfde wijze als artikel 927 B.W. worden geïnterpreteerd⁵⁴. De vrijstelling kan slechts plaatshebben op *uitdrukkelijke verklaring* van de erflater in zijn uiterste wilsbeschikking. Dit hoeft echter niet op formele wijze te geschieden. Voldoende is dat zijn voorkeur dienaangaande ondubbelzinnig blijkt uit de gebruikte bewoordingen. De vrijgestelde legaten worden slechts aangewend voor zover de *totale waarde* van de andere niet voldoende is voor de aanzuivering van de onderhoudsschuld⁵⁴.

Ten belope van de waarde der nalatenschap

De erfgenamen zijn niet persoonlijk onderhoudsplichtig. Als rechtsopvolgers van de vooroverledene voeren zij de verplichting tot hulpverlening waartoe deze laatste ge-

⁵¹ Trib. Nevers, 25 mei 1932, *Gaz.Pal.*, 1932, II, 362.

⁵² Bij de voorbereiding van de wet werd expliciet benadrukt dat de erfgenamen niet kunnen worden verplicht om het gekapitaliseerde bedrag van het onderhoudsgeld aan de langstlevende echtgenoot af te staan (G. DASAERT, *op. cit.*, I, nr. 185).

⁵³ Artikel 927 vereist een uitdrukkelijke verklaring van vrijstelling; artikel 205bis B.W. houdt het bij een *«verklaring»*.

⁵⁴ G. DASAERT, *op. cit.*, I, nr. 33, nr. 134, II, nr. 192; F. LAURENT, *op.cit.*, supplément, nr. 550; A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nr. 155.

Kluyskens houdt er een ander oordeel op na. Volgens deze auteur moeten de bijzondere legatarissen al bijspringen voor zover de «kroozen», de inkomsten, van het erfdeel der erfgenamen onvoldoende zijn. Hetzelfde geldt voor de vrijgestelde legaten, indien de inkomsten van de niet vrijgestelde legaten onvoldoende zijn voor de betaling van het levensonderhoud (KLUYSKENS, *op. cit.*, II, nr. 75).

houden was, na zijn overlijden verder uit. De omvang van de nalatenschap, het vermogen van de vooroverledene, is bijgevolg bepalend voor de vaststelling van het levensonderhoud⁵⁵.

De langstlevende echtgenoot heeft slechts recht op levensonderhoud voor zover het vermogen van de vooroverledene hiertoe voldoende draagkrachtig is. Als onderhoudsgerechtigde moet hij voorrang verlenen aan alle schuldeisers in de nalatenschap⁵⁶. Een balans van de activa en passiva der nalatenschap zal bijgevolg het bedrag aangeven waarover het levensonderhoud mag worden berekend⁵⁷.

Actief

Op de actiefzijde worden allereerst ingeschreven de goederen die bij het overlijden in de nalatenschap aanwezig zijn, dit ongeacht het feit of de erflater hierover bij testament heeft beschikt⁵⁸. De legatarissen moeten immers krachtens artikel 205bis, § 3, B.W. bijdragen in het onderhoudsgeld.

De geschonken goederen komen in principe niet in aanmerking voor de berekening van het levensonderhoud. Als schuldeiser is de langstlevende echtgenoot immers onderworpen aan dezelfde beperkingen als alle andere schuldeisers. Deze laatsten beschikken niet over een verhaalsrecht ten aanzien van de goederen die bij wijze van schenking het vermogen van de erflater definitief verlaten hebben⁵⁹.

⁵⁵ G. DASAERT, *op. cit.*, I, nr. 101, nr. 183, II, nr. 188, 2°; H. DE PAGE, *op. cit.*, II, nr. 547bis, A; A. KLUYSKENS, *op. cit.*, II, nr. 77; F. LAURENT, *op. cit.*, supplément, I, nr. 537; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, IV, nr. 144; A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nrs. 151 tot 154.

⁵⁶ Krachtens artikel 208 B.W. wordt levensonderhoud slechts toegestaan naar verhouding van het schuldplchtig vermogen, in dit geval de nalatenschap (G. DASAERT, *op. cit.*, I, nr. 184, II, nr. 188; H. DE PAGE, *op. cit.*, II, nr. 547bis, A; A. KLUYSKENS, *op. cit.*, II, nr. 72; A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nr. 151; Cass., 11 mei 1962, *R.W.*, 1062-63, 1340, *Pas.*, 1962, I, 1022; Rb. Brussel, 21 juni 1950, *Rev.Prat.Not.B.*, 1950, 276; Rb. Luik, 4 november 1965, *Jur. Liège*, 1965-66, 171.

⁵⁷ De juiste omvang van de nalatenschap staat pas vast na de vereffening en deze verrichting kan jaren aanslepen. De langstlevende echtgenoot heeft echter in vele gevallen dadelijk financiële hulp nodig. De rechtbank kan dan ook een voorlopig alimentatiegeld toestaan (Kort ged. Brussel, 2 maart 1905, *Pas.*, 1906, III, 117; Rb. Aarlen, 4 maart 1913, *Pas.*, 1913, 355. In de laatste uitspraak wordt met nadruk gezegd dat deze toekenning enkel mogelijk is voor zover het overduidelijk is dat de nalatenschap voldoende draagkrachtig zal zijn).

⁵⁸ Niet alleen de opbrengst van deze goederen, maar hun totale waarde wordt op het actief ingeschreven: Grenoble, 23 juli 1909, *Sir.*, 1910, II, 199, *Dall. P.*, 1910, II, 288; Montpellier, 26 januari 1937, *Rec.Gen.Enr.Not.*, 1938, nr. 17880, Rb. Brussel, 21 juni 1950, *Rev.Prat.Not.B.*, 1950, 276. De langstlevende echtgenoot die reeds over het vruchtgebruik van de gehele nalatenschap beschikt, kan uit de blote eigendom daarvan een onderhoudsgeld opeisen (Grenoble, 23 juli 1909, geciteerd).

⁵⁹ G. DASAERT, *op. cit.*, II, nrs 188 en 193; A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nr. 147; Trib. Avesnes, 13 juli 1894, *Gaz.Pal.*, 1894, II, 407, *Dall.*, 1895, II, 201, met noot van M. PLANIOL.

Een aantal Franse auteurs opteren voor een compromisoplossing, analoog aan die uit artikel 767, II, §§ 3 en 4, B.W. De giften tellen wel mee voor de berekening van het onderhoudsgeld; zij

Op dit principe geldt slechts één uitzondering. De langstlevende echtgenoot kan met de Pauliaanse vordering de schenkingen aanvechten die de erflater heeft verricht met bedrieglijke benadeling van zijn rechten⁶⁰. In dat geval behoeft hij de medeplichtigheid van de begiftigde niet te bewijzen⁶¹.

De goederen die de erflater onder bezwarende titel heeft vervreemd, komen evenmin in aanmerking voor de berekening van het levensonderhoud. Wanneer deze vervreemding geschiedde met het oogmerk om de rechten van de langstlevende echtgenoot te fnuiken, beschikt deze laatste eveneens over het wapen van de Pauliaanse vordering. In dit geval moet de langstlevende echtgenoot wel de medeplichtigheid van de persoon die met de erflater handelde, bewijzen⁶².

Wordt de Pauliaanse vordering met succes ingesteld, dan is de aangevochten rechtshandeling nietig ten aanzien van de langstlevende echtgenoot. De goederen, voorwerp van deze rechtshandeling, tellen mee voor de berekening van het onderhoudsgeld en kunnen tevens voor de betaling worden aangewend⁶³.

Passief

Op de passiefzijde der balans worden ingeschreven alle schulden van de vooroverledene die bij het openvallen van de nalatenschap bestaan⁶⁴, alsmede bepaalde lasten die rechtstreeks de nalatenschap belasten. Met deze laatste worden bedoeld de begrafeniskosten, de zegelkosten, de

mogen echter niet worden aangewend voor de betaling ervan: AUBRY en RAU, *op. cit.*, VII, § 470ter, noot 3; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, IV, nr. 145.

⁶⁰ G. DASAERT, *op. cit.*, II, nrs. 188 en 193; impliciet: Trib. Avesnes, 13 juli 1894, *Gaz.Pal.*, 1894, II, 407, *Dall.*, 1895, II, 201, met noot van M. PLANIOL. Dasaert is bovendien van mening dat, ingeval de erfgenamen de nalatenschap zuiver aanvaarden, de langstlevende echtgenoot bij wijze van *zijdellingse vordering* de inkorting van de giften, en dus ook hun opname in het actief, kan vorderen. Hij wordt immers persoonlijk schuldeiser van de erfgenamen. Deze stelling is m.i. voor kritiek vatbaar. Allereerst rijst de vraag waarom Dasaert deze uitzondering beperkt tot de inkorting van giften. De schuldeisers van de nalatenschap hebben t.a.v. de erfgenaam die zuiver aanvaardt, ook de bevoegdheid om de *inbreng* van giften te vorderen. Meer fundamenteel is echter de vraag of de zuivere aanvaarding überhaupt relevant is in deze materie. In deze hypothese wordt het *verhaalsrecht* van de schuldeisers der nalatenschap uitgebreid tot het persoonlijk vermogen van de erfgenaam. Het probleem hier aan de orde betreft de berekening van het onderhoudsgeld. Voor deze operatie mag men enkel rekening houden met de nalatenschap, en niet met het persoonlijk vermogen der erfgenamen, ongeacht of zij al dan niet zuiver aanvaarden. Bij de berekening van het onderhoudsgeld heeft men dus de keuze: ofwel tellen de giften altijd mee voor de berekening (stelling door de Franse auteurs verdedigd), ofwel tellen zij in geen enkel geval mee voor deze berekening.

⁶¹ R. VANDEPUTTE, *De overeenkomst*, Laricier, Brussel, 1977, blz. 363.

⁶² R. VANDEPUTTE, *op. cit.*, blz. 363.

⁶³ R. VANDEPUTTE, *op. cit.*, blz. 363 e.v.

⁶⁴ Artikel 922 B.W. geldt hier als leidraad. Voor een opsomming van de schulden die op het passief worden ingeschreven zie men R. DILLEMANS, *De erfrechtelijke reserve*, Universitaire Boekhandel Uystpruyst, Leuven, 1960, nr. 51, i, blz. 60; H. DE PAGE, *op. cit.*, VIII, 2, nr. 1455.

kosten van inventaris, vereffening en verdeling⁶⁵. Daarentegen komen niet in aanmerking de lasten die niet door de nalatenschap, maar wel door de erfgenamen, naar aanleiding van de erfovergang, moeten worden gedragen. Zo mogen de successierechten niet op het passief worden ingeschreven⁶⁶. Op het eerste gezicht lijkt deze regeling bijzonder onbillijk ten aanzien van de erfgenamen. Deze laatste behoren in de meeste gevallen niet tot de kring der naaste verwanten van de erflater en zijn bijgevolg hoge successierechten verschuldigd.

Dit bezwaar wordt echter gevoelig afgezwakt door het feit dat het gekapitaliseerde bedrag van het levensonderhoud, voor de berekening van de verschuldigde successierechten op het passief der nalatenschap mag worden geboekt. Het betreft hier immers een schuld ten laste van de nalatenschap.

Schatting van actief en passief

Het opstellen van een balans is een rekenkundige bewerking. De goederen en schulden der nalatenschap moeten bijgevolg in cijfers worden omgezet. Dan rijst de vraag naar het tijdstip waarop actief en passief der nalatenschap geëvalueerd worden. Volgens een eensgezinde rechtsleer en rechtspraak is dat het tijdstip van het overlijden⁶⁷. Het vermogen van de erflater neemt immers een einde bij het overlijden. Op dat ogenblik worden de goederen der nalatenschap persoonlijke eigendom van de erfgenamen. Latere waardeschommelingen betreffende deze goederen brengen bijgevolg enkel een waardeverandering in het persoonlijk vermogen van de erfgenamen teweeg en dit vermogen telt niet mee voor de berekening van het onderhoudsgeld.

Deze argumentatie stemt tot nadenken. De waarde van de nalatenschap bij het overlijden is bepalend voor de berekening van het beschikbaar deel. Zij is echter van geen tel voor de schuldeisers van de erflater of van de nalatenschap. De goederen van de nalatenschap, en niet hun waarde op het ogenblik van het overlijden, zijn het onderpand van deze laatste. Waarom zou men de aanspraak van de langstlevende echtgenoot, schuldeiser van de nalatenschap, beperken tot de waarde van de goederen bij het overlijden? Het antwoord op deze vraag wordt in de volgende rubriek duidelijk.

Wijziging van het onderhoudsgeld

In principe is de onderhoudsschuld onbeperkt veranderlijk. Zij evolueert in overeenstemming met de factoren die

bepalend zijn voor haar ontstaan en voortbestaan: de behoefte van de onderhoudsgerechtigde en de draagkracht van de onderhoudsplichtige. Een wijziging in één van beide factoren geeft aanleiding tot een overeenkomstige aanpassing van het onderhoudsgeld⁶⁸.

Volgens de meerderheid in de rechtsleer en rechtspraak — waaronder ook het vonnis van de vrederechter te Gent — beantwoordt de onderhoudsschuld uit artikel 205 bis, B.W. niet honderd procent aan dit principe. Twee regels vormen een obstakel voor de onbeperkte veranderlijkheid van deze schuld. Ten eerste: de draagkracht van het schuldplichtig vermogen — de nalatenschap — wordt eens en voor altijd vastgesteld bij het overlijden⁶⁹. Op dat ogenblik neemt het vermogen van de erflater een einde en worden de goederen van de nalatenschap de persoonlijke eigendom van de erfgenamen. Ten tweede: de langstlevende echtgenoot heeft slechts recht op levensonderhoud voor zover hij op het ogenblik van het overlijden behoeftig is⁷⁰. Wordt hij op een later tijdstip behoeftig, of neemt zijn behoefte toe ten gevolge van omstandigheden ontstaan na het overlijden, dan kan hij geen beroep meer doen op de nalatenschap.

De combinatie van deze regels geeft het volgende resultaat. De verhoging van het onderhoudsgeld is onmogelijk⁷¹. De toegenomen behoefte van de langstlevende echtgenoot of de verhoogde draagkracht van de nalatenschap zijn niet langer bepalend voor de omvang van het onderhoudsgeld. De vermindering van het onderhoudsgeld is daarentegen mogelijk, niet wanneer de draagkracht van de nalatenschap afneemt⁷² — de negatieve waardefluctuatie van deze goederen kan evenmin de omvang van het onderhoudsgeld nog beïnvloeden — maar wel ingeval de behoefte van de langstlevende echtgenoot afneemt⁷³.

Zoals reeds werd aangetoond, kan men de motivering van de regels die de beperkte veranderlijkheid schragen, in twijfel trekken. Het onderpand van de schuldeisers is niet

⁶⁸ Artikel 209 B.W.

⁶⁹ Zie supra: schatting actief en passief.

⁷⁰ Zie supra: behoefte bij 't overlijden.

⁷¹ AUBRY en RAU, *op. cit.*, VII, § 470ter en voetnoot 13; G. DANKAERT, *op. cit.*, I, nrs. 32 en 183, II, nr. 189; H. DE PAGE, *op. cit.*, II, 547bis, B; A. KLUYSKENS, *op. cit.*, II, nr. 77; F. LAURENT, *op. cit.*, supplément, I, 540; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, IV, nr. 144, 1°; A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nrs. 146 en 147; Cass. (Fr.), 8 februari 1957, *Gaz. Pal.*, 1957, I, 375; Lyon, 3 maart 1927, *J. Not.*, 1928, 35434, met noot van B. FAUVEL; Montpellier, 26 januari 1937, *Rec. Gén. Enr. Not.*, 1938, nr. 17880.

⁷² LAURENT, *op. cit.*, supplément, I, nr. 540, 354, is als enige m.i. ten onrechte van oordeel dat het onderhoudsgeld kan verminderd worden als de draagkracht van de nalatenschap afneemt.

⁷³ J. VAN BIERVLIET, *Les successions*, Librairie universitaire Uystpruyst, Leuven, blz. 137, nr. 138, is het daarmee niet eens. Hij acht het onlogisch en onbillijk t.a.v. de langstlevende echtgenoot om de vermindering van het onderhoudsgeld te rechtvaardigen op basis van het essentieel veranderlijk karakter van de onderhoudsplicht, terwijl men anderzijds de verhoging ervan afwijst omdat de concrete organisatie van de onderhoudsplicht in artikel 205, §§ 2 tot 5, B.W., nu artikel 205bis een eenmalige, onveranderlijke regeling vereist. Deze auteur opteert voor de onveranderlijkheid van het onderhoudsgeld. FLOUCAUD-PENARDILLE, *op. cit.*, blz. 187, opteert daarentegen voor de onbeperkte veranderlijkheid.

⁶⁵ H. DE PAGE, *op. cit.*, VIII, 2, nr. 1455; R. DILLEMANS, *op. cit.*, nr. 51, ii, blz. 61, voetnoot 25.

⁶⁶ R. DILLEMANS, *op. cit.*, nr. 51, ii, blz. 61, voetnoot 25.

⁶⁷ G. DANKAERT, *op. cit.*, I, nr. 183, II, nr. 188; A. KLUYSKENS, *op. cit.*, II, nr. 77; F. LAURENT, *op. cit.*, supplément, I, nr. 540, 356; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, IV, nr. 144; A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nr. 147; Cass. (Fr.), 8 februari 1957, *Gaz. Pal.*, 1957, I, 375; Montpellier, 26 januari 1937, *Rec. Gén. Enr. Not.*, 1938, nr. 17880; Parijs, 25 maart 1958, *Dall.*, 1958, Som., 51; Rb. Brussel, 21 juni 1950, *Rev. Prat. Not. B.*, 1950, 276. Anders: AUBRY en RAU, *op. cit.*, VII, § 470ter, nr. 108: het onderhoudsgeld wordt vastgesteld rekening houdende met de waarde van de nalatenschap op het ogenblik van de toekenning van het onderhoudsgeld.

beperkt tot de waarde van de goederen bij het overlijden; geen enkel argument bleek afdoende als verklaring voor de regel dat enkel de behoefte op het ogenblik van het overlijden recht geeft op levensonderhoud. Wat is dan de echte bestaansreden van beide regels? Het antwoord op deze vraag vereist dat men de kar voor het paard spant. Inderdaad, beide regels werden m.i. verdedigd in verband met het resultaat waartoe hun combinatie leidt: de beperkte veranderlijkheid van de onderhoudsschuld.

Waarom is dit resultaat dan zo belangrijk? Omdat de inbouw van een onbeperkt veranderlijke onderhoudsverplichting in het erfrecht om praktische redenen onmogelijk is. De evolutie in de vermogenstoestand van de langstlevende echtgenoot kan gemakkelijk gecontroleerd worden. Het opsporen van waardefluctuaties in de goederen der nalatenschap is daarentegen een zware opgave. De nalatenschap werd immers verdeeld onder de erfgenamen. Na verloop van tijd zijn sommigen van hen overleden en verdwijnen de goederen in het vermogen van hun rechtsopvolgers. De erfgenamen beschikten ook over de bevoegdheid om de goederen te vervreemden. Zelfs al kan men het spoor der nalatenschapsgoederen volgen, dan rijst nog de vraag of hun waardevermeerdering of vermindering zonder meer aanleiding geeft tot een aanpassing van het onderhoudsgeld. De waardefluctuaties kunnen immers veroorzaakt zijn door de persoonlijke inzet of nalatigheid der erfgenamen⁷⁴.

Deze inbreuk op de regeling van de onderhoudsverplichting, die in wezen onbeperkt veranderlijk is, wijst eens te meer op de moeilijkheden waartoe de combinatie erfrecht-onderhoudsrecht aanleiding geeft.

Wat met de uitbreiding van de eis?

De meerderheid van rechtsleer en rechtspraak is, als gezegd, van mening dat het onderhoudsgeld niet voor verhoging vatbaar is. In de onderhavige zaak werd het bij verzoekschrift gevorderde maandelijks bedrag van 25.000 frank bij conclusie verhoogd tot 50.000 frank. Is die handelwijze niet strijdig met de regel van de beperkte veranderlijkheid?

Het antwoord op die vraag is afhankelijk van de oorzaak van de gevraagde verhoging. Wanneer deze wordt gevorderd op basis van de toegenomen behoefte van de langstlevende echtgenoot, of op basis van een waardevermeerdering der nalatenschapsgoederen, kan zij niet worden toegestaan. De behoefte op het ogenblik van het overlijden, evenals de waarde van de nalatenschap op dat tijdstip is immers bepalend voor de omvang van het onderhoudsgeld.

Een uitbreiding van de eis ten gevolge van een onnauwkeurige schatting der nalatenschapsgoederen, of een verkeerde beoordeling van de behoefte op het tijdstip van het overlijden is daarentegen volkomen toelaatbaar. In de onderhavige zaak werd de uitbreiding gemotiveerd door het feit dat de langstlevende echtgenote ab initio niet op de hoogte was van de omvang der nalatenschap. Een, zij het dan nog maar benaderende, schatting was mogelijk op basis van de aangifte der nalatenschap, die pas na het neer-

leggen van het verzoekschrift was ingediend. De handelwijze van de langstlevende echtgenote in deze zaak was bijgevolg niet strijdig met de regel van de beperkte veranderlijkheid⁷⁵.

En de indexering?

De vordering van de langstlevende echtgenote tot indexering van het onderhoudsgeld op basis van het indexcijfer der consumptieprijsen werd zowel in eerste aanleg als in hoger beroep toegestaan. De indexering heeft een verhoging van het onderhoudsgeld tot gevolg. Ook hier rijst de vraag naar de toelaatbaarheid van de indexering, gezien de regel der beperkte veranderlijkheid van het onderhoudsgeld.

Voor de wet van 4 juli 1975 werden de rechtbanken met een gelijkaardige vraag geconfronteerd inzake de indexering van het levensonderhoud bij echtscheiding op grond van bepaalde feiten. Ook dit onderhoudsgeld was niet voor verhoging vatbaar. Door de rechtspraak werd echter aanvaard dat de indexering van het onderhoudsgeld niet strijdig was met dit verbod. Deze maatregel waarborgt enkel het behoud van de oorspronkelijke gelijkwaardigheid tussen de gevolgen van de echtscheiding voor de onschuldige partij, en de som die de schuldige hem daarvoor als tegenprestatie moet betalen⁷⁶.

Die argumentatie kan eveneens worden toegepast wat betreft de vordering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap. Het nominaal bedrag van het levensonderhoud wordt weliswaar verhoogd, maar deze verhoging waarborgt enkel het behoud van het oorspronkelijk toegekende bedrag. Anders gezegd: de indexering waarborgt het behoud van de verhouding tussen de behoefte van de langstlevende echtgenoot en de draagkracht van de nalatenschap, zoals vastgesteld op het tijdstip van het overlijden.

De latere indexering van het levensonderhoud bij echtscheiding op grond van bepaalde feiten werd door de rechtbanken echter afgewezen⁷⁷. Men achtte de toevoeging van deze modaliteit strijdig met het gezag van gewijsde van de uitspraak waarin het levensonderhoud werd toegekend, met de onveranderlijkheid van deze uitspraak en met artikel 1895 B.W., krachtens hetwelk een geldschuld niet geherwaardeerd mag worden op basis van

⁷⁴ AUBRY en RAU, *op. cit.*, VII, § 470ter, nr. 108, voetnoot 13; VAN BIERVLIET, *op. cit.*, nr. 138.

⁷⁵ De uitbreiding van de eis na het verstrijken van de termijn van één jaar te rekenen vanaf het overlijden is evenmin strijdig met artikel 205bis, §5, B.W.. Krachtens deze bepaling moet het levensonderhoud binnen deze termijn (in rechte) *gevorderd* worden. De uitbreiding van de eis in het kader van een tijdig ingestelde procedure is m.i. geldig, voor zover althans het principe van de beperkte veranderlijkheid niet werd geschonden.

⁷⁶ G. BAETEMAN, W. DELVA en M. BAX, «Overzicht van Rechtspraak (1964-1974). Personen- en Familierecht», *T.P.R.*, 1976, 433, nr. 82, add. 5°; M. VAN LOOK en H. NUYTINCK, *Het onderhoud na echtscheiding en scheiding van tafel en bed naar Belgisch recht*, Preadvies vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, 1976, 74 e.v..

⁷⁷ Cass., 27 februari 1975, *J.T.*, 1975, 396; Hof Brussel, 22 september 1970, *Pas.*, 1971, II, 43; Hof Brussel, 22 juni 1971, *Pas.*, 1971, II, 332, noot, *J.T.*, 1971, 685. Anders: Rb. Doornik, 5 februari 1968, *J.T.*, 1968, 239; Rb. Brussel, 3 april 1970, *J.T.*, 1970, 396.

muntontwaarding. Dezelfde bezwaren gelden mutatis mutandis voor een verzoek tot indexering na afloop van de procedure tot toekenning van een uitkering tot levensonderhoud aan de langstlevende echtgenoot⁷⁸.

Bij de wet van 4 juli 1976 werd de indexering van een uitkering na echtscheiding uitvoerig geregeld⁷⁹. Het nieuwe artikel 301, § 2, B.W. voorziet niet alleen in de automatische koppeling van de uitkering aan het indexcijfer der consumptieprijsen, maar stelt bovendien zeer nauwkeurig het mechanisme van de aanpassing vast. Het verdient m.i. aanbeveling deze regeling uit te breiden tot alle vorderingen tot levensonderhoud. De indexering is aldus in alle gevallen automatisch verzekerd. Bovendien zou er eenvormigheid heersen nopens de wijze van indexering. Dat ter zake heel wat verschillen mogelijk zijn blijkt uit de onderhavige zaak, waarin de door de eiseres voorgestelde formule niet dezelfde was als die welke door de vrederechter werd toegestaan⁸⁰.

Betaling en zekerheidstelling

Gelet op zijn bestemming bestaat het toegekende levensonderhoud meestal in de periodieke uitkering van een geldsom, vooraf betaalbaar⁸¹. Dat is ook het geval voor het levensonderhoud dat de langstlevende echtgenoot ten laste van de nalatenschap verkrijgt.

Kan de langstlevende echtgenoot het gekapitaliseerde levensonderhoud als een som ineens opeisen? Dit zou men kunnen afleiden uit § 4 van artikel 205 B.W., ongewijzigd overgenomen in het nieuwe artikel 205bis, § 4, B.W., waarin wordt bepaald dat, indien het levensonderhoud niet als kapitaal uit de nalatenschap wordt genomen, de langstlevende echtgenoot waarborgen kan eisen voor de uitbetaling van het onderhoudsgeld⁸².

Dat standpunt is onjuist. De bewuste paragraaf handelt niet over de betalingswijze van het onderhoudsgeld, maar wel over de wijze waarop de uitbetaling van het levensonderhoud wordt gewaarborgd. Een van de mogelijkheden is de belegging van een kapitaal uit de nalatenschap, waarvan de rentetermijnen dan aan de langstlevende echtgenoot worden uitgekeerd. Dat deze vorm van zekerheidstelling de voorkeur van de wetgever wegdroeg, blijkt uit de tekst van de wet en uit de parlementaire voorbereiding⁸³. De erfgenamen kunnen echter geenszins ge-

dwongen worden om door belegging of door afstand van een kapitaal de uitbetaling van het onderhoudsgeld te verzekeren⁸⁴. Zij beschikken ter zake, ieder afzonderlijk, over een vrij keuzerecht. Het enige wat de langstlevende echtgenoot immers aanbelangt is de omvang van de waarborg. Deze moet voldoende zijn om de uitbetaling van het integrale bedrag te verzekeren.

Het onderhoudsgeld is verschuldigd vanaf het overlijden en niet, zoals de erfgenamen beweerden, vanaf het inleiden van de eis. De behoefte van de gerechtigde en de draagkracht van de onderhoudsplichtige zijn noodzakelijke doch tevens voldoende voorwaarden voor het ontstaan van de onderhoudsverplichting. Aangezien de behoefte en de draagkracht in casu vaststaan bij het opvallen van de nalatenschap, is het levensonderhoud vanaf dat ogenblik verschuldigd⁸⁵.

In de onderhavige zaak kwam het probleem van de zekerheidstelling eveneens aan de orde. In tegenstelling tot de gewone onderhoudsvorderingen is de vordering uit artikel 205bis B.W. bevoorrecht. Krachtens § 4 kan de langstlevende echtgenoot eisen dat voldoende zekerheid wordt verschaft om de uitkering tot levensonderhoud te waarborgen.

Door de vrederechter werd beslist dat de wettelijke hypotheek, door de langstlevende echtgenote genomen voor het overlijden van haar echtgenoot, althans voorlopig als zekerheid zou gelden voor het levensonderhoud dat haar werd toegekend. Wat te denken van deze beslissing?

Artikel 67 Hyp. W. geeft aan de gehuwde vrouw het recht om een hypothecaire inschrijving te nemen voor alle schuldvorderingen die jegens haar man tijdens het huwelijk zijn ontstaan. De wettelijke hypotheek kan dus alleszins gelden als zekerheid voor een vordering tot levensonderhoud⁸⁶.

Zij waarborgt echter alleen de schuldvorderingen die tijdens het huwelijk zijn ontstaan. Hier duikt een eerste moeilijkheid op. De vordering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap ontstaat immers op het ogenblik van het overlijden, m.a.w. na de beëindiging van het huwelijk. Vormt dat vereiste een obstakel voor de uitbreiding van de wettelijke hypotheek tot de vordering uit artikel 205bis? M.i. is dit niet het geval. Rechtsleer en rechtspraak aanvaarden immers dat de wettelijke hypotheek tot zekerheid kan gelden voor de uitbetaling van het levensonderhoud na echtscheiding op grond van bepaalde feiten⁸⁷. Ook al ontstaat dit recht pas bij de ontbinding van het huwelijk, zijn bestaansreden ligt tijdens het huwelijksleven, met name de schade die de man in zijn hoedanigheid van echtgenoot heeft veroorzaakt. Op gelijkaardige wijze kan men de uitbreiding van de wettelijke hypotheek tot de vordering uit artikel 205bis B.W. verdedigen.

⁷⁸ Het bezwaar betreffende de onveranderlijkheid van het onderhoudsgeld gaat m.i. nochtans niet op. Net zoals voor de indexering ab initio is de repliek hier eenvoudig: indexerende is niet verhogen, maar het behouden van de oorspronkelijke koopkracht.

⁷⁹ B.S., 23 juli 1975.

⁸⁰ De langstlevende echtgenoot vorderde een automatische aanpassing bij elke stijging of daling van het indexcijfer met 5 punten, en zulks vanaf de eerste van de maand, volgend op die waarin de stijging of daling bereikt zou zijn. De vrederechter paste een andere formule toe: de jaarlijkse aanpassing van het levensonderhoud aan het indexcijfer.

⁸¹ L. SWENNEN, *loc. cit.*, nr. 56, blz. 25.

⁸² Volgens sommige auteurs is dit de veiligste en meest praktische betalingswijze: A. SCHICKS en A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, II, 133; A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nr. 157.

⁸³ G. DANKAERT, *op. cit.*, I, nr. 185; AUBRY en RAU, *op. cit.*, VII, § 470ter, nr. 108.

⁸⁴ G. DANKAERT, *op. cit.*, II, nr. 194; H. DE PAGE, *op. cit.*, II, nr. 547bis, C; A. KLUYSKENS, *op. cit.*, II, nr. 76; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, IV, nr. 145; A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nr. 156; Trib. Nevers, 25 mei 1932, *Gaz. Pal.*, 1932, II, 362.

⁸⁵ Nîmes, 7 december 1936, *D.H.*, 1937, 124; Rb. Brussel, 21 juni 1950, *Rev. Prat. Not. B.*, 1950, 276.

⁸⁶ H. DE PAGE, *op. cit.*, VI, nr. 641, B, h.; R. DEKKERS, *Handboek van burgerlijk recht*, Bruylant, Brussel, 1971, II, nr. 1636.

⁸⁷ H. DE PAGE, *op. cit.*, VI, nr. 641, B, h.; Hof Luik, 26 april 1956, *Jur. Liège*, 1956-57, 49; Hof Brussel, 30 juni 1966, *J.T.*, 1967, 24, *Rev. Prat. Not.*, 1967, 53.

De oorzaak van deze vordering is immers de tekortkoming van de echtgenoot aan zijn verplichting tot hulpverlening, die eveneens de financiële beveiliging van de langstlevende echtgenoot omvat.

Door de beslissing van de vrederechter wordt de reeds genomen hypothecaire inschrijving uitgebreid tot een nieuwe schuldvordering. Is deze uitbreiding tegenwerpelijk aan derden? De vraag houdt verband met het beginsel van de specialiteit der hypotheek. Een hypothecaire inschrijving kan slechts genomen worden op bepaalde goederen, voor een bepaald bedrag en tot waarborg van bepaalde schuldvorderingen⁸⁸. Kan de langstlevende echtgenoot zijn wettelijke hypotheek ten aanzien van derden inroepen tot waarborg van de vordering tot levensonderhoud, wanneer deze laatste in de oorspronkelijke inschrijving niet is vermeld?

Het antwoord op deze vraag is negatief. Derden hebben er belang bij om te weten welke schuldvorderingen door de hypotheek worden gewaarborgd. Bedrag, datum, modaliteiten en toebehoren van de schuld moeten, op straffe van niet-tegenwerpelijkheid, in de hypothecaire inschrijving worden vermeld. De wettelijke hypotheek, door de langstlevende echtgenote voor het overlijden van haar echtgenoot, kan bijgevolg niet als zekerheidstelling voor het toegekende levensonderhoud gelden.

De rechtbank van eerste aanleg besliste dat een *nieuwe* hypothecaire inschrijving voor een bedrag van drie miljoen *vooralsnog* voldoende zou zijn als waarborg. Deze uitspraak houdt in dat de langstlevende echtgenoot een bijkomende zekerheidstelling kan vorderen wanneer, na verloop van tijd, de oorspronkelijke zekerheidstelling niet meer voldoende is om de betaling van het onderhoudsgeld te waarborgen. De rechtsleer is van oordeel dat de langstlevende echtgenoot een bijkomende zekerheid kan vorderen indien de waardevermindering te wijten is aan de nalatigheid van de erfgenamen of veroorzaakt is door overmacht of toeval⁸⁹. De verplichting tot het geven van voldoende garanties is een wettelijke verplichting, die moet worden nageleefd zolang het onderhoudsgeld verschuldigd is. De aanvaarding van de oorspronkelijke garantie door de langstlevende echtgenoot of door de rechtbank kan hieraan geen afbreuk doen. De aanvaarding door de langstlevende echtgenoot kan evenmin gelden als afstand het recht om een bijkomende garantie te vorderen. De bepalingen betreffende het levensonderhoud zijn immers van openbare orde.

Wanneer de gegeven zekerheid in waarde vermindert door toedoen van de langstlevende echtgenoot zelf, is de erfgenaam niet gehouden tot het verstrekken van bijkomende garanties. Hij is in dit geval in geen enkel opzicht te kort gekomen aan de hem opgelegde verplichtingen⁹⁰.

De termijn voor het instellen van de vordering

De langstlevende echtgenote leidde haar eis tot levensonderhoud in op 18 oktober 1977. Op 25 oktober 1976 was haar echtgenoot overleden. In artikel 205 B.W., nu artikel 205bis, zijn deze data belangrijk. De langstlevende echt-

genoot beschikt slechts over één jaar, te rekenen vanaf het overlijden, voor het vorderen van levensonderhoud ten laste van de nalatenschap. In de onderhavige zaak werd de eis dus net op het nippertje binnen de toegemeten tijdsgrens ingeleid⁹¹.

Bij de lezing van artikel 205, § 5, B.W. rijst de vraag naar de precieze draagkracht van het woord «vorderen». Is het voldoende dat de langstlevende echtgenoot per brief een uitkering tot levensonderhoud heeft gevorderd van de erfgenamen? Uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat deze term in zijn juridische betekenis is gebruikt: de vordering tot levensonderhoud moet binnen de gestelde termijn in rechte zijn ingesteld⁹².

Deze termijn is op straffe van verval voorgeschreven⁹³. Hij is noch voor schorsing, noch voor stuiting vatbaar. Enkel in geval van overmacht kan hij voor een bepaalde periode, rekening houdende met de omstandigheden van de zaak, verlengd worden⁹⁴.

Ten slotte zij nog opgemerkt dat de echtgenoten deze termijn niet naar eigen believen kunnen verlengen of inkorten. Artikel 205bis, § 5, B.W. is net zoals de andere bepalingen betreffende het levensonderhoud van openbare orde. Afwijkende bedingen ter zake zijn bijgevolg nietig⁹⁵.

De bevoegde rechtbank

Als hekkesluis ten slotte de betwisting waarmee deze zaak een aanvang nam: welke rechtbank is bevoegd? Het geschil werd door de langstlevende echtgenote op basis van artikel 626 Ger. W. aanhangig gemaakt voor de vrederechter van haar woonplaats. De erfgenamen wierpen de exceptie van onbevoegdheid op, zeggende dat krachtens artikel 627, 4°, Ger. W. voor elke vordering van een schuldeiser tegen de erfgenamen ingesteld binnen twee jaar na het overlijden, uitsluitend de rechtbank van de plaats waar de erfenis openviel, bevoegd is. De exceptie van onbevoegdheid werd zowel door de vrederechter als door de rechtbank van eerste aanleg afgewezen.

Artikel 624 Ger. W. bevat de algemene regeling inzake de territoriale bevoegdheid der rechtscollèges. Deze algemene regel wordt in artikel 626 Ger. W. voor wat betreft onderhoudsvorderingen uitgebreid. De keuze van de eiser, als geregeld in artikel 624, wordt inzake onderhoudsvorderingen nog ruimer: hij mag zijn eis ook inleiden voor de

⁹¹ In deze zaak betaalden de erfgenamen het onderhoudsgeld ten bedrage van 10.000 frank na het overlijden verder uit tot en met oktober. De langstlevende echtgenote bestempelde deze handelwijze als een handig manoeuvre, bedoeld om de termijn voor het instellen van een vordering op basis van artikel 205, §§ 2 tot 5, B.W. te laten voorbijgaan.

⁹² G. DASAERT, *op. cit.*, I, nrs. 135, 183, 186 en 210.

⁹³ G. DASAERT, *op. cit.*, II, nr. 183 e.v.; H. DE PAGE, *op. cit.*, II, nr. 547; M. PLANIOL en G. RIPERT, *op. cit.*, IV, nr. 149, voetnoot 3; Cass. (Fr.), 21 februari 1911, *D.P.*, 1911, I, 391, *Sir.*, 1911, I, 434; Cass. (Fr.), 18 oktober 1932, *D.H.*, 1932, 553; Poitiers, 7 juli 1897, *Dall.*, 1898, II, 409, met noot van M. PLANIOL, *Sir.*, 1898, II, 35; Rb. Aarlen, 22 april 1914, *Jur. Liège*, 1914, 346; Rb. Antwerpen, 26 december 1925, *Pas.*, 1926, III, 24.

⁹⁴ Rb. Antwerpen, 26 december 1925, *Pas.*, 1926, III, 24.

⁹⁵ BELTJENS, *op. cit.*, I, nr. 28; DASAERT, *op. cit.*, II, nr. 186; H. DE PAGE, *op. cit.*, II, nr. 547, E; A. VANISTERBEEK, *op. cit.*, nr. 166.

⁸⁸ H. DE PAGE, *op. cit.*, VI, nrs. 627 e.v.

⁸⁹ G. DASAERT, *op. cit.*, II, nr. 198.

⁹⁰ G. DASAERT, *op. cit.*, II, nr. 198.

vrederechter van zijn woonplaats⁹⁶. Deze regeling is van suppletieve aard⁹⁷. Artikel 627, 4°, Ger. W. bepaalt: «Tot kennisneming van de vordering is *alleen* bevoegd ... de rechter van de plaats waar de erfenis is opge gevallen, voor zover de vordering is ingesteld binnen twee jaar na het overlijden, wanneer het gaat om vorderingen ingesteld ... door schuldeisers ... tegen de erfgenamen...» Deze bepaling is, in tegenstelling met bovenstaande regels, van dwingend recht⁹⁸.

De oplossing van het onderhavig geschil is bijgevolg afhankelijk van de vraag of artikel 627, 4°, Ger. W. van toepassing is op de vordering tot levensonderhoud uit artikel 205bis B.W.. Is het antwoord positief, dan moet de vordering aanhangig worden gemaakt bij de vrederechter van de plaats waar de nalatenschap is opge gevallen. Is het antwoord negatief, dan kan de vrederechter van de eiser optreden.

De langstlevende echtgenoot die op basis van artikel 205, §§ 2 tot 5, nu artikel 205bis, § 1, B.W. levensonderhoud ten laste van de nalatenschap vordert, treedt op als schuldeiser ten aanzien van de erfgenamen. Deze vor-

dering moet binnen het jaar na het overlijden worden ingesteld. Artikel 627, 4°, Ger. W. bepaalt dat schuldeisers gedurende een periode van twee jaar, te rekenen vanaf het overlijden, hun vordering aanhangig moeten maken voor de rechter van de plaats waar de nalatenschap is opge gevallen. Deze bepaling is algemeen, en omvat tevens de vordering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap. De overweging van de rechtbank van eerste aanleg als zouden de schuldvorderingen onderworpen aan artikel 627, 4°, «duidelijk en limitatief» in dit artikel opgesomd zijn en uitgaan van «een ander soort schuldeisers dan diegene die zijn vordering doet steunen op artikel 205, § 2, B.W.» is niet in overeenstemming met de tekst van desbetreffend artikel. Ook de overweging van de vrederechter als zou artikel 627, 4°, Ger. W. restrictief toegepast moeten worden, houdt geen steek. Dit artikel is toepasselijk op elke schuldvordering tegen de erfgenamen ingesteld en dus ook op de vordering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap. Van een analogische toepassing van voornoemd artikel is er hier dus geen sprake.

De niet-toepasselijkheid van artikel 627, 4°, Ger. W. kan evenwel op grond van andere argumenten worden bepleit. Artikel 626 Ger. W. bevat een *specifieke* bevoegdheidsregeling voor alle vorderingen tot levensonderhoud. Artikel 627 Ger. W. bevat daarentegen een *algemene* regel inzake vorderingen in verband met nalatenschappen. Artikel 626 Ger. W. houdt, voor zover het betrekking heeft op onderhoudsvorderingen tegen nalatenschappen, een uitzondering in op artikel 627, 4°, Ger. W.. Op basis van ongeschreven regel «specialia generalibus derogant», mag men besluiten tot de niet-toepasselijkheid van artikel 627, 4°, Ger. W. op de vordering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap.

Lut SWENNEN

⁹⁶ R. DECORTE, «Alimentatie onder het aspect gerechtelijk privaatrecht en bewijsrecht», in *Onderhoudsgeld*, CED-Samsom, Brussel, 1978, nr. 9; blz. 193; A. FETTWEIS, *Handboek van gerechtelijk recht*, II, *Bevoegdheid*, Standaard wetenschappelijke uitgeverij, 1971, nr. 557; J. LAENENS, «Overzicht van Rechtspraak (1970-1978). De bevoegdheid», *T.P.R.*, 1979, nrs. 227-229.

⁹⁷ R. DECORTE, *loc. cit.*, nr. 9; FETTWEIS, *op. cit.*, nrs. 531 e.v.; J. LAENENS, *loc. cit.*, nr. 20.

⁹⁸ A. FETTWEIS, *loc. cit.*, nrs. 538 e.v., 564 e.v.; J. LAENENS, *loc. cit.*, nrs. 232 en 233.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

D. t/ H.

1e KAMER — 12 JUNI 1980

Voorzitter: ridder de Schaetzen

Raadsheer-rapporteur: de h. Closon

Advocaat-generaal: mevr. Liekendaal

Advocaat: mr. Houtekier

Overeenkomst — Ontbreken van wilsovereenkomst over een door een partij als essentieel beschouwd beding.

Het vonnis dat vaststelt dat een partij, bij de onderhandelingen over het sluiten van een pachtovereenkomst, een door het vonnis onwettig verklaard beding als een essentieel element van haar toestemming beschouwde en dat zij, omdat de andere partij niet akkoord ging met dat beding, niet heeft toegestemd in de overeenkomst, beslist wettig dat, wegens het ontbreken van die toestemming, de overeenkomst niet tot stand is gekomen.

Gelet op het bestreden vonnis, op 2 mei 1979 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Bergen;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 1101, 1108, 1109, 1134, 1135, 1142, 1147, 1235, 1315, 1382, 1383 van het Burgerlijk Wetboek, 1, 3 van artikel 1 van de wet van 4 november 1969 tot wijziging van de pachtwetgeving en van de wetgeving betreffende het recht van voorkoop ten gunste van huurders van landeigendommen, dit is afdeling 3 van boek III, titel VIII, hoofdstuk II, van het Burgerlijk Wetboek, en van het algemeen rechtsbeginsel inzake het rechtsmisbruik.

doordat het vonnis verklaart dat de eisers te B. gelegen goederen zonder titel of recht in gebruik hebben, hen veroordeelt ze te ontruimen, een deskundige aanstelt om de door verweerder geleden schade te bepalen en de eerste eiser veroordeelt om hem provisioneel het bedrag van 130.000fr. te betalen, op grond dat de onderhandelingen

tussen partijen tamelijk ver gevorderd waren en dat zij het niet eens waren over een essentieel element, namelijk de betaling openlijk of onderhands van de «prijzij»; dat de onderhandelingen hierop zijn spaak gelopen; dat de partijen op hun standpunt zijn gebleven; dat veldwachter G. deze uitlegging bevestigt als hij verslag uitbrengt over de discussie tussen H. D., waarbij laatstgenoemde zei: «Maak mij een reçu en ik betaal u alles wat ik u schuldig ben, pacht, prijszij, enz...»; dat H. tot slot heeft gezegd: «Ik geef u nog drie of vier weken om alles in orde te brengen, zo niet moet het vee weg»; dat aldus blijkt dat H., die vanaf december 1972 in principe schijnt te hebben aanvaard om zijn gronden en weilanden aan D. te verpachten, het met hem niet eens is geworden over bepaalde voorwaarden van de pacht en inzonderheid over de wijze van betaling van de «prijzij»; dat het niet gaat om de vraag of H. het recht had te eisen dat een prijszij onderhands zou worden betaald (dat had hij zeker niet) doch alleen om de vaststelling dat die voorwaarde voor hem een essentieel element van de toestemming was en hij dus ermee nooit akkoord is gegaan om af te zien van die niet door D. aangenomen voorwaarde; dat de eisers dus abusievelijk de litigieuze percelen in gebruik hebben genomen nadat ze, wegens ziekte van H., voor zijn rekening werken hadden uitgevoerd,

terwijl, eerste onderdeel, het vonnis dat, enerzijds, geen rekening houdt met het door de eisers geleverde bewijs van het bestaan en van de voorwaarden van de pacht, omdat de partijen het niet eens zijn geworden over bepaalde voorwaarden van de pacht en inzonderheid over de betaling van de prijszij, en dat, anderzijds, beslist dat de door verweerder gestelde voorwaarde om die prijszij onderhands te betalen onwettig is, steunt op onvolledige, tegenstrijdige en duistere gronden die geen regelmatige verantwoording zijn voor de beslissing die het door de eisers geleverde bewijs van de pacht op onwettige gronden verwerpt (schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 1 en 3 vervat in de wet van 4 november 1969);

tweede onderdeel, de door verweerder gestelde voorwaarde voor zijn toestemming tot de pachtovereenkomst, namelijk de betaling onderhands van de prijszij, niet wettig was; ze derhalve de totstandkoming van de pachtovereenkomst niet kon beletten als de partijen akkoord gingen over de andere punten; het vonnis ten onrechte geen rekening houdt met de door de eisers geleverde bewijzen en, in voorkomend geval, het bedrag van de pacht niet vaststelt (schending van de artikelen 1, 3 vervat in de wet van 4 november 1969, 1101, 1108, 1109, 1134, 1135, 1235, 1315 van het Burgerlijk Wetboek, en van het algemeen rechtsbeginsel inzake het rechtsmisbruik);

derde onderdeel, het vonnis, door te beslissen dat verweerder niet het recht had te eisen dat de eisers de prijszij onderhands zouden betalen, vaststelt dat verweerder een fout heeft begaan waarvan de vergoeding in natura bestaat in de door de eisers bewezen pachtovereenkomst (schending van de artikelen 1, 3 van de wet van 4 november 1969, 1101, 1108, 1109, 1134, 1135, 1142, 1147, 1382, 1383 van het Burgerlijk Wetboek, en van het algemeen rechtsbeginsel inzake het rechtsmisbruik):

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat het vonnis, dat vaststelde dat verweerder, bij de onderhandelingen voor het afsluiten van de overeenkomst, een door het vonnis onwettig verklaard

beding als een essentieel element van zijn toestemming had beschouwd en dat, daar de eisers niet akkoord gingen met dat beding, verweerder niet had toegestemd in de overeenkomst, wettig beslist dat, wegens het ontbreken van die toestemming, de overeenkomst niet tot stand gekomen is;

Dat dit onderdeel van het middel niet kan worden aangenomen;

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat, door, enerzijds, vast te stellen dat de partijen het niet eens zijn geworden over bepaalde voorwaarden van de pacht, inzonderheid over de wijze van betaling van de «prijzij», en, anderzijds, te overwegen dat de door verweerder gestelde voorwaarde voor die betaling niet wettig is, het vonnis, zonder tegenstrijdig of dubbelzinnig te zijn, zijn beslissing regelmatig motiveert en wettelijk verantwoordt;

Dat dit onderdeel van het middel niet kan worden aangenomen;

Wat het derde onderdeel betreft:

Overwegende dat de door de eisers aangevoerde grief geen betrekking heeft op het geschil waarover de feitenrechter uitspraak moest doen en heeft gedaan;

Dat dit onderdeel van het middel niet ontvankelijk is;

(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 19 JUNI 1980

Voorzitter-rapporteur: ridder de Schaetzen

Advocaat-generaal: de h. Colard

Advocaten: mrs. Simont en Dassesse

Koop — Verborgen gebrek — Begrip.

Het verborgen gebrek van de verkochte zaak, dat de verkoper tot vrijwaring verplicht, kan een gebrek zijn dat, zelfs indien het de zaak niet intrinsiek aantast, deze ongeschikt maakt tot het gebruik waartoe de koper, naar de verkoper wist, ze bestemde.

N.V. B. t/ N.V. A. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 23 mei 1979 gewezen door het Hof van Beroep te Luik;

(...)

Overwegende dat het middel erop neerkomt aan het arrest te verwijzen het feit dat het zou hebben beschouwd dat de rechtsvordering gericht tegen verweerder die het isolatiemateriaal heeft geleverd voor de steenoven gefabriceerd door de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid Etablissements D. et Cie, een rechtsvordering was gegrond op de vrijwaring tegen de verborgen gebreken van de verkochte zaak en geenszins een vordering tot levering gegrond op de afwijking van de geleverde zaak van de verkochte zaak, dit is gegrond op een zichtbaar gebrek van die zaak;

Overwegende dat het verborgen gebrek van de verkochte zaak, dat de verkoper tot vrijwaring verplicht, een gebrek kan zijn dat, zelfs indien het de zaak niet intrinsiek

aantast, deze ongeschikt maakt tot het gebruik waartoe de koper, naar de verkoper wist, ze bestemde;

Overwegende dat eiseres in haar dagvaarding van 6 januari 1975 en in haar voor de eerste rechter genomen conclusie zich slechts in algemene bewoordingen beriep op de contractuele aansprakelijkheid en de aansprakelijkheid inzake oneigenlijke misdrijven van verweerster en van de gene die de oven had gefabriceerd;

Overwegende dat eiseres in haar conclusie in hoger beroep er nogmaals op wees, zonder nadere bepaling omtrent de aard van haar rechtsvordering, dat deze strekte tot de veroordeling van beide bovengenoemde partijen, enerzijds, om haar steenoven te herstellen en, anderzijds, om de schade te vergoeden die zij had geleden ten gevolge van de gebreken van genoemde oven en van de slechte uitvoering ervan;

Overwegende dat tevens blijkt uit die conclusie genomen in hoger beroep dat eiseres, in antwoord op de niet-ontvankelijkheid opgeworpen door verweerster en hieruit afgeleid dat, overeenkomstig artikel 1648 van het Burgerlijk Wetboek, de rechtsvordering ingesteld op grond van verborgen gebreken, moest worden ingesteld binnen een korte tijd, zich ertoe beperkte te beweren dat in werkelijkheid de oorzaak van de schade aan de steenoven niet onmiddellijk kon worden uitgemaakt, zodat, «rekening houdende met de aard en de omvang van genoemd gebrek», de rechtsvordering geenszins laattijdig was;

Overwegende dat in dezelfde conclusie eiseres evenwel incidenteel beweerde dat verweerster ertoe gehouden was «een koopwaar te leveren overeenstemmende met het gebruik dat de koper dacht ervan te maken ... welke kwaliteit slechts kon worden nagegaan na de bouw van de steenoven»; dat deze zinsnede, in haar context genomen, met betrekking tot het door verweerster aangevoerd middel, volgens hetwelk er goedkeuring van de koopwaar zou zijn geweest, niet insluit dat eiseres beweerde haar rechtsvordering te gronden op een zichtbaar gebrek, in plaats van een verborgen gebrek waarmee het gebruikte materiaal was behept; dat een afwijking qua «conformiteit», die slechts na het gebruik van genoemd materiaal kan worden nagegaan, aan het begrip van verborgen gebrek beantwoordt in de zin van de artikelen 1641 en volgende van het Burgerlijk Wetboek;

Overwegende dat eiseres evenwel ook in de nota, waarvan het arrest gewag maakt en die zij voegt bij haar voorziening, slechts subsidiair aanvoerde dat haar rechtsvordering niet buiten de bij artikel 1648 van het Burgerlijk Wetboek bepaalde korte termijn werd ingesteld; dat eiseres echter in dat stuk niet in hoofddeel beweerde dat haar rechtsvordering een rechtsvordering tot levering was en derhalve niet onderworpen aan genoemde termijn, maar enkel dat haar rechtsvordering strekte tot het herstel van een slechte uitvoering en «dat het niet ging om een verkoop maar wel om een ondernemingscontract»;

Overwegende dat hieruit volgt dat het hof van beroep, door te steunen namelijk op de overweging dat eiseres in haar dagvaarding, binnen een nader te bepalen mate, verweersters aansprakelijkheid inriep voor de verkeerde uitvoering van genoemde steenoven ten gevolge van «afbrokkeling van het gebruikte isolatiemateriaal waarvan de graad van mechanische weerstand als ontoereikend was voorgekomen», wettelijk en zonder schending van de bewijskracht van voornoemde akten, de tegen verweerster gericht rechtsvordering, voor zover zij gegrond was op

de gebreken van het verkochte materiaal, kon uitleggen als een rechtsvordering tot schadevergoeding wegens verborgen gebreken en derhalve geregeld bij artikel 1648 van het Burgerlijk Wetboek;

Overwegende ten slotte dat het middel, in zoverre het steunt op een gebrek aan antwoord op de conclusie volgens welke verweerster tekort zou zijn gekomen aan haar verplichting tot levering, gegrond is op een verkeerde uitlegging van die conclusie en namelijk, zoals hierop reeds werd gewezen, van de zinsnede betreffende de «conformiteit» van de koopwaar;

Dat geen enkel onderdeel van het middel kan worden aangenomen;

(...)

NOOT—Zie in dezelfde zin: Cass., 18 november 1971, *Arr. Cass.*, 1972, 274; *Pas.*, 1972, I, 258; *R.C.J.B.*, 1973, 609, met noot Ph. Gerard, «Vice de la chose et vente commerciale».

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 25 JUNI 1980

Voorzitter: de h. Legros

Raadsheer-rapporteur: de h. Sace

Advocaat-generaal: de h. Velu

Voorlopige hechtenis — Op proef vrijgestelde geïnterneerde — Strafvervolgning.

Een persoon op proef vrijgesteld van de internering welke hij krachtens de wet tot bescherming van de maatschappij onderging, kan wettelijk het voorwerp van vervolgingen uitmaken wegens een nieuw misdrijf. De vordering tot wederopneming door de procureur des Konings met toepassing van art. 20, tweede lid, van de wet van 1 juli 1964 gedaan, verbiedt het openbaar ministerie niet die vervolgingen in te stellen of voort te zetten.

De kamer van inbeschuldigingstelling, rechtdoende over de handhaving van de voorlopige hechtenis, kan wettelijk oordelen dat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid in deze stand van de procedure niet rijst.

H.

Gelet op het bestreden arrest, op 27 mei 1980 gewezen door het Hof van Beroep te Brussel, kamer van inbeschuldigingstelling;

Over het middel, hieruit afgeleid dat eiser, voor de kamer van inbeschuldigingstelling verschenen, er een conclusie heeft neergelegd, maar dat het hof van beroep er geen rekening mee heeft gehouden:

Overwegende dat het arrest over de handhaving van de voorlopige hechtenis uitspraak doet;

Overwegende dat eiser, in zijn ter zitting van het hof van beroep neergelegde conclusie deed gelden, enerzijds, dat hij geen psychiatrische zorgen ontving daar de geneesheren van de gevangenis deze overbodig achtten en dat hij noch in een psychiatrische afdeling noch in een cel was geplaatst, en, anderzijds, dat indien hij met toepassing van

de wet tot bescherming van de maatschappij was geïnterneerd, hij niet uit hoofde van de hem ten laste gelegde feiten kon worden vervolgd en indien hij integendeel «een burgerrechtelijke beklaagde» was, de beslissing tot internering diende te worden vernietigd daar een internering onverenigbaar is met strafrechtelijke vervolgingen; dat hij ten slotte vroeg dat over zijn strafrechtelijke aansprakelijkheid uitspraak zou worden gedaan, hetzij dat men hem bekwaam achtte zijn daden te beheersen, hetzij dat men hem integendeel ontoerekeningsvatbaar verklaarde;

Overwegende dat het arrest vaststelt «dat de door appellant ingeroepen procedure betreffende een vorige internering onafhankelijk is van de onderhavige procedure, dat het hof, kamer van inbeschuldigingstelling er geen kennis van neemt, dat de door appellant opgeworpen vraag betreffende zijn strafrechtelijke aansprakelijkheid in de onderhavige zaak in de huidige stand van de procedure niet rijst»;

Overwegende dat, in zoverre het inroept dat eiser geen psychiatrische zorgen zou krijgen en noch in een psychiatrische afdeling noch in een cel zou zijn geplaatst, het middel het Hof ertoe zou verplichten feitelijke gegevens na te gaan; dat het middel niet ontvankelijk is;

Overwegende dat, in zoverre het stelt dat een vorige internering met toepassing van de wet tot bescherming van de maatschappij onverenigbaar zou zijn met strafrechtelijke vervolgingen, het middel naar recht faalt; dat een persoon op proef vrijgesteld van de internering welke hij krachtens de wet tot bescherming van de maatschappij onderging, indien hij een nieuw misdrijf pleegt, wettelijk het voorwerp van vervolgingen wegens dit misdrijf kan uitmaken; dat de vordering tot wederopneming door de procureur des Konings met toepassing van artikel 20, tweede lid, van de wet van 1 juli 1964 gedaan het openbaar ministerie niet verbiedt die vervolgingen in te stellen of voort te zetten;

Overwegende dat voor het overige het hof van beroep, kamer van inbeschuldigingstelling, rechtdoende over de handhaving van de voorlopige hechtenis, wettelijk heeft kunnen oordelen «dat de door eiser opgeworpen vraag betreffende zijn strafrechtelijke aansprakelijkheid in de onderhavige zaak in de huidige stand van de procedure niet rijst»;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;
(...)

NOOT—In dezelfde zin: Cass., 23 juni 1941, *Pas.*, 1941, I, 257; Cass., 5 maart 1951, *Pas.*, 1951, I, 448; Cass., 30 oktober 1973, *Pas.*, 1974, I, 242; J. Matthys, «Eb en vloed om de wet tot bescherming van de maatschappij tegen abnormalen», *R.W.*, 1964-65, 143, nr. 56.

Zie ook Cass., 19 juni 1933, *Pas.*, 1933, I, 269, met noot van P. Leclercq; Cass., 9 januari 1979, *Pas.*, 1979, I, 509; J. Constant, *Précis de droit pénal*, 6e ed., I, p. 191.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 27 JUNI 1980

Voorzitter: de h. Versée

Raadsheer-rapporteur: de h. Delva

Advocaat-generaal: de h. Declercq
Advocaten: mrs. Bützler en Claeys-Bouuaert

Onrechtmatige daad — Aansprakelijkheid — Meester voor aangestelde — Vereisten.

De aansprakelijkheid op grond van art. 1384, derde lid, B.W., kan worden opgelopen zodra de onrechtmatige en schadeverwekkende daad tijdens de bediening van de aangestelde wordt verricht en, ook al was het onrechtstreeks en occasioneel, ermee verband houdt.

P.V.B.A. d'A.t/H.

Gelet op het bestreden arrest, op 29 juni 1978 door het Hof van Beroep te Gent gewezen;

Overwegende dat blijkens de vaststellingen van het arrest: 1) de door eiseres tegen verweerder ingestelde vordering, die strekte tot vergoeding van de schade geleden wegens verduisteringen gepleegd door verweerders zoon, Antoon H., in de uitvoering van een overeenkomst betreffende het vetmesten van varkens, steunde, eensdeels, op de civielrechtelijke aansprakelijkheid van verweerder voor diens aangestelde, zijn voornoemde zoon, conform artikel 1384, eerste en derde lid, van het Burgerlijk Wetboek, anderdeels, op zijn aansprakelijkheid in het raam van een contract van veepacht of van bewaargeving (artikelen 1800, respectievelijk 1927 en volgende van hetzelfde wetboek); 2) Antoon H. bij in kracht van gewijsde gegaan arrest van het Hof van Beroep te Gent, gewezen op 10 januari 1975, wegens de voormelde feiten zowel op de tegen hem ingestelde civielrechtelijke vordering als op de strafvordering veroordeeld werd, terwijl verweerder bij datzelfde arrest van diezelfde telastlegging werd vrijgesproken en de strafrechter zich dan ook onbevoegd verklaarde om kennis te nemen van de civielrechtelijke vorderingen voor zover die tegen verweerder waren gericht;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1319, 1320, 1322, 1384, 1384, derde lid, 1984, 1998 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het hof van beroep de vordering van eiseres, steunend op verweerders burgerrechtelijke aansprakelijkheid als aansteller van zijn zoon Antoon en op verweerders contractuele aansprakelijkheid als verbonden door het contract, door voornoemde zoon in verweerders opdracht en voor diens rekening met eiseres gesloten, afwijst op grond: dat uit het definitief geworden arrest van 10 januari 1975, gewezen door het Hof van Beroep te Gent uitspraak doende in strafzaken en Antoon H., verweerders zoon, uit hoofde van verduistering ten nadele van huidige eiseres veroordelend, erga omnes zou blijken dat de overeenkomst betreffende het vetmesten van de varkens van eiseres, tussen deze laatste en Antoon H. was gesloten, *conditio sine qua non* voor bedoelde veroordeling; dat zulks niet uitsluit dat, naast Antoon H., andere partijen, zoals huidige verweerder, met eiseres zouden hebben gecontracteerd, doch dat hierbij de band van ondergeschiktheid tussen Antoon H. en verweerder «op zijn minst onwaarschijnlijk» lijkt; dat uit de motieven van het arrest van 10 januari 1975 echter meer blijkt, en wel dat geen overeenkomst tussen huidige eiseres en verweerder tot stand was gekomen, nu de rechters in het arrest van 10 januari 1975, hebben vastgesteld dat «het vooronderzoek inderdaad aantoonde dat de eerste beklaagde (Antoon H.) in

tegenstelling tot de andere twee beklagden (waaronder verweerder) een leidende rol heeft gespeeld bij de totstandkoming en de uitvoering van de twee mondelinge overeenkomsten, strekkende tot het vetmesten van ... die met (eiseres) en ... (een andere firma) werden aangegaan»; dat het gezag van gewijsde verbonden aan dit motief, noodzakelijk voor verweerders vrijspraak op 10 januari 1975, een vermoeden, op grond van de artikelen 1350 en 1352 van het Burgerlijk Wetboek, oplevert waartegen noch het bestaan van een band van ondergeschiktheid tussen Antoon H. en verweerder noch enige contractuele band tussen deze laatste en eiseres kunnen worden bewezen, aldus zowel de burgerrechtelijke als de contractuele aansprakelijkheid van verweerder uitsluitend,

terwijl, eerste onderdeel, de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van de aansteller, ten deze verweerder, krachtens artikel 1384, derde lid, van het Burgerlijk Wetboek, zou dienen voort te spruiten uit de onderwerping aan hem van zijn aangestelde, zijn zoon Antoon, tijdens de in zijn opdracht gepresteerde arbeid, ten deze de afsluiting en uitvoering van de verbintenissen aangegaan ten aanzien van eiseres, en wegens alstoen door verweerders zoon begane en voor eiseres schadeverwekkende fouten; in zoverre de vordering van eiseres op verweerders burgerrechtelijke aansprakelijkheid als aansteller van zijn zoon Antoon steunt, het dan ook onverschillig is of al dan niet de overeenkomst, tijdens de uitvoering waarvan door verweerders zoon aan eiseres schade werd aangericht, niet alleen tussen verweerders zoon en eiseres maar bovendien rechtstreeks tussen verweerder zelf en laatstgenoemde zou zijn gesloten; verweerders burgerrechtelijke aansprakelijkheid, overeenkomstig artikel 1384, derde lid, van het Burgerlijk Wetboek, integendeel van de enkele voorwaarde afhangt, waarvan door eiser de vervulling voor de rechters in hoger beroep werd aangevoerd, dat verweerders zoon Antoon door zijn vader aangesteld was met het oog op het sluiten en het uitvoeren van bedoelde overeenkomst, zodat het hof van beroep, door zijn beslissing, volgens welke artikel 1384, derde lid, van het Burgerlijk Wetboek ter zake niet van toepassing zou zijn, enkel te gronden op het beweerdelijk uitsluitende bestaan van een overeenkomst, rechtstreeks gesloten tussen eiseres en verweerders zoon en niet tussen eerstgenoemde en verweerder zelf, geen wettelijke grond verstrekt voor de afwijzing van de vordering van eiseres, geput uit de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van verweerder als aansteller van zijn zoon het sluiten en het uitvoeren van deze litigieuze overeenkomst, noch deze verwerping met wettelijke redenen omkleedt (schending van artikel 1384, derde lid, van het Burgerlijk Wetboek en van artikel 97 van de Grondwet);

(...)

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat het bestreden arrest de vordering van eiseres afwijst op grond van het gezag erga omnes van het gewijsde dat het hecht aan een motief van het arrest van 10 januari 1975 dat, naar het oordeel van de feitenrechters, de vrijspraak van verweerder schraagt; dat luidens dit motief «de eerste beklagde (Antoon H.), in tegenstelling tot de andere twee (waaronder verweerder, zijn vader), een leidende rol heeft gespeeld bij de totstandkoming en de uitvoering van de twee mondelinge overeenkomsten, strekkende tot het vetmesten van (...) varkens, die met de

personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid d'A. (thans eiseres) en (een andere firma) werden aangegaan»;

Overwegende dat het bestreden arrest daaruit afleidt dat de strafrechter in meergemeld arrest van 10 januari 1975 niet heeft aangenomen dat de kwetsieuze overeenkomsten tussen verweerder en eiseres waren gesloten en op grond hiervan beslist dat «het bestaan van de band van ondergeschiktheid tussen Antoon H. en verweerder dus niet meer kan worden bewezen tegen het vermoeden in dat verbonden is aan het gezag dat de wet aan het rechterlijk gewijsde toekent (artikelen 1350 en 1352 van het Burgerlijk Wetboek); dat de vrijspraak en de noodzakelijke motieven waarop zij steunt dit niet toelaten»;

Overwegende dat voor de toepassing van artikel 1384, derde lid, van het Burgerlijk Wetboek enkel is vereist dat tussen verweerder en diens zoon op het tijdstip van de feiten de door eiser voorgehouden band van ondergeschiktheid bestond; dat het bestaan van een dergelijk verband, zowel naar aanleiding van het sluiten van de overeenkomsten door verweerders zoon met eiseres als bij de uitvoering van die overeenkomsten, niet wordt uitgesloten door de omstandigheid dat de bedoelde overeenkomsten buiten verweerder om, tussen diens zoon en eiseres tot stand zouden zijn gekomen;

Overwegende immers dat de aansprakelijkheid op grond van artikel 1384, derde lid, van het Burgerlijk Wetboek kan worden opgelopen zodra de onrechtmatige en schadeverwekkende daad tijdens de bediening van de aangestelde wordt verricht en, ook al was het onrechtstreeks en occasioneel, ermee verband houdt;

Dat, ten deze, de aansprakelijkheid van verweerder in het gedrang kon komen ingevolge de onrechtmatige uitvoering van de litigieuze overeenkomsten door Antoon H., handelend als verweerders aangestelde;

Overwegende dat het bestreden arrest dan ook niet zonder schending van de meergemelde wetsbepaling beslist dat het bestaan van de band van ondergeschiktheid tussen verweerder en diens zoon niet kan worden bewezen tegen het wettelijk vermoeden afgeleid uit het gezag erga omnes van het gewijsde van het arrest van 10 januari 1975, met betrekking tot het motief van de ontstentenis van contractuele verhouding tussen eiseres en verweerder;

Dat in zoverre het onderdeel gegrond is;

(...)

NOOT—Vaststaande rechtspraak van het Hof van Cassatie: zie o.m. Cass., 8 juni 1964, *Pas.*, 1964, I, 906; Cass., 7 februari 1969, *Arr. Cass.*, 1969, 544, *Pas.*, 1969, I, 517, *J.T.*, 1969, 297, *R.W.*, 1968-69, 1545; Cass., 16 oktober 1972, *Arr. Cass.*, 1973, 167, *Pas.*, 1973, I, 165; Cass., 15 oktober 1977, *Arr. Cass.*, 1978, 258, *Pas.*, 1978, I, 224.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

K.I. — 4 MAART 1980

Voorzitter: de h. Van Hecke

Raadsheren: de hh. Hernould en Raymaekers

Advocaat-generaal: de h. Six

Advocaat: mr. Mertens de Wilmars

Onderzoeksgerechten — Raadkamer — Verwijzing — Hoger beroep — Ontvankelijkheid.

Door de regelmatigheid van de klacht inzake overspel te betwisten werpt de verdachte geen exceptie op waarbij de onbevoegdheid van de raadkamer om de zaak naar het vonnisgerecht te verwijzen wordt aangevoerd.

Van N.

(...)

Overwegende dat de echtgenoot van verdachte een schriftelijke aangifte heeft opgesteld waarin hij aanhaalt dat zij op 1 oktober 1977 de echtelijke woning heeft verlaten en met een andere man zou samenwonen en waarbij hij de procureur des Konings heeft verzocht «de mogelijkheid te onderzoeken na te gaan of zij een overspelige verhouding heeft aangeknoopt en nog steeds staande houdt», welke aangifte hij voor voormelde magistraat op 18 juli 1979 «in zijn geheel bevestigt en waarin hij volhardt»;

Overwegende dat de procureur des Konings, na een bescheiden vooronderzoek te hebben doen instellen, op grond van verdenking van overspel een gerechtelijk onderzoek heeft gevorderd, dat tot betrapping op heterdaad en bekentenis van verdachte aanleiding heeft gegeven, zodat, overeenkomstig de vordering van zijn ambt, de raadkamer de zaak naar de correctionele rechtbank heeft verwezen;

Overwegende dat verdachte, bij conclusie in hoger beroep, opwerpt dat de echtgenoot niet heeft gevraagd dat vervolgingen zouden worden ingesteld en veroordeling uitgesproken, zodat de opdracht van de procureur des Konings na vaststelling van het misdrijf was beëindigd en de strafvervolgung moest worden afgesloten; dat de raadkamer bijgevolg een beschikking van buitenvervolginstelling bij gebrek aan een strafbaar feit had moeten uitspreken; dat zij bovendien aanvoert voor de raadkamer de buitenvervolginstelling op de hierboven aangehaalde gronden te hebben gepleit en dan de onbevoegdheid van de raadkamer te hebben opgeworpen, waarop deze echter niet is ingegaan, zodat zij in de mogelijkheid verkeerde hiertegen hoger beroep aan te tekenen;

Overwegende dat uit de in eerste aanleg gevoerde strafprocedure nochtans niet blijkt en evenmin door verdachte in hoger beroep wordt bewezen dat zij toen de onbevoegdheid van de raadkamer de zaak naar het vonnisgerecht te verwijzen zou hebben opgeworpen;

Overwegende derhalve dat haar hoger beroep niet-ontvankelijk is, aangezien geen enkele wetsbepaling haar een rechtsmiddel toekent tegen deze beschikking tot verwijzing en zij niet bij machte blijkt te zijn ter zake het bij artikel 539 van het Wetboek van Strafvordering voorziene geval in te roepen (Mil. Hof, 4 juni 1948, Pas. 1948, II, 86.)

(...)

NOOT—De klacht bij overspel

1. De klacht is veel meer dan een aangifte van een strafbaar feit: in de wettelijke betekenis van het woord is de klacht een verklaring waarbij de benadeelde partij t.o.v. de bevoegde ambtenaar de wil te kennen geeft dat een bepaald misdrijf, dat haar schade toebrengt, zal worden bestraft.

Een klacht is niet gebonden aan formele voorschriften en ze moet niet noodzakelijk achteraf worden bevestigd, maar het is evenwel onontbeerlijk dat ontgensprekelijk komt vast te staan dat de benadeelde de bestraffing vraagt van de schuldige. Betwistingen omtrent de uitgesproken wil van de benadeelde worden op onaantastbare wijze door de feitenrechter beslecht (Mil. Hof, 4 juni 1948, Pas., 1948, II, 86).

2. Indien de klacht slechts gedaan is om de vaststelling van het overspel te verkrijgen of om bijkomende gegevens te vergaren ter staving van bepaalde stellingen in een geding tot echtscheiding, indien de klager slechts de mogelijkheid wil laten onderzoeken of zijn huwelijkspartner geen overspelige verhouding heeft aangeknoopt of indien hij slechts bezwarende gegevens wil krijgen ten einde gemakkelijker een echtscheiding door onderlinge toestemming af te dwingen, dan kan aangenomen worden dat aan het klachtvereiste niet is voldaan en dan zal de strafvordering niet ontvankelijk worden verklaard (J. Constant, *Manuel de droit pénal*, II, nrs. 833 en 836; L. De Wilde, *Overspel en onderhoud van bijzit*, A.P.R., p. 56, nr. 128; Hof Brussel, 24 oktober 1908, R.D.P., 1909, 356; Corr. Antwerpen, 14 januari 1938, R.W., 1937-38, 1259; Cass., 25 maart 1946, Pas., 1946, I, 118).

3. De feitelijke bedoelingen van de beledigde echtgenoot komen niet in aanmerking voor de beoordeling van de regelmatigheid van de klacht (Cass., 19 oktober 1914, Pas., 1915-16, I, 119; Cass., 17 juni 1919, Pas., 1919, I, 158).

Iedereen weet wel dat de klacht inzake overspel alleen in het kader van een echtscheidingsprocedure thuishoort en dat het er uitsluitend om gaat bezwarende gegevens te verzamelen om het burgerlijk geding naar zijn hand te zetten, maar dat belet natuurlijk niet dat men zeer geleerd kan blijven redekavelen over de regelmatigheid van de klacht. Lewis Carroll beweerde: «What I tell you three times is true...»

A. Vandeplas

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

3e KAMER — 3 MAART 1981

Voorzitter: de h. Marcelis

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Walraet loco Van Eede en Thoelen loco Leybaert

Advocaten: mrs. Lesthaeghe en De Bock loco Van den Heuvel

Arbeidsongeval — Begrip — Tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst — Ongeval tijdens de vrije tijd van een zeeman.

Het verkeersongeval waarvan de zeeman, die zijn vrije tijd doorbrengt met een toeristische uitstap aan wal, het slachtoffer wordt, is geen arbeidsongeval; het is niet overkomen door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Fonds voor Arbeidsongevallen t/ Vermeulen
en Wanet

Overwegende dat de eerste rechter appelland veroordeelde om aan oorspronkelijke eisers de wettelijke vergoedingen, verhoogd met verwijlsinteressen en gerechtelijke interessen, te betalen ingevolge een dodelijk arbeidsongeval of een ongeval op de weg van het werk wijlen Y. W., hun zoon, op 28 augustus 1977 overkomen op de weg van Sao Paulo naar Santos in dienst van de Compagnie Maritime Belge; dat hij een rente van 20% toekende aan ieder der oorspronkelijke eisers, berekend op een basisloon van 473.070 fr., evenals de begrafenis kosten; dat hij ten slotte de kosten van het geding ten laste van appelland legde;

Overwegende dat partijen het eens zijn omtrent de omstandigheden van het dodelijk ongeval waarvan wijlen Y. W. op 28 augustus 1977 in Brazilië het slachtoffer werd; dat hun uitleg trouwens overeenstemt met de inhoud der overgelegde stukken;

Overwegende dat Y. W. als tweede officier aangemonsterd werd aan boord van het m/s «Memling» in dienst van de rederij Compagnie Maritime Belge;

Overwegende dat op 28 augustus 1977 het schip in de haven van Santos lag;

Overwegende dat Y. W. de wacht had gedaan van 00.00 uur tot 8.00 uur; dat hij met toelating van de scheepsleiding omstreeks 10 uur aan wal ging met de genaamde E.M., werktuigkundige aan boord; dat zij samen een toeristische uitstap met de lijnbus naar Sao Paulo ondernamen; dat op de terugweg naar Santos de lijnbus omstreeks 19.30 uur van de weg geraakte en in een ravijn terechtkwam; dat Y. W. bij dit verkeersongeval de dood vond;

Overwegende dat dient te worden nagegaan of dit ongeval beschouwd kan worden hetzij als een arbeidsongeval hetzij als een ongeval op de weg naar het werk;

Overwegende dat artikel 7 van de Arbeidsongevallenwet van 10 april 1971 bepaalt dat voor de toepassing van deze wet als arbeidsongeval wordt aangezien elk ongeval dat een werknemer tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomt en dat een letsel veroorzaakt; dat het ongeval overkomen tijdens de uitvoering van de overeenkomst geacht wordt, behoudens tegenbewijs, overkomen te zijn door het feit van de uitvoering van die overeenkomst;

Overwegende dat, in overeenstemming met de vaste rechtspraak die bestond onder de vorige wetgeving, principieel dient te worden gesteld dat een zeeman zich ook tijdens de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst bevindt wanneer hij zich in een aanlegplaats aan wal begeeft; dat partijen in hoger beroep het hierover trouwens eens zijn;

Overwegende dat voor geïntimeerden derhalve geldt het wettelijk vermoeden ingesteld bij artikel 7, §2, hierboven vermeld.

Overwegende dat appelland dus het tegenbewijs dient te leveren bedoeld in hetzelfde artikel;

Overwegende dat, zoals reeds vermeld, het ongeval zich heeft voorgedaan tijdens een toeristische uitstap van het slachtoffer en een medewerknemer, met andere woorden, tijdens de vrijetijdsbesteding van W., die wel toelating van de scheepsleiding had gekregen om te passagieren maar

geen enkele opdracht vervulde op het ogenblik van het ongeval;

Overwegende dat zelfs indien men de uitvoering van de arbeidsovereenkomst der zeelieden breed, met zin voor realiteit en voor de specifieke aspecten ervan benadert, er dient te worden vastgesteld dat een verkeersongeval overkomen tijdens de vrijetijdsbesteding geen voldoende causaal verband heeft met de arbeidsovereenkomst opdat het ongeval dat de zeeman op zulk ogenblik treft, kan worden geacht overkomen te zijn door het feit van de uitvoering van de overeenkomst (Arbeidshof Brussel, afdeling Antwerpen, 22 oktober 1974, in zake Van de Velde / F.A.O.);

Overwegende dat appelland aldus het door artikel 7 gevorderd tegenbewijs heeft geleverd en er dient te worden vastgesteld dat het ongeval niet past in het raam van de Arbeidsongevallenwet;

Overwegende dat deze vaststellingen niet worden ontzenuwd door de argumentatie van geïntimeerden;

Overwegende dat geïntimeerden eerst en vooral doen gelden dat de arbeidsovereenkomst van een zeeman niet te vergelijken is met de arbeidsovereenkomst van een gewone arbeider en dat een zeeman na een dagenlang verblijf op zee niet alleen het recht heeft om zich aan wal te begeven om zich te ontspannen, doch deze ontspanning ook noodzakelijkerwijze verband houdt met de uitvoering van de overeenkomst; dat de ontspanning aan wal een noodzakelijke levensbehoefte is en tot doel heeft de zeeman in goede conditie te houden; dat wanneer de scheepsleiding toelating tot passagieren geeft, dit doelbewust gebeurt en in het belang van het werk; dat de ontspanning voor een zeeman het noodzakelijk complement van de arbeidstijd is en er een nauwe relatie bestaat tussen rusttijd en ontspanning enerzijds en arbeidstijd anderzijds;

Overwegende dat appelland gevat en terecht hier tegenover stelt dat de Arbeidsongevallenwet dezelfde eisen stelt voor de realisatie van een arbeidsongeval welke ook de hoedanigheid van de werknemer is; dat het om een ongeval dient te gaan dat overkomen is tijdens en door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst en er geen enkele reden is om van de wettelijke vereisten af te wijken omdat het om een zeeman gaat; dat ontspanning voor iedere werknemer een elementair recht is en, zo men wil, een levensbehoefte en een noodzaak om in goede conditie te blijven, maar dat zulks niet betekent dat de Arbeidsongevallenwet voor alle risico's tijdens de ontspanningstijd de verschuldigdheid van vergoedingen voorschrijft; dat alle werknemers bovendien ontspanning nodig hebben om professioneel in goede conditie te blijven; dat de risico's van het ontspanningsleven van werknemers bijvoorbeeld tijdens het weekeinde door de arbeidsongevallenwetgeving niet gedekt worden; dat, zo het risico van de privé-ontspanning van de zeeman gedekt zou worden door de wet, quod non, er een belangrijke discriminatie zou ontstaan wat het begrip «arbeidsongeval» betreft tussen zeelieden en andere werknemers; dat dan ook niet kan volgehouden worden dat de privé-ontspanning van een zeeman in noodzakelijk verband staat met de uitvoering van de arbeidsovereenkomst in de zin van voormeld artikel 7;

Overwegende dat geïntimeerden vervolgens aanvoeren dat door de rechtspraak reeds herhaaldelijk is aanvaard dat een ongeval, overkomen tijdens de rusttijd, een arbeidsongeval is;

Overwegende dat hierop dient te worden geantwoord dat in ieder geval afzonderlijk moet worden nagegaan of aan de wettelijke vereisten van een arbeidsongeval is voldaan en dat het hof ter zake geen algemene beginselen voorop te stellen heeft; dat, ter zake, het hof vaststelt dat het dodelijk ongeval niet door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst heeft plaatsgehad;

Overwegende dat geïntimeerden nog ten onrechte beweren dat ten deze het arbeidsongeval een realiteit is, omdat appellants in gebreke zou blijven het bewijs te leveren van het feit dat het slachtoffer, in casu, louter persoonlijke bezigheden zou hebben verricht die buiten een normale vrijetijdsbesteding vallen;

Overwegende dat geïntimeerden in dit verband ten onrechte een arrest van het hoogste Hof inroepen (Cass., 3 mei 1978, *R.W.*, 1977-78, 2786).

Overwegende dat in bedoeld arrest, het Hof van Cassatie enkel had te onderzoeken of de normale vrijetijdsbesteding ingecalculeerd is in de notie «tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst» voor iemand die in opdracht en op kosten van zijn werkgever buitenshuis verbleef; dat het Hof van Cassatie hierop bevestigend antwoordt, doch dat uit het arrest blijkt dat aan de verzekeraar geenszins het recht wordt ontnomen om het in artikel 7 voorgeschreven tegenbewijs te leveren, zelfs indien het ongeval zich voordoet tijdens een normale vrijetijdsbesteding; dat ter zake de toeristische uitstap naar Sao Paulo en terug wel een persoonlijke bezigheid is geweest en niet als de uitvoering van de arbeidsovereenkomst kan worden beschouwd;

Overwegende ten slotte dat geïntimeerden ten onrechte artikel 31 van de wet van 5 juni 1928 inroepen; dat er ter zake op het ogenblik van het ongeval geen dienst werd verricht, zodat er geen sprake kan zijn van gebruiken bij het uitvoeren van de dienst; dat het maken van een toeristische uitstap tijdens de vrije tijd voor een zeeman niet behoort tot het domein van het bedrijfsrisico;

Overwegende dat er, evenmin als van een arbeidsongeval, ter zake sprake kan zijn van een ongeval op de weg naar het werk;

Overwegende dat, zoals reeds gezegd, een zeeman zich tijdens de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst bevindt vanaf zijn aanmontering tot aan zijn afmontering; dat dus enkel een arbeidsongeval in de zin van artikel 7 in aanmerking kan komen; dat bovendien de plaats waarheen een zeeman zich begeeft tijdens zijn vrijetijdsbesteding niet als een verblijfplaats in de zin van artikel 8 van de Arbeidsongevallenwet kan aangezien worden, zodat er ter zake eenvoudig geen weg van of naar het werk bestond;

(...)

NOOT—Naar aanleiding van het hierboven afgedrukt arrest wordt gepoogd de cassatierechtspraak van 3 mei 1978 (*R.W.*, 1977-78, 2786) te verduidelijken i.v.m. het begrip arbeidsongeval, in het geval dat werknemers «op zending» tijdens hun rusttijd, letsels oplopen.

De beide cassatiearresten van 3 mei 1978 beogen enkel de vraag te beantwoorden of de werknemer tijdens de rustperiodes nog onder toezicht, gezag en leiding van de werkgever staat, m.a.w. of hij nog zijn arbeidsovereenkomst uitvoert. In de zaak Belgische Nationale Assurantiemas voor Arbeidsongevallen t/ S. en Landsbond der Christelijke Mutualiteiten, zegt het Hof van Cassatie dat het arbeidshof uit de vaststellingen die het doet wettig kan

afleiden dat «het hele verblijf te Brussel als een globale opdracht beschouwd dient te worden en de volledige tijds-spanne van het verblijf zich dan ook situeert in de uitvoering van de arbeidsovereenkomst», en «dat het arrest, *zonder op dit punt te worden aangevochten*, voorts oordeelt dat eiseres het bewijs niet levert dat het ongeval niet te wijten is aan de uitvoering van de arbeidsovereenkomst» (*R.W.*, 1977-78, 2789).

In het onderhavige geval werd dus vastgesteld dat de bedoelde bankdirecteur ook tijdens de rustpauzen zijn arbeidsovereenkomst uitvoerde; het Hof zegt niet dat elk ongeval in die omstandigheden een arbeidsongeval is. Het laat integendeel duidelijk blijken dat het de verzekeraar toegelaten is te bewijzen dat een dergelijk ongeval geen enkel verband heeft met de arbeid; alleen wordt in de litigieuze zaak dit bewijs niet aangebracht. In zijn conclusie wijst advocaat-generaal Lenaerts erop: «Hoe losser de gezagsverhouding is, des te gemakkelijker kan dit tegenbewijs worden geleverd. En op dit stuk bestaat een belangrijk verschil naargelang het ongeval tijdens de rusttijd of tijdens de arbeidstijd is overkomen» (*R.W.*, 1977-78, 2781).

Het andere cassatiearrest in de zaak N.V. Zurich t/ R.M. en N.V. Noordstar en Boerhaave huldigt dezelfde stelling. Het Hof oordeelt «dat het ongeval overkomen tijdens de rustpauze (derhalve) voorvalt in de loop van of tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst; dat zulk ongeval een arbeidsongeval is, *tenzij* het bewezen is dat het niet veroorzaakt is ten gevolge van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst» (*R.W.*, 1977-78, 2785).

Dat dit bewijs geleverd kan worden door aan te tonen dat de rusttijden aan «louter persoonlijke doeleinden en op abnormale wijze worden besteed», betekent nog niet dat dit de uitsluitende beoordelingscriteria zijn. De verzekeraar mag hoe dan ook bewijzen dat een ongeval niets met de uitvoering van de arbeidsovereenkomst te maken heeft. De Arbeidsongevallenwet zelf (artikel 7) definieert immers het arbeidsongeval als het ongeval dat is overkomen *tijdens en door het feit van de uitvoering* van de arbeidsovereenkomst. Het weerlegbaar vermoeden in de tweede alinea van voornoemd artikel regelt alleen de bewijslast en laat de rechtspraak niet toe het wettelijk begrip «arbeidsongeval» te verruimen of te beperken d.m.v. het aanwenden van algemene criteria. Het is daarentegen de feitenrechter die voor elk geval afzonderlijk moet beslissen, rekening houdende met de concrete feitelijke gegevens die hem door de partijen worden aangebracht, of het ongeval aan de door de wet gestelde definitie van het arbeidsongeval beantwoordt.

We zijn niet van mening dat de cassatiearresten van 3 mei 1978 aan deze principes raken en advocaat-generaal Lenaerts constateert op het einde van zijn conclusie: «Deze voorwaarde (m.n. dat het ongeval een gevolg van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst moet zijn), biedt de rechter de mogelijkheid een oordeelkundige selectie te maken tussen de ongevallen die wel kunnen beschouwd worden als een normaal gevolg van het bedrijfsrisico en die waarvan de werknemer zelf de schadelijke gevolgen redelijkerwijze moet dragen» (*R.W.*, 1977-78, 2783).

In dit verband moet onderzocht worden wat de rechtspraak heeft beslist t.a.v. de zeelieden. Een constante rechtspraak van het Arbeidshof te Antwerpen oordeelt dat ongevallen, overkomen aan de zeeman tijdens zijn ont-

spanning aan wal, wel tijdens, maar niet ten gevolge van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst zijn overkomen, tenzij zij het gevolg zijn van een «risico, inherent aan de scheepvaart», of van de uitvoering van een dienstopdracht (zie o.m. de arresten inzake V.D.V. van 22 okt. 1974, in zake D.H. van 6 april 1976 en in zake P.A.M. van 8 mei 1979). Het feit of de zeeman dan «normale» of «abnormale» ontspanning neemt, is bij de beoordeling hoogstens een indicatie, zeker niet beslissend. Zulks wordt o.m. geïllustreerd in de volgende consideransen uit laatstbedoeld arrest: «dat de opgelopen verwondingen geenszins het gevolg zijn van een professioneel risico, maar van persoonlijke bezigheden tijdens de vrijetijdsbesteding die niets te maken hebben met de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, zelfs indien men deze uitvoering in de meest brede zin opvat; dat bovendien en voor zover nodig, dient vastgesteld dat het aangaan van een twistgesprek met een dronken matroos wanneer men zelf onder de invloed van de drank is, met het evident risico van handtastelijkheden bezwaarlijk als een normale vrijetijdsbesteding kan bestempeld worden» (R.W., 1979-80, 2791).

Er dient trouwens op gewezen te worden dat de *uitsluitende* toepassing van het criterium «normale vrijetijdsbesteding» — afgezien nog van de uiterst delicate interpretatie van deze terminologie — voor de beoordeling van ongevallen van zeelieden tot aberraties zou leiden. Er moet immers overwogen worden dat het Hof van Cassatie zijn arresten van 3 mei 1978 gewezen heeft in zaken van gewone arbeidsovereenkomsten, waar dus een missie met verblijf buitenshuis een uitzondering blijft. Voor zeelieden is dit verblijf buitenshuis echter een essentieel kenmerk van de arbeidsovereenkomst. Zij blijven immers gedurende de hele zeereis, die soms maanden duurt, ononderbroken dag en nacht in de uitvoering van hun arbeidsovereenkomst. In het algemene stelsel der arbeidscontracten daarentegen neemt die uitvoering slechts acht uren per dag in beslag, met soms, bij wijze van uitzondering, de gehele duur van de beperkte periode van een missie buitenshuis.

De vrijetijdsbesteding van de werknemers in het algemene stelsel wordt dus slechts in zeer beperkte mate gedekt door de arbeidsongevallenwetgeving; vandaar dat een brede interpretatie van deze wetgeving t.a.v. hen gerechtvaardigd is... Voor zeelieden daarentegen valt de vrijetijdsbesteding bijna altijd tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst. Een brede interpretatie van de arbeidsongevallenwetgeving t.a.v. deze professionele categorie zou daarom tot gevolg hebben dat hun bescherming opvallend beter zou worden dan die van de overige werknemers, wat in strijd is met artikel 7 van de Arbeidsongevallenwet, dat voor alle werknemers het arbeidsongeval op dezelfde wijze omschrijft.

Samenvattend kan worden gesteld dat, op grond van de cassatiearresten van 3 mei 1978, geen bredere interpretatie kan worden toegestaan dan die welke, inzake arbeidsongevallen van zeelieden, tot op heden door de rechtbanken werd aangenomen. In de beide zaken komt het middel uitsluitend op tegen de beslissing dat de getroffen op het ogenblik van het ongeval onder het gezag van de werkgever stond, en het ongeval dus tijdens of in de loop van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is overkomen. Voor de beoordeling van de vraag of het ongeval is overkomen door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst, geven deze arresten hoogstens een indicatie, m.n.: de wijze waarop de werknemer van zijn rust-

tijd gebruik maakt. Men kan daaruit *niet* afleiden dat het Hof van Cassatie als algemene regel stelt dat ongevallen tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst overkomen aan de werknemer die zijn rusttijd met «normale» vrijetijdsbesteding doorbrengt, *steeds* als arbeidsongevallen dienen te worden beschouwd. Ten eerste is deze interpretatie in tegenspraak met de cassatierechtspraak zelf, aangezien ze noch uit de beide arresten, noch uit de conclusie van de advocaat-generaal blijkt. Ten tweede is deze interpretatie strijdig met artikel 7 van de Arbeidsongevallenwet, aangezien ze tot gevolg zou hebben dat, op een discriminerende wijze, voor enkele beroepsgroepen de bescherming van de Arbeidsongevallenwet systematisch wordt uitgebreid tot niet-professionele risico's.

Het is, naar onze mening, dan ook volkomen terecht dat het Arbeidshof te Antwerpen in zijn arrest van 3 maart 1981, zijn vroegere rechtspraak handhaaft, en voor de ongevallen overkomen tijdens de persoonlijke (normale of abnormale) ontspanning van de zeeman aan wal, aan de verzekeraar de mogelijkheid laat het vermoeden van artikel 7, tweede lid, van de Arbeidsongevallenwet te weerleggen, door o.g.v. de feiten aan te tonen dat het ongeval niet is overkomen door het feit van de uitvoering van de arbeidsovereenkomst.

Jos Huys

BURGERLIJKE RECHTBANK TE GENT

2e KAMER — 19 DECEMBER 1979

Voorzitter: de h. Wuyts

Rechters: de h. De Jonge en mevr. Vanderlinden

Advocaten: mrs. Le Fevere de ten Hove en Heyvaert

Levensonderhoud — Vordering van de langstlevende echtgenoot tegen de nalatenschap — Bevoegde rechter — Behoeftigheid — Zekerheidstelling.

De vrederechter van de woonplaats van de overlevende echtgenote die een uitkering op grond van art. 205, §§2 tot 5, B.W. (thans art. 205bis) vordert, is krachtens art. 626 Ger. W. bevoegd om van de eis kennis te nemen.

Voor de overlevende echtgenote bestaat er behoeftigheid wanneer het haar niet mogelijk is een levenswijze te hebben die overeenstemt met de vroegere toestand.

Tot zekerheid van de uit te keren onderhoudsrente machtigt de rechtbank de weduwe tot het nemen van een hypothecaire inschrijving op van de nalatenschap afhankende onroerende goederen.

V. e.a. t/ F.

De eis is uitgegaan van de geïntimeerde die van de nalatenschap van wijlen haar echtgenoot Urbain V. een maandelijks onderhoudsgeld heeft gevorderd van 50.000 frank geïndexeerd op basis van de kleinhandelsprijzen te rekenen op datum van het overlijden van Urbain V. op 25 oktober 1976, en heeft daarbij tot zekerheid van de uitkering van dit onderhoud de machtiging gevraagd tot een hypothecaire inschrijving tot beloop van zes miljoen,

te nemen op een reeks onroerende goederen opgesomd in hare conclusie neergelegd voor de eerste rechter op 6 oktober 1978.

De eerste rechter heeft, na zich territoriaal bevoegd te hebben verklaard op de exceptie dienaangaande door de appellanten opgeworpen, aan de geïntimeerde een maandelijks onderhoudsgeld toegekend van 25.000 frank, met ingang van 1 november 1976 en dit bedrag gekoppeld aan het indexcijfer der maand oktober 1976 en derwijze dat het jaarlijks aanpasbaar zou zijn.

Hij verklaarde voor recht dat de hypotheaire inschrijving genomen op de goederen van de nalatenschap voorlopig zal gelden tot zekerheid van de uitbetaling van het onderhoudsgeld en verwees de zaak naar een latere datum om de partijen toe te laten desomtrent nader te concluderen.

De appellanten achten zich gegriefd door deze beslissing, hun stelling staande houdend dat de eerste rechter *ratione loci* niet bevoegd was, terwijl zij ten gronde verder staande houden dat de geïntimeerde niet in een behoeftige toestand verkeert, en dus geen recht heeft op enig onderhoudsgeld ten laste van de nalatenschap van wijlen haar echtgenoot.

De geïntimeerde van haar kant streeft de wijziging van het bestreden vonnis na en vordert dat haar het door haar gevorderde onderhoudsgeld van 50.000 frank per maand wordt toegekend, terwijl zij ook meent dat definitief over haar eis tot zekerheidstelling kan worden beslist.

Terecht merkt de geïntimeerde op dat het opgeworpen bevoegdheidsgeschil actueel zonder belang is, nu het ter zake zou gaan omtrent de territoriale bevoegdheid van twee vredegerichten binnen de ambtsomschrijving van deze rechtbank.

De eerste rechter heeft zich echter terecht territoriaal bevoegd verklaard op grond van de bepalingen van artikel 626 Gerechtelijk Wetboek nu het in casu op ondubbelzinnige wijze gaat om een onderhoudsvordering uitgaande van de overlevende echtgenoot, zoals bedoeld bij art. 591, 7°, Gerechtelijk Wetboek.

Ten onrechte werpen de appellanten de inhoud van artikel 627, 3°, op, dat alleen betrekking heeft op rechtsvorderingen tot opvordering van nalatenschappen en alle andere rechtsvorderingen tussen medeërfgenamen of legatarissen, hetgeen ter zake zeker het geval niet is.

Zij kunnen evenmin steunen op de bepalingen van art. 627, 4°, waar er alleen sprake is van schuldvorderingen tegen een nalatenschap, die in het artikel duidelijk en limitatief opgesomd zijn, en uitgaan van een ander soort schuldeisers dan diegene die zijn vordering doet steunen op art. 205, § 2, Burgerlijk Wetboek, zoals dit het geval is voor de huidige geïntimeerde.

Ten gronde dient te worden onderzocht of de geïntimeerde zich in een staat van behoeftigheid bevindt, dit haar zou recht geven op enige onderhoudsuitkering ten laste van de nalatenschap van wijlen haar echtgenoot.

Het begrip behoeftigheid is uiteraard een relatief begrip en er moet aangenomen worden dat er behoeftigheid bestaat wanneer het voor de overlevende echtgenoot niet mogelijk is een levenswijze te hebben overeenstemmend met de vroegere toestand (*R.W.*, 10.11.1954, *J.T.*, 1955, 496).

Ter zake heeft de eerste rechter, en op gronden die de rechtbank tot de hare maakt, op passende wijze deze onderhoudsuitkering vastgesteld op 25.000 frank per maand

en deze ingang laten nemen vanaf 1 november 1976 met koppeling aan het indexcijfer van de maand oktober 1976 en met de erin opgegeven wijze van schommeling.

De door de geïntimeerde gevorderde zekerheidstelling komt van nu af aan als rechtmatig voor, doch een som van drie miljoen komt vooralsnog als voldoende voor tot zekerheid van de uit te keren onderhoudsrente.

Op die gronden,

Bevestigt het bestreden vonnis in al zijn beschikkingen, doch met dien verstande dat van nu af aan de geïntimeerde gerechtigd wordt tot zekerheid van de uitkering van het onderhoudsgeld bij de bevoegde hypotheekbewaarder een hypotheaire inschrijving te nemen op (...)

NOOT—Zie elders in dit nummer het vonnis a quo van Vred. Gent, 3 november 1978, alsmede het artikel van L. Swennen, «De vordering tot levensonderhoud van de langstlevende echtgenoot ten laste van de nalatenschap.»

VREDEGERECHT TE GENT

7e KANTON — 3 NOVEMBER 1978

Rechter: de h. Van Malderen

Advocaten: mrs. Heyvaert en Le Fevere de ten Hove

Levensonderhoud — Vordering van de langstlevende echtgenoot tegen de nalatenschap — Bevoegde rechter — Aard van de verplichting — Modaliteiten.

Art 626 Ger. W., dat bepaalt dat de vrederechter van de woonplaats van de uitkeringsgerechtigde bevoegd is, maakt geen uitzondering voor de vordering die steunt op art. 205, §§ 2 tot 5, B.W. (thans art. 205 bis).

De in dit laatste artikel bedoelde onderhoudsplicht is de voortzetting van de bijstandsplicht van art. 213 B.W..

Het bedrag van de uitkering wordt vastgesteld met inachtneming van de toestand op het ogenblik van het overlijden; de uitkering gaat op dat ogenblik in en wordt ten deze gekoppeld aan het indexcijfer van de aan het overlijden voorafgaande maand.

De uitkering is later niet voor verhoging vatbaar, wel voor vermindering of afschaffing.

F. t/ V. e.a.

De vordering strekt tot veroordeling van verweerders om aan eiseres een onderhoudsgeld van 50.000 frank te betalen, elk voor hun aandeel in de nalatenschap van wijlen haar echtgenoot, op grond van artikel 205, § 2, B.W., met ingang van 1 november 1976, bedrag dat zal gekoppeld worden aan het indexcijfer der consumptieprijzen en waarvan afgetrokken moet worden alle bedragen die sindsdien door verweerders vrijwillig werden betaald. Tevens vordert eiseres dat zij zou worden gemachtigd tot zekerheid van de uitkering van haar onderhoudsgeld een hypotheaire inschrijving ten bedrage van 6.000.000 frank te nemen op de onroerende goederen die zij opsomt in haar conclusie van 6 oktober 1978.

Verweerders betwisten de territoriale bevoegdheid van deze rechtbank die door eiseres geadieerd werd op grond van artikel 626 Ger. W., dat inzake vorderingen betreffende de uitkeringen tot onderhoud bevoegdheid toekent aan de rechter van de woonplaats van eiser, bevoegdheid *ratione loci* die zij de «algemene» bevoegdheid noemen, wijl zij menen dat de vordering gebaseerd is op artikel 627, 3°, Ger. W. waardoor speciale bevoegdheid wordt toegekend aan de rechter van de plaats waar de erfenis is opge gevallen.

Artikel 626 Ger. W. bepaalt, ongeacht de juridische omschrijving die aan een vordering tot onderhoudsuitkering kan worden gegeven, dat de vrederechter van de woonplaats van de uitkeringsgerechtigde bevoegd is en maakt zeker geen uitzondering voor de vordering die steunt op artikel 205, § 2, B.W.. Het is inderdaad de rechter van de plaats waar de uitkeringsgerechtigde woont of verblijft die uiteraard het best aangewezen is om de staat van behoefte na te gaan. Eiseres stelt de vordering overigens niet in haar hoedanigheid van erfgename, maar wel als weduwe uit een kinderloos huwelijk en op grond van haar huwelijksstaat en de hieraan verbonden rechten. Uit de bescheiden der dossiers blijkt trouwens dat zij niet tot de nalatenschap kan komen als erfgerechtigde, ook niet voor het vruchtgebruik van de langstlevende echtgenoot. De tijdelijke territoriale bevoegdheid van imperatief recht die gedurende twee jaar aan de rechter van de plaats waar de erfenis is opge gevallen wordt toegekend (artikel 627, 3° en 4°, Ger. W.), heeft tot doel in verband met de vereffening en verdeling van een nalatenschap, of het nu vorderingen van de ene erfgenaam tegen de andere, dan wel vorderingen tot opvordering van de nalatenschap of vorderingen van schuldeisers van de nalatenschap betreft, een spreiding van procedures tegen te gaan en voor een betere rechtsbedeling te zorgen (Fettweis, II, *Bevoegdheid*, nr. 564). Artikel 627, 3° en 4°, Ger. W. brengt overigens om zo te zeggen geen enkele wijziging aan in het vroegere artikel 47 der wet van 25 maart 1876, ten tijde waarvan moest worden aangenomen dat artikel 47 van enge toepassing was (*R.P.D.B.*, «*Compétence en matière civile et commerciale*», nr. 1645).

De exceptie van onbevoegdheid moet als ongegrond afgewezen worden.

De verweerders betwisten niet dat zij tot en met oktober 1977 aan eiseres door notaris M. een maandelijks onderhoudsgeld van 10.000 frank lieten betalen, met name het bedrag waartoe wijlen haar echtgenoot door een vroegere gerechtelijke beslissing veroordeeld werd. Haar echtgenoot, Urbain V., overleed te Gent op 25 oktober 1976. Krachtens artikel 205, § 5, B.W. moest eiseres optreden binnen het jaar van het overlijden, wat ze deed door nederlegging van haar verzoekschrift op 18 oktober 1977.

Ondanks de vrijwillig uitgevoerde betalingen ontkennen verweerders dat zij tot betaling van enig onderhoudsgeld gehouden kunnen zijn omdat eiseres niet bewijst dat zij behoefte is; zij stellen integendeel dat zij een zekere graad van welstand geniet.

Meer nog dan in andere bepalingen van het Burgerlijk Wetboek die aanspraakrechten op onderhoudsgeld regelen, is de uitdrukking «... indien deze ten tijde van het overlijden behoefte is» een relatief begrip dat geen uitstaans heeft met een socio-vitaal minimum of een werkelijke noodtoestand die zo judicieus mogelijk wordt afgewogen. De onderhoudsplicht van artikel 205, § 2, B.W.

is geen gewone alimentatieplicht, maar de voortzetting van de bijstandsplicht van artikel 213 B.W. tussen echtgenoten ingevolge de huwelijksverplichtingen na de dood van de eerststervende. Vandaar dat het een vordering sui generis is. Bij de beoordeling van de behoefte (le *besoin*) kan zeker geen abstractie gemaakt worden van de sociale rang waarop de langstlevende tijdens het huwelijk gerechtigd was aanspraak te maken, wel integendeel. De aldus gekende status samen met het betalingsvermogen van de netto-nalatenschap zijn de determinerende elementen om de hoegrootheid van het onderhoudsgeld te bepalen.

Uit de lijvige dossiers blijkt dat de echtgenoten sedert 1949 echtelijke moeilijkheden hebben gehad die aanleiding hebben gegeven tot talrijke gerechtelijke beslissingen, inzonderheid dan beslissingen in kort geding. Bij beschikking van 14 augustus 1950 besliste de voorzitter der Rechtbank van Eerste Aanleg te Gent dat eiseres toen aanspraak kon maken op 10.000 frank, bedrag dat in die tijd voldoende moest zijn om het wonen in een gerieflijk appartement met een helpster voor de huishouding mogelijk te maken, omdat haar echtgenoot zolang hij het met haar goed meende, haar een rijkelijk leven verzekerde en haar na de feitelijke scheiding een welgesteld bestaan moest waarborgen. Aldus luiden de termen van de beschikking. Het moge volstaan uit te rekenen wat een bedrag van 10.000 frank naar muntwaarde 1950 thans vertegenwoordigt.

Bij beschikking van 28 juni 1965 genomen op grond van het toenmalig artikel 221 B.W. werd dit bedrag, rekening houdende met de stijging der levensduurte, verhoogd tot 15.000 frank, maar zonder indexaanpassing, wat toen normaal was. Nadat eiseres van haar persoonlijke inbreng in het huwelijk bij vonnis van 19 februari 1969 der Rechtbank van Eerste Aanleg te Gent ongeveer 2.400.000 frank van haar echtgenoot kon recupereren, die haar vermogen met het zijne vermengd had en in elk geval haar vermogen had beheerd ondanks de scheiding van goederen, werd het onderhoudsgeld bij bevelschrift van 22 augustus 1969 verminderd tot 10.000 frank. Op dat ogenblik was bekend dat eiseres persoonlijke goederen had, zodat dit bedrag een suppletieve som was die haar moest worden toegekend om haar sociale rang te verzekeren. Er was geen koppeling aan het indexcijfer der consumptieprijzen.

De enige sindsdien gevoelige wijziging is de abnormale vlucht die de levensduurte nam, zodat het voor een oudere dame, thans 78 jaar, die zich dan toch in alles moet laten bijstaan, zeker niet mogelijk moet zijn geweest haar rang op te houden met een ongewijzigd bedrag aan onderhoudsgeld. Op het ogenblik van het indienen van de vordering zou het laatst toegekend bedrag bij koppeling aan het indexcijfer der consumptieprijzen om zo te zeggen verdubbeld zijn en 20.000 frank per maand bedragen hebben. In deze omstandigheden hebben verweerders dan ook na het overlijden van hun erflater wijselijk besloten het minimaal onderhoudsbedrag te laten voortlopen, maar het was hun recht af te wachten of de vordering tijdig zou worden ingesteld.

Het is nu zonder groot belang na te gaan of de nalatenschap tot 62.000.000 frank oploopt of om en rond de 150.000.000 frank zou bedragen, zoals eiseres beweert; vast staat dat zij in elk geval zeer aanzienlijk is zoals al even duidelijk is dat zij, gezien het karakter van de onderhavige vordering, door eiseres kon worden aangesproken.

Zo er nog geen fiscale aanslag is of indien de aangifte van nalatenschap niet betwist wordt, is de rechter zeker niet gebonden door die aangifte maar wel door de redelijke vermoedens die het mogelijk maken te stellen dat er geen enkele aanslag op de nalatenschap wordt gepleegd door een aanzienlijk onderhoudsgeld toe te kennen.

Er is tussen partijen nog een geschil hangende betreffende de rechten van eiseres tegen haar overleden echtgenoot. Nu het onderhoudsgeld op grond van artikel 205, § 2, B.W. definitief wordt vastgesteld in die zin dat het voor geen verhoging vatbaar is, wel voor vermindering en afschaffing, kan de oplossing van dit geschil alleen in het voordeel van verweerders spelen. Rekening houdende met de hoge sociale standing maar tevens met de hoge ouderdom van eiseres die haar afhankelijk maken van allerlei hulp en haar minstens een zorgenvrij bestaan moeten toelaten, is het billijk het onderhoudsgeld op 25.000 frank per maand te bepalen. Ten onrechte houdt eiseres staande dat de ontdekking van een groter bedrag van de nalatenschap dan ten tijde van het indienen van haar vordering haar de mogelijkheid zou geven die thans zeer gevoelig uit te breiden, omdat zij daarbij niet uit het oog mag verliezen dat ook haar vermogen in aanmerking moet worden genomen.

Verweerders menen dat dit onderhoudsgeld slechts toegekend kan worden vanaf de dag van het indienen van de vordering. Dit is in strijd met het speciaal karakter van het onderhoudsgeld zelf, dat de uitvoering is van de verplichting tot bijstand tussen echtgenoten die voortgezet wordt tot na de dood van de eerststervende en overgaat op de nalatenschap. Bovendien is het op het ogenblik van het overlijden dat de onderhoudsplicht van de nalatenschap t.o.v. de maximale begroting ervan wordt vastgesteld (Planiol en Ripert, IV, *Successions*, nr. 144). Het is voor een weduwe, aan wie vóór de dood van haar echtgenoot, een onderhoudsgeld werd betaald, overigens niet mogelijk onmiddellijk op te treden, wijl dit afsterven in principe zonder invloed mag zijn op de bijstandsplicht wanneer de nalatenschap daartoe in staat is, wat ze overigens bewezen heeft door ze onafgebroken vrijwillig uit te voeren, zij het dan met een onvoldoend bedrag.

Verweerders hebben geen keuze gedaan om de uitkering te verzekeren tussen het vastleggen van een kapitaal en het stellen van hypothecaire zekerheden. Op het huidige ogenblik is er een hypothecaire inschrijving ten belope van 6.000.000 frank op de goederen der nalatenschap. Het lijkt onjuist te zeggen dat de goederen daardoor niet ten gelde kunnen worden gemaakt. Het landhuis te V. werd overigens op 13 oktober 1977 voor een bedrag van 28.000.000 frank verkocht.

Het past dat partijen dienaangaande nauwkeuriger inlichtingen zouden verstrekken. Tot dan kan de hypothecaire inschrijving door eiseres genomen gelden tot zekerheid van de uitbetaling van het onderhoudsgeld.

Vanzelfsprekend moeten de bedragen die vrijwillig na het overlijden van Urbain V. aan eiseres betaald werden, van het thans verschuldigde afgetrokken worden.

(...)

NOOT—Zie elders in dit nummer het in hoger beroep gewezen vonnis van Rb. Gent, 19 december 1979, alsmede het artikel van L. Swinnen, «De vordering tot levensonderhoud van de langstlevende echtgenoot ten laste van de nalatenschap».

VREDEGERECHT TE SINT-TRUIDEN

24 MAART 1981

Rechter: de h. Kleykens

Advocaten: mrs. Lambeets en Royer

Pacht — Herziening van de pachtprijs — Kadastraal inkomen.

De aanpassing van de pachtprijs berekend op grond van de perekwatie van het kadastraal inkomen is geen herziening van de pachtprijs.

F. t/ S.

Eerste verschijners verpachten aan tweede verschijner een bouwland gelegen onder Montenaken.

Ingevolge perekwatie van het kadastraal inkomen van het perceel werd dit inkomen van 1.800 fr. tot 7.700 fr. verhoogd.

Volgens eerste verschijners dient het nieuwe cijfer als basis voor berekening van de maximumpachtprijs, samen met de nieuwe coëfficiënt 1,75, zodat de pachtprijs, verschuldigd vanaf 30.11.1980 jaarlijks 7.700 fr. x 1,75 = 13.475 fr. zou bedragen.

Tweede verschijner noemt dit procédé een «herziening» van de pachtprijs, die uitgesloten is krachtens de wet van 4 november 1969, art. IV, overgangsbepalingen, onder 5°. Immers, bij die overgangsbepalingen wordt art. 17 der wet van 4 november 1969, waarbij de herziening van de pachtprijs geregeld wordt, in zijn uitwerking geschorst zolang er een wet op de beperking der pacht prijzen in werking is.

Deze wet op beperking der pacht prijzen is vervat in art. III der wet van 4 november 1969. Het betreft de instelling bij K.B. van een provinciale pacht prijzen commissie.

Momenteel is derhalve nog steeds van kracht het genoemd art. III der wet van 4 november 1969, waarbij de wetten van 26 juli 1952 en 20 januari 1961 vervangen worden.

Welnu, in art. 5 van art. III is bepaald dat elk van de partijen de herziening mag vragen van de prijs van een lopende pacht op de bij de artikelen 2, 3 en 4 bepaalde grondslag. Is de pachtprijs hoger dan het aldus bepaalde maximum dan wordt hij verminderd tot het overeenkomstig die artikelen bepaalde bedrag.

Bij bekendmaking gedaan in het Belgisch Staatsblad van 23 mei 1980 ter uitvoering van art. III, art. 2, § 4, van de wet van 4 november 1969 tot beperking van de pacht prijzen en van art. 14 van het K.B. van 13 maart 1970 betreffende de provinciale pacht prijzen commissies, werd de coëfficiënt voor Limburg «leemstreek» gebracht op 1,75 (voorheen 2,50) omdat inmiddels het kadastrale inkomen werd verhoogd.

Het is ontegenzeggelijk de bedoeling geweest door een verlagings van de vermenigvuldigingscoëfficiënt het verhogingseffect van de pachtprijs zoveel mogelijk te voorkomen of weg te werken.

Het verzoek van eerste verschijners heeft dan ook niet het karakter van een herziening volgens art. 17 der wet van 4 november 1969 (tijdelijk nog zonder uitwerking, cf. supra) maar van een aanpassing ingevolge én de pere-

kwatie van het kadastraal inkomen *én* het gewijzigde coëfficiënt.

Het is een zuivere toepassing van de wet van 4 november 1969, art. III, art. 2 en art. 5 zodat de gewijzigde pacht, die thans 7.700fr. x 1,75 of 13.475fr., bedraagt slechts eisbaar is voor de pacht prijs die vervalt *na* de datum van het verzoek tot verzoening.

(...)

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Rb. Turnhout (3e Kamer), 29 september 1980

Onrechtmatige daad — Aansprakelijkheid — Zaken — Een in het gras verscholen stuk hout komt in maaimachine terecht — Gebrek van het weiland.

Eiser heeft in opdracht en voor rekening van verweerder het gras gemaaid in diens weiland; tijdens het maaien is een stuk hout, dat verscholen lag in het hoge gras, in de maaimachine terechtgekomen. Verweerder betwist dat de aanwezigheid van het stuk hout in het weiland als een gebrek van de zaak in de zin van art. 1384, eerste lid, B.W. kan worden aangemerkt.

«Als gebrek in de zaak wordt algemeen aanvaard alles wat de zaak ongeschikt maakt om ze normaal en zonder schadelijke gevolgen te gebruiken (cf. De Page, II, nr. 1.007); in dit geval is het duidelijk dat een normaal gebruik van de weide, zoals afmaaien ervan, niet mogelijk is in geval van aanwezigheid van voorwerpen zoals stukken hout. Het kan also niet betwist worden dat de zaak, namelijk het weiland, met een gebrek behept was. Verweerder kan zich niet verschuilen achter zijn onwetendheid nopens de aanwezigheid van de hindernis in de weide om zijn verantwoordelijkheid te ontlopen. Zelfs de onoverkomelijke onwetendheid omtrent het gebrek van de zaak, welke ook de oorsprong zij van dit gebrek, kan de aansprakelijkheid van de bewaarder niet wegnemen (Cass., 12 feb. 1976, R.W., 1975-76, 2419). Verweerder beroept zich tevergeefs op toeval of overmacht, maar laat na enig bewijs of aanbod van bewijs te leveren van de beweerd buiten hem liggende oorzaak.»

(Voorzitter: de h. Finoulst — Openbaar ministerie: de h. Janssens — Advocaten: mrs. Luyeten en Vankerckhoven — In de zaak: Van L. t/ G.)

NOOT—Zie en vergelijk: Cass., 7 december 1962, *Pas.*, 1963, I, 432 (de aanwezigheid van granaten maakt een braakliggend terrein gebrekkig); Cass., 19 januari 1978, *Arr. Cass.*, 1978, 610; *Pas.*, 1978, I, 582, met conclusie van procureur-generaal F. Dumon, R.W., 1978-79, 791 (roomijs die door de onhandigheid of zorgeloosheid van een klant gemorst wordt op het terras zodat een vrouw erover uitglijdt, kan een gebrek van het terras uitmaken); Cass., 7 november 1980, R.W., 1980-81, 1703, met conclusie van procureur-generaal F. Dumon (uit de aanwezigheid van een onbewaakt winkelkarretje op een parking en de slechte of ondoelmatige plaatsing ervan kan de feiten-

rechter niet wettig het bestaan van een gebrek in de parking afleiden); Rb. Turnhout, 30 juni 1971, R.W., 1971-72, 729 (uitschuiven over een koolblad op de loopvloer van een groentewagen maakt de groentewagen niet gebrekkig); Rb. Hasselt, 23 oktober 1973, R.G.A.R., 1973, nr. 9148 (de aanwezigheid van een stuk groente op de vloer van een warenhuis maakt geen gebrek van die vloer uit); Rb. Gent, 2 februari 1979, *De Verz.*, 1979, 247 (de aanwezigheid van een ploeg, verborgen in het gras, maakt een perceel rogge gebrekkig); betreffende deze problematiek raadplege men: L. Cornelis, «Aansprakelijkheid voor het gebrek van samengestelde zaken», R.W., 1980-81, 1689-1700.

A.V.O.

Rb. Kortrijk (5e Kamer), 6 april 1981

Verzekering — Levensverzekering — Verzekeringssnemer overleden aan hartziekte — Attest waaruit blijkt dat hij slechts behandeld werd wegens spiervermoeidheid.

Op 28 november 1978 sloot de echtgenoot van eiseres een levensverzekering af bij verweerder. Bedongen werd dat bij zijn overlijden een bedrag van 110.000fr. zou worden uitgekeerd aan eiseres. Hij overleed op 23 juni 1979 in Engeland. Het overlijdensattest vermeldt als doodsoorzaak: «a) Myocardial Infarction; b) Coronary Thrombosis». Eiseres vordert thans het bedrag van de levensverzekering. Na nadersluitend advies van het openbaar ministerie willigt de rechtbank de eis in:

«Verweerder weigert de betaling op grond dat de verzekeringsnemer de inlichtingen, gevoegd bij het verzekeringsvoorstel, niet naar waarheid zou hebben ingevuld door onder meer te beweren geen dokter geraadpleegd te hebben de drie laatste jaren voor de onderschrijving van de polis en beweerd te hebben dat hij op dat ogenblik in goede gezondheid verkeerde. Verweerder benadrukt ook dat A. op 22 nov. 1978, datum waarop hij het bijblad voor het voorstel van levensverzekering ondertekende, met ziekteverlof was.

«Eiseres legt een doktersattest voor waaruit blijkt dat haar echtgenoot tussen 1972 en 1979 in behandeling was bij dr. B. te Wielsbeke en dr. D., orthopedist de Waregem.

«Uit dit doktersattest is op te maken dat de echtgenoot van eiseres behandeld werd voor last in de linkerelleboog: drukpijn op epicondylus ulnaris bij pronatie (d.w.z. volgens Zakwoordenboek van de geneeskunde door Coëlko-Kloosterhuis, Uitg. 1970, Van Goor en Zonen: drukpijn bij het naar binnen draaien van de arm met de pols naar buiten), alsmede voor spiervermoeidheid door het weg-sleuren van tapijten.

«Het is evident dat het bijblad voor het voorstel van de levensverzekering niet ingevuld werd door eiseres of haar echtgenoot, maar door de verzekeringsagent van verweerder die er alle baat bij had een klant te winnen voor zijn maatschappij.

«Uit het hierboven vermelde doktersattest volgt dat in de ogen van de echtgenoot van eiseres zijn afwezigheden niet door ziekte gemotiveerd waren maar door last aan de linkerarm veroorzaakt door *vermoeidheid* en verandering

van levensgewoonten in een vreemd land en klimaat (het blijkt immers dat eiseres en haar echtgenoot ten gevolge van de politieke situatie in Oeganda hun land in 1972 verlaten hebben).

«Het is dan ook zo dat de echtgenoot van eiseres gestrekt was door de uitleg van zijn geneesheer en ervan overtuigd was dat hij enkel wegens spiervermoeidheid verzorgd werd.

«De echtgenoot van eiseres was te goeder trouw aangezien hij zelfs de naam van zijn huisdokter vermeldde.

«Overigens had verweerster geweten dat haar verzekerde enkel in behandeling was voor spiervermoeidheid, dan zou zij op dezelfde voorwaarden haar polis afgesloten hebben.

«Verweerster was trouwens op de hoogte van het feit dat eiseres en haar echtgenoot in totaal andere leefomstandigheden terecht waren gekomen.

«Bovendien levert verweerster het bewijs niet dat de verklaring van de echtgenoot van eiseres haar misleid heeft omtrent de belangrijkheid van het risico op het ogenblik van het aangaan van het contract.»

(Voorzitter: de h. Van Hille — Openbaar ministerie: de h. Denys — Advocaten: mrs. Benoît en De Gryse — In de zaak: M. t/ N.V. A.)

NOOT—Door vrijwillige uitvoering heeft de verzekeringsmaatschappij in het vonnis berust.

EUROPEES RECHT

Overzicht van Rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

Zaak 99/80 — Maurice Galinsky/ Insurance Officer — 31 maart 1981 — (prejudiciële zaak) — *Sociale zekerheid — Niet-loontrekkende werknemer*

Het voor de nationale rechter aanhangige geding betreft de weigering door het bevoegde Britse sociale-zekerheidsorgaan aan een gerechtigde tot een ouderdomspensioen, verzoeker in het hoofdgeding, verhogingen van dat pensioen toe te kennen wegens te zijnen laste komende kinderen.

Het betrokken pensioen wordt verzoeker tegen het volle tarief en op grond van de enkele Britse wetgeving uitgekeerd. Verzoeker was tot in 1964 werkzaam in Groot-Brittannië, doch niet als loontrekkende, en was van 1948 tot 1964 verplicht verzekerd krachtens het Britse stelsel voor sociale zekerheid voor zelfstandigen. Na zijn vertrek naar Nederland in 1964 is hij de vrijwillige bijdragen voor niet-werkenden aan het Britse stelsel blijven betalen.

Sinds 1964 was hij als loontrekkende verplicht aangesloten bij het Nederlandse sociale-zekerheidsstelsel. Na het bereiken van de leeftijd van 65 jaar genoot hij in Nederland krachtens de Algemene Ouderdomswet een pensioen alsmede de aan gerechtigden tot dit pensioen toekomende kinderbijslagen.

Ter staving van zijn beroep bij de Britse rechterlijke instanties heeft betrokkene betoogd dat hij krachtens de toepasselijke Britse wetgeving recht heeft op verhogingen van zijn pensioen wegens kinderen te zijnen laste.

Gelet hierop heeft de National Insurance Commissioner het Hof van Justitie een reeks prejudiciële vragen voorgelegd.

De eerste vraag betreft de personele werkingssfeer van verordening nr. 1408/71. Er dient te worden opgemerkt dat iemand die na in een bepaalde Lid-Staat verplicht te zijn verzekerd als zelfstandige, in een andere Lid-Staat verplicht is verzekerd als loontrekkende, in de gehele Gemeenschap moet worden beschouwd als werknemer.

Gelet hierop wordt in de tweede vraag het probleem opgeworpen of de woorden «pensioen of rente wegens ouderdom» genoemd in artikel 77 van de verordening, ook een uitkering wegens ouderdom omvatten die in een Lid-Staat is toegekend aan iemand die aldaar op grond van de enkele wetgeving van de betrokken Lid-Staat en zonder toepassing van de bepalingen van verordening nr. 1408/71, krachtens het stelsel van de sociale zekerheid voor zelfstandigen was verzekerd.

Hierbij moet worden opgemerkt dat verordening nr. 1408/71 van toepassing is op alle onderdanen van de Lid-Staten die zijn aangesloten bij een ten behoeve van loontrekkenden ingestelde regeling van sociale zekerheid.

Verzoeker in het hoofdgeding betoogt dat het Hof heeft erkend dat tijdvakken van verzekering vervuld onder vigeur van het stelsel van sociale zekerheid voor loontrekkenden in een bepaalde Lid-Staat, in aanmerking moeten worden genomen bij het toekennen van het recht op uitkeringen aan zelfstandigen in een andere Lid-Staat.

Dit is evenwel niet van toepassing op het onderhavige geval waar het gaat om een werknemer die gebruik heeft gemaakt van het vrije verkeer van werknemers en die in de Lid-Staat waar hij zich met zijn gezin heeft gevestigd recht op een pensioen wegens ouderdom alsmede op gezinsbijslagen heeft verworven op grond van de enkele wetgeving van bedoelde Lid-Staat, en die zich in een andere Lid-Staat beroept op rechten die hij eerder had verworven uit hoofde van zijn verplichte verzekering als zelfstandige.

In een dergelijk geval houden de aanspraken op kinderbijslagen verband met de uitkeringen wegens ouderdom voortvloeiende uit een stelsel van sociale zekerheid dat van toepassing is op zelfstandigen en niet op loontrekkenden gelijk bedoeld in verordening nr. 1408/71.

Als antwoord op de door de National Insurance Commissioner gestelde vragen verklaart het Hof voor recht:

Artikel 77 van verordening nr. 1408/71, inzake de gezinsbijslagen voor rechthebbenden op pensioen of rente wegens ouderdom alsmede de verhogingen of aanvullingen van deze pensioenen of renten voor kinderen ten laste, moet aldus worden uitgelegd, dat de uitdrukking «pensioen of rente wegens ouderdom» geen betrekking heeft op ouderdomsuitkeringen die in een Lid-Staat worden toegekend aan een persoon die daar verzekerd is geweest in het kader van een sociale-zekerheidsregeling voor zelfstandigen, wanneer die uitkeringen gebaseerd zijn op de enkele wettelijke regeling van die Lid-Staat, zonder toepassing van de bepalingen van genoemde verordening.

Zaak 132/80 — NV United Foods en P.V.B.A. Van den Abeele/ Belgische staat — 7 april 1981 — (prejudiciële zaak) — *Sanitaire controle van vis*.

De Rechtbank van Eerste Aanleg te Brugge heeft het Hof van Justitie een reeks vragen gesteld over de uitlegging van de artikelen 9, 12, 13, 30, 36 en 95 EEG-Verdrag, zulks om de verenigbaarheid met het gemeenschapsrecht te kunnen beoordelen van de Belgische wetgeving inzake sanitaire controle bij de invoer van vis.

Uit de stukken blijkt dat verzoeksters in het hoofdgeding in 1978 beroep bij de rechtbank hebben ingesteld, strekkende tot terugbetaling van geldbedragen die door hen aan de administratie van de douane uit hoofde van keuringsrechten voor de sanitaire controle van ingevoerde vis waren betaald.

De toepassingsvoorwaarden van de sanitaire controle en de daaruit voortvloeiende kosten worden in België geregeld in verscheidene koninklijke besluiten.

Verzoeksters in het hoofdgeding hebben de verenigbaarheid van deze bepalingen met de voorschriften van het EEG-Verdrag op tweeërlei grond betwist:

Enerzijds zijn zij van mening dat deze controle een in artikel 30 EEG-Verdrag verboden maatregel van gelijke werking als kwantitatieve invoerbeperkingen vormt en dat zij uit dien hoofde geen grondslag kan vormen voor de heffing van het keuringsrecht. De in de Belgische wetgeving geregelde sanitaire controle zou namelijk ondoelmatig en kostbaar zijn en vertragend werken en als zodanig geen rechtvaardiging vinden in artikel 36 EEG-Verdrag.

Anderzijds menen verzoeksters ten aanzien van het keuringsrecht dat, volgens vaste rechtspraak van het Hof de heffing van keuringsrechten moet worden beschouwd als een in de artikelen 9, 12 en 13 van het Verdrag verboden heffing van gelijke werking als douanerechten. Zelfs indien het keuringsrecht als een binnenlandse belasting in de zin van artikel 95 EEG-Verdrag moet worden beschouwd, zou de heffing ervan nog in strijd zijn met het in dit artikel neergelegde discriminatieverbod.

De verenigbaarheid van de sanitaire controle met de artikelen 30 en 36 EEG-Verdrag (eerste en tweede vraag)

Met de eerste twee vragen wenst de rechtbank in wenz te weten of een sanitaire controle op ingevoerde vis in beginsel verenigbaar is met de bepalingen van gemeenschapsrecht en, zo ja, of de in de eerste vraag beschreven toepassingswijze gerechtvaardigd is uit hoofde van de doelstellingen genoemd in artikel 36.

Vooraf dient erop te worden gewezen dat in de Gemeenschap geen gemeenschappelijke of geharmoniseerde voorschriften bestaan betreffende de sanitaire controle van vis.

Het staat mitsdien aan de Lid-Staten om de sanitaire controle op dit gebied te organiseren en deze in de verschillende verhandelingsfasen van vis toe te passen.

Evenmin wordt betwist dat de maatregelen die voor de nationale rechter in het geding zijn, het karakter van een sanitaire controle dragen en dat zij derhalve in beginsel onder de uitzondering van artikel 36 vallen. Het staat evenwel aan de nationale rechter om te onderzoeken of en in hoeverre de door de Belgische autoriteiten toegepaste modaliteiten van de sanitaire controle een ontoelaatbare

beperking in de intracommunautaire handel kunnen vormen.

Als antwoord op de eerste twee vragen verklaart het Hof voor recht: «Bij ontbreken van gemeenschappelijke of geharmoniseerde voorschriften op het gebied van de sanitaire controle van vis mogen de door de Lid-Staten toegepaste controlemaatregelen niet principieel worden beschouwd als een door het Verdrag verboden beperking. Daarentegen moeten als maatregelen van gelijke werking als kwantitatieve beperkingen ingevolge de artikelen 30 en 36 EEG-Verdrag worden beschouwd alle toepassingsmodaliteiten van de controle die verder gaan dan nodig is en die als zodanig het intracommunautaire handelsverkeer kunnen afremmen of beperken.»

De verenigbaarheid van het keuringsrecht met het gemeenschapsrecht (derde en vierde vraag)

De nationale rechter vraagt het Hof aan te geven volgens welke criteria een heffing zoals het «keuringsrecht» hetzij als een heffing van gelijke werking als een douanerecht in de zin van de artikelen 9, 12 en 13 EEG-Verdrag, hetzij als een binnenlandse belasting in de zin van artikel 95 kan worden aangemerkt, waarbij hij de aandacht vestigt op bepaalde verschillen die door de betrokken controleregeling zijn ingevoerd.

Het Hof verklaart hierop voor recht dat een keuringsrecht voor de sanitaire controle van ingevoerde vis, hetwelk zonder objectieve rechtvaardiging wordt vastgesteld en toegepast volgens specifieke maatstaven betreffende hetzij de aard, hetzij de toestand van de waar, die met de maatstaven ter vaststelling van de geldelijke lasten op soortgelijke nationale produkten niet kunnen worden vergeleken, te beschouwen is als een door de artikelen 9, 12 en 13 EEG-Verdrag verboden heffing van gelijke werking als een douanerecht.

Zaak 804/79 — Commissie/Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland — 5 mei 1981 — *Zeevisserij — Maatregelen tot behoud*.

De Commissie vordert vaststelling dat het Verenigd Koninkrijk de ingevolge het Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen, door eenzijdige maatregelen op het gebied van de zeevisserij toe te passen, waaronder enerzijds vijf verordeningen inzake de maaswijdte van visnetten en de voor het vangen van bepaalde soorten voorgeschreven minimum lengte en anderzijds een stelsel van visvergunningen in de Ierse Zee en de wateren rondom het eiland Man.

De voorgeschiedenis

Het staat vast dat de Raad begin 1979, nadat de Commissie hem een voorstel had gedaan voor maatregelen tot behoud van de visbestanden in de territoriale wateren van de Lid-Staten, niet de nodige maatregelen heeft vastgesteld, doch een aantal interim-besluiten heeft genomen.

Op 21 maart 1979 heeft de regering van het Verenigd Koninkrijk de Commissie in kennis gesteld van haar voorstellen op 1 juni 1979 een aantal maatregelen tot behoud van de visbestanden in te voeren, betreffende de maaswijdte van visnetten, de minimum lengte van de gevangen vis etcetera; zij verzocht de Commissie hieraan haar goedkeuring te hechten.

De Commissie ontving de volledige tekst van de voorgestelde maatregelen eerst op 19 juni 1979, terwijl die maatregelen op 1 juli 1979 in werking zouden treden.

De Commissie maakte op 6 juli bezwaren tegen deze maatregelen; zij stelde zich daarbij op het standpunt dat de bestreden maatregelen slechts met haar toestemming hadden kunnen worden ingevoerd.

De rechtssituatie in bedoeld tijdvak

Sinds 1 januari 1979 — de einddatum van de in artikel 102 van de Toetredingsakte voorziene overgangsperiode — berust de bevoegdheid om in het kader van het gemeenschappelijk visserijbeleid maatregelen te nemen, bestemd tot het behoud van de rijkdommen van de zee, volledig en definitief bij de Gemeenschap.

De Lid-Staten hebben dus niet meer het recht een eigen bevoegdheid uit te oefenen inzake maatregelen tot behoud van de visbestanden in hun territoriale wateren.

Krachtens artikel 7 EEG-Verdrag hebben de vissers uit de Gemeenschap — behoudens de hiervoor genoemde uitzonderingen — gelijkkelijk toegang tot de visbanken in de territoriale wateren van de Lid-Staten.

Daar dit gebied is voorbehouden aan de bevoegdheid van de Gemeenschap en de Lid-Staten ter zake voortaan slechts kunnen optreden als beheerder van het algemeen belang, kan een Lid-Staat zonder de benodigde toestemming van de Raad — indien de situatie dit vergt — slechts voorlopige maatregelen tot behoud nemen in samenwerking met de Commissie, gelet op de algemene toezichthoudende taak die artikel 155 EEG-Verdrag in verband met het besluit van de Raad van 25 juni 1979 en verwante besluiten aan deze instelling opdraagt.

In deze situatie, die werd gekarakteriseerd door het stilzitten van de Raad en door de instandhouding, in beginsel, van de maatregelen tot behoud die golden bij het verstrijken van de in artikel 102 van de Toetredingsakte voorziene periode, verplichtten het besluit van de Raad van 25 juni 1979 en de parallelle besluiten, evenals de vereisten samenhangend met de bescherming door de Gemeenschap van het gemeenschappelijk belang en de integriteit van de eigen bevoegdheden, de Lid-Staten niet slechts om de Commissie naar behoren te raadplegen en te goeder trouw haar goedkeuring te vragen, doch tevens om geen nationale maatregelen tot behoud in te voeren in weerwil van door de Commissie geformuleerde bezwaren, voorbehouden of voorwaarden.

In het licht van deze rechtssituatie moeten de beide groepen litigieuze maatregelen worden onderzocht.

De door de Commissie aangevochten verordeningen

De regering van het Verenigd Koninkrijk betoogt dat met betrekking tot de vijf door de Commissie aangevochten verordeningen voorafgaand overleg heeft plaatsgevonden, in overeenstemming met de besluiten van de Raad en de in de Resolutie van 's-Gravenhage vastgestelde procedure.

Opmerking verdient dat de raadpleging door de regering van het Verenigd Koninkrijk niet in alle opzichten bevredigend is verlopen en niet in overeenstemming kan worden geacht met de vereisten die worden gesteld in de besluiten van de Raad.

Ofschoon de Commissie reeds op 21 maart 1979 op de hoogte is gesteld van het voornemen van de regering van het Verenigd Koninkrijk, kon zij eerst op 19 juni 1979

kennis nemen van de tekst van de voorgenomen maatregelen. Gezien het technische karakter van de materie kon de Commissie uiteraard niet tijdig alle implicaties van bedoelde bepalingen overzien en haar controletaak naar behoren uitoefenen.

Vermeldenswaard is voorts dat de Commissie reeds bij de aanvang van de procedure een voorbehoud heeft gemaakt.

De maatregelen die gelden voor de Ierse Zee en de wateren rondom het eiland Man

De Ierse regering die bijzonder veel belang aan dit aspect van de zaak hecht, heeft het Hof verzocht duidelijkheid te verschaffen omtrent de toepassing van het gemeenschapsrecht dat geldt in de territoriale wateren van het eiland Man. Het Hof kon slechts de bewoordingen van het arrest van 10 juli 1980 herhalen. Met betrekking tot de regeling van visserijvergunningen in de Ierse Zee en de wateren rondom het eiland Man heeft geen behoorlijke raadpleging plaatsgevonden en is bijgevolg geen machtiging door de Commissie verleend; de wijze van toepassing van deze regeling is volledig ter discretie van de autoriteiten van het Verenigd Koninkrijk gelaten, zonder dat de Gemeenschapsinstellingen, de andere Lid-Staten en de andere belanghebbende rechtszekerheid konden verkrijgen over de wijze waarop het stelsel in werkelijkheid werd toegepast. Zodoende maakte deze regeling inbreuk op een der fundamentele regels op dit gebied, doordat zij de vissers van de andere Lid-Staten en met name die van Ierland de toegang heeft belet tot de visserijzones die voor hen op voet van gelijkheid met de Britse vissers toegankelijk hadden moeten zijn.

Het Hof besliste dat het Verenigd Koninkrijk de krachtens het EEG-Verdrag op hem rustende verplichtingen niet is nagekomen door:

a) zonder passend overleg vooraf en in weerwil van de bezwaren van de Commissie, per 1 juli 1979 de navolgende verordeningen in werking te doen treden:

— the Fishing Nets (North-East Atlantic) (Variation) Order 1979, nr. 744,

— the Immature Sea Fish Order 1979, nr. 741,

— the Immature Nephrops Order 1979, nr. 742,

— the Nephrops Tails (Restrictions on Landing) Order 1979, nr. 743,

— the Sea Fish (Minimum Size) (Amendment) Order (Northern Ireland 1979), nr. 235;

b) krachtens The Herring (Irish Sea) Licensing Order 1977, nr. 1388, en The Herring (Isle of Man) Licensing Order 1977, nr. 1389, in de Ierse Zee en in de wateren rond het eiland Man een stelsel van visserijvergunningen in stand te houden waarvoor geen enkel overleg was gevoerd en waarvoor de Commissie geen machtiging had verleend, waarvan de toepassingswijze ter volledige discretie van de instanties van het Verenigd Koninkrijk stond, zonder dat de instellingen der Gemeenschap, de Lid-Staten en de andere belanghebbende personen enige rechtszekerheid konden verkrijgen omtrent de werkelijk toegepaste regeling, en dat tot gevolg had dat de toegang van de vissers van de andere Lid-Staten tot visserijzones waartoe zij op gelijke voet met de Britse vissers toegang hadden moeten hebben, werd verhinderd.

Het Verenigd Koninkrijk wordt verwezen in de kosten van de procedure, daaronder begrepen de kosten van de interveniërende partijen.

Zaak 112/80 — Firma A. Durbeck/Hauptzollamt Frankfurt/Main — 5 mei 1981 — (prejudiciële zaak) — *Communautaire vrijwaringsmaatregelen — Handelsverkeer met derde landen*

Het Hessische Finanzgericht heeft het Hof van Justitie verzocht om een prejudiciële beslissing over de geldigheid van verordening nr. 687/79 en de wijzigingsverordeningen tot schorsing van het in het vrije verkeer brengen in de Gemeenschap van tafelappelen uit Chili.

Deze vraag is gerezen in het kader van een geding tussen een Duitse importeur van vers fruit uit derde landen en de Duitse douane betreffende de weigering van de douane bepaalde hoeveelheden tafelappelen uit Chili toe te laten tot het vrije verkeer in de Bondsrepubliek Duitsland, op grond dat dit bij de litigieuze verordeningen was verboden.

I. Inleidende opmerkingen

Uit de verwijzingsbeschikking blijkt dat het bestreden verbod valt binnen het kader van de gemeenschapsregelingen inzake de bij verordening van de Raad van 1972 ingestelde gemeenschappelijke ordening der markten in de sector groenten en fruit.

De Commissie constateerde in het voorjaar van 1979 dat de situatie op de markt van tafelappelen bijzonder kritiek was en nog kon worden verergerd door te verwachten omvangrijke importen van tafelappelen uit derde landen, met name uit landen van het zuidelijk halfrond (ca 380.000 ton).

Met Zuid-Afrika, Argentinië, Australië en Nieuw-Zeeland kon een overeenkomst worden gesloten. Chili stond er echter op in plaats van de voorgestelde 42.000 ton 55.000 ton te kunnen exporteren.

Verzoekster in het hoofdgeding, de firma A. Durbeck, had invoercontracten voor ongeveer 300.000 kisten appels uit Chili gesloten. Daarvan waren 180.000 kisten ingevoerd vóór de vaststelling van de verordening van 5 april 1979. Daar het schip waarmee de overige appels moesten worden vervoerd, Chili omstreeks 20 april moest verlaten, zegde verzoekster in het hoofdgeding haar koopcontract en de vrachtovereenkomst voor genoemde hoeveelheden op.

Op 25 juli 1979 importeerde zij per vliegtuig twee dozen tafelappelen uit Chili in de Bondsrepubliek Duitsland; zij verzocht de Duitse instanties deze tot het vrije verkeer toe te laten. De douane wees dit verzoek af onder verwijzing naar de Gemeenschap genomen vrijwaringsmaatregelen.

Met het oog op de beslissing van deze vraag verzoekt het Finanzgericht een prejudiciële beslissing omtrent de geldigheid van verordening nr. 687/79 van de Commissie van 5 april 1979 en de wijzigingsverordeningen.

II. Het onderzoek van de gestelde vraag

Met het oog op de uitspraak over de geldigheid van genoemde verordeningen heeft het Hof een aantal punten onderzocht.

a) De motivering van de verordeningen 687/79, 797/79 en 1152/79.

Het Hof komt tot de conclusie dat zij voldoende met redenen omkleed zijn, daar de betrokkenen in staat worden gesteld kennis te nemen van de factoren waarmee de

Commissie bij de vaststelling van de litigieuze vrijwaringsmaatregelen rekening heeft gehouden.

b) Schending van artikel 29, lid 1, van verordening nr. 1035/72 en van de artikelen 1-3 van verordening nr. 2707/72.

Het staat vast dat de door de Commissie vastgestelde vrijwaringsmaatregelen behoren tot die welke ter uitvoering van artikel 29 van verordening nr. 1035/72 kunnen worden genomen.

Volgens het Hof blijkt bij onderzoek van de feiten en het recht niet dat de Commissie de feitelijke situatie op de betrokken markt heeft miskend door aan te nemen dat importen uit landen van het zuidelijk halfrond ter grootte van omstreeks 380.000 ton de op deze markt bestaande moeilijkheden nog aanzienlijk konden verergeren en daar een ernstige verstoring dreigden teweeg te brengen in de zin van artikel 29 van verordening nr. 1035/72, waardoor de doelstellingen van artikel 39 EEG-Verdrag in gevaar konden worden gebracht.

Het feit dat de bestreden vrijwaringsmaatregelen twee maal zijn gewijzigd kan niet worden beschouwd als een teken dat de beoordeling door de Commissie van de marktsituatie in het voorjaar van 1979 onvolledig of onjuist was. Deze wijzigingen vinden hun verklaring in een meer nauwkeurige kennis van de werkelijk vervoerde hoeveelheden.

c) Schending van artikel 110 EEG-Verdrag en van het GATT

Blijkens door de Commissie verstrekte en niet weersproken mededelingen heeft de desbetreffende groep bij het GATT, belast met het toezicht op de conformiteit van communautaire handelingen met het GATT, vastgesteld dat de Gemeenschap door het nemen van de bestreden vrijwaringsmaatregelen niet heeft gehandeld in strijd met artikel I of artikel II van het GATT.

d) Schending van het beginsel van het gewettigd vertrouwen

Het Hof heeft onlangs in het arrest-Tomadini van 16 mei 1979 bevestigd dat het beginsel van bescherming van het gerechtvaardigd vertrouwen weliswaar behoort tot de grondbeginselen van de Gemeenschap, doch dat het evenwel niet mogelijk is aan dit beginsel een «dusdanig ruime draagwijdte te geven dat een nieuwe regeling nooit van toepassing zou kunnen zijn op de toekomstige gevolgen van situaties die onder de oude regeling zijn ontstaan en waarin geen verplichtingen jegens de overheid zijn aangegaan.»

e) Schending van het non-discriminatiebeginsel

De vraag is gerezen of de verordeningen nrs. 797/79 en 1152/79 niet in strijd kwamen met het non-discriminatiebeginsel op het gebied van het in artikel 40 EEG-Verdrag bedoeld gemeenschapsbeleid, daar deze verordeningen een uitzondering voorzagen voor de invoer waarvoor verzoekster in het hoofdgeding een uitzondering van de toepassing van genoemde maatregelen had verzocht.

Het feit dat de Commissie slechts rekening heeft gehouden met de waar die op 12 april 1979 reeds per schip onderweg was, en de waar die op dat tijdstip de Chileense havens nog niet had verlaten heeft uitgesloten, is in overeenstemming met de bepalingen van artikel 3, lid 2, van verordening nr. 2707/72.

Het Hof besliste dat bij onderzoek van de gestelde vraag niet is gebleken van feiten of omstandigheden die de gel-

digheid van de verordeningen nrs. 687/79, 797/79 en 1152/79 van de Commissie kunnen aantasten.

zaak 153/80 — Rumhaus Hansen GmbH & Co/Hauptzollamt Flensburg — 7 mei 1981 — (prejudiciële zaak) — *Belastingregeling voor gedistilleerd — Toepassing van verlaagde belastingen*

Het Finanzgericht Hamburg heeft het Hof verzocht om een prejudiciële beslissing inzake de uitlegging van artikel 95 EEG-Verdrag om het in staat te stellen te bepalen onder welke voorwaarden de bepalingen van het Branntweinmonopolgesetz — dat belastingfaciliteiten voorziet voor verschillende categorieën produkten — moeten worden uitgebreid tot bepaalde alcoholprodukten afkomstig uit andere Lid-Staten.

Verzoekster in het hoofdgeding had in 1973 verschillende partijen lichte rum, afkomstig uit Guadeloupe, ten verbruik ingevoerd en daarbij aan «Monopolausgleich» het destijds geldende normale tarief van DM 1500/hl gedistilleerd betaald.

Verzoekster stelde beroep in tegen het desbetreffende besluit. Zij meende dat hier sprake was van discriminatie van ingevoerd gedistilleerd in strijd met artikel 95 EEG-Verdrag, daar bepaalde categorieën inheems gedistilleerd een gunstiger belastingtarief genoten.

Verzoekster voert hiertoe aan dat de Duitse wetgeving uitzonderingen op het gewone tarief voorziet voor bepaalde categorieën gedistilleerd van kleine producenten, die een verlaagd belastingtarief genieten. Verzoekster verlangt voor de door haar ingevoerde produkten het laagste tarief dat wordt toegepast op in Duitsland uit vruchten verkregen gedistilleerd.

Het Finanzgericht verkeert in onzekerheid over de vraag of de toepassing van een criterium dat is ontleend aan een vergelijking tussen de produktievoorwaarden, verenigbaar is met het stelsel van artikel 95, dat volgens het Finanzgericht is gebaseerd op gelijksoortigheid van de produkten en niet van de produktievoorwaarden.

Het enige criterium voor differentiatie dat het Hof van Justitie tot dusver heeft aanvaard, is het criterium van de geproduceerde hoeveelheden.

In verband met deze onzekerheid heeft het Finanzgericht het Hof verzocht om een prejudiciële beslissing over de volgende vraag:

Moet artikel 95, eerste en tweede alinea, EEG-Verdrag aldus worden uitgelegd, dat het alleen van toepassing is, indien voor gelijksoortige (eerste alinea) of anderszins met de ingevoerde produkten concurrerende (tweede alinea) nationale produkten gelijksoortige produktievoorwaarden als voor de ingevoerde produkten bestaan, of is alleen de gelijksoortigheid van de produkten respectievelijk de concurrentiepositie van belang, of kan de uitbreiding van de belastingfaciliteiten voor nationale produkten tot ingevoerde produkten bovendien afhankelijk worden gesteld van produktiehoeveelheden per bedrijf als juridische of economische eenheid?

Het Hof verklaarde voor recht dat artikel 95 EEG-Verdrag aldus moet worden uitgelegd, dat de fiscale voordelen die ingevolge de wettelijke regeling van een Lid-Staat worden toegekend aan bepaalde alcoholische produkten, ook dienen te gelden voor de produkten van oorsprong uit andere Lid-Staten, die zowel voldoen aan het gelijksoortigheids criterium dat ten grondslag ligt aan artikel 95 als

aan de voorwaarden van de nationale wettelijke regeling voor toekenning van het betrokken belastingvoordeel.

Wanneer het aan de nationale produkten toegekende belastingvoordeel afhankelijk is van de hoeveelheden die in elke produktie-inrichting worden voortgebracht, moet hetzelfde voordeel worden toegekend aan produkten afkomstig van produktie-eenheden in andere Lid-Staten, die aan dezelfde kwantitatieve criteria beantwoorden. Zo aan deze voorwaarde is voldaan, mag een Lid-Staat dat belastingvoordeel niet weigeren op grond van aan zijn wettelijke regeling ontleende bijkomende voorwaarden waar een in een andere Lid-Staat gevestigde produktie-eenheid niet kan voldoen wegens haar geografische ligging of wegens de in die staat geldende wettelijke regeling voor de alcoholproduktie.

BOEKEN

Jan M. BROEKMAN en A.C. 't HART, *Normverleggend gedrag en justitieel beleid*, W.E.J. Tjeenk Willink/Acco, Leuven, 1980, 156p.

Het thema is uitstekend en van groot rechtstheoretisch belang. Het gaat eigenlijk om «de kloof tussen samenleving en geldend recht» (p. 65). Een klassiek gegeven, waarmee ieder jurist vertrouwd is. De volgende zinnen verwoorden m.i. het best de stelling van het boek, voor zover ik die begrepen heb: «De problematiek van de afstand tussen mens en recht, tussen sociaal normveranderend levensgevoel en sociale vormgeving door het beleid, tussen samenleving en justitieel beleid is onmiskenbaar een problematiek van vervreemding. Die vervreemding is niet alleen eigen aan het recht maar zij is algemeen kenmerk van onze cultuur» (p. 20 en «De categorieën, die het recht ter beschikking heeft, blijken weliswaar specificaties van grondwaarden van het burgerlijk levenspatroon te zijn, maar deze werden ontoereikend om de maatschappelijke realiteit te vatten» (p. 67). (Meteen komt de toestand in Polen me voor de geest als een illustratie van die stelling, mits men in de eerste zin het woord «onze» cultuur en in de tweede zin het woord «burgerlijk» weglaat. Of dachten de auteurs dat het recht in Polen, in Zaïre en in Chili minder vervreemd wordt aangevoeld dan bij ons?)

Elke beschaving ziet op elk moment in de geschiedenis nieuwe ideeën ontluiken en nieuwe krachten opkomen, in een feitelijke gegevenheid die zich óók steeds wijzigt. De grondwaarden waarop een cultuur steunt zijn inderdaad niet eeuwig of door de natuur zomaar gegeven: zij zijn permanent aan herziening toe. Het recht is steeds een resultante van de waarden waarvan en waarmee een samenleving leeft en het recht volgt dus, op zijn best, ook chronologisch, de ontwikkeling van de ideeën, de waarden, de nieuwe ideologieën, de nieuwe obsessies en taboes daarin begrepen. De vraag van de auteurs — «kan het recht zich aan de grondpatronen van deze (burgerlijke) cultuur onttrekken, door de eigen voorwaarden van zijn recht-zijn in die cultuur openlijk ter discussie te stellen?» (p. 14) — kan niet anders dan negatief beantwoord worden. Die opdracht ligt elders. De auteurs zelf schrijven: «Recht is een manier waarop tot uitdrukking komt, hoe een samenleving over zichzelf denkt en wat zij waardevol vindt» (p. 79) en «De juridische ideologie is maar een element van de zelfinterpretatie van onze cultuur» (p. 135). Derhalve dienen eerst de onder- of achterliggende waarden duidelijk geëxpliciteerd te worden, d.w.z. dienen de oude waarden met een grote consensus vervangen te worden door nieuwe, vóór het recht zich zelf daartegen kan projecteren en aan aanpassing toe is. Dit expliciteren van latent in de gemeenschap reeds aanwezige ontluikende waarden en inzichten, is niet een specifieke opdracht van de jurist, maar wel van filosofen, ethici, sociaal-psychologen, sociologen

enz.. Dan komt de jurist qualitate qua aan bod; de ambitie van de rechtstheorie is nu juist de bedragen uit deze diverse hoeken te bundelen en van daaruit voorstellen tot nieuwe rechtsvorming te formuleren, hoofdzakelijk ter attentie van de normmaker. Slechts nadien komt het justitieel beleid aan de beurt.

Wat zijn nu de waarden die volgens de auteurs ons recht schragen vanuit een bij bepaling voorbijgestreefde — anders is het boek niet te begrijpen — samenlevingscultuur. Het antwoord is: het atomistisch individualisme waaraan in het recht de (rechts)subjectiviteit beantwoordt, de antropomorfering en personificatie van alle sociale instellingen, samen de grondslag of uiting van het sociaal-contractdenken; verder, de continuïteit (maar elk bestel, niet alleen het onze, is bezorgd om zijn behoud), die ons aanzet het verstoorde evenwicht te herstellen door een «herbevestiging van de dogmatische beginselen van het recht in het teken van ofwel elasticiteit ofwel legalistische verharding» (p. 127).

Twee vragen hieromtrent.

De eerste vraag. Zijn de auteurs ervan overtuigd dat er in onze samenleving een consensus bestaat om afstand te doen van de mens en de burger als oorsprong en doel van het recht? Blijkbaar niet, want zij verklaren zelf dat «moet gezegd worden dat individualiteit/subjectiviteit onmiskenbaar tot de noodzakelijkheidsvoorwaarden van het recht behoren» (p. 22). So what? Waarvan zijn ze dan wél overtuigd? Beseffen zij dat met het opgeven van het odium van de individualiteit/subjectiviteit, ons systeem der grondrechten dat de verhouding tussen staat en burger fundamenteel omschrijft, elke legitimatie verliest, juist hét systeem dat ons onderscheidt van totalitaire en autocratische rechtsbestellen? Overigens hebben heel wat groepen en individuen die in hun boek behandeld worden en die met het gerecht in aanraking zijn gekomen, eisen geformuleerd m.b.t. het beter en verder uitwerken van de grondrechten, meer inspraak in het beleid, een grotere erkenning van hun eigenheid, beschikkingsrecht over de instelling waaraan zij verbonden zijn e.d., die niet logisch en zelfs niet denkbaar zijn zonder een subjectiviteit/individualiteit overtuiging. De auteurs zelf hebben zich, tenslotte, niet kunnen ontdoen van deze «ideologie», daar door heel hun boek heen de botsing tussen oud en nieuw wordt beschreven als een eis-antwoord-replik-dupliek-confrontatie: men kan zich geen méér gepersonifieerd beeld voorstellen. Een ander recensent heeft zijn lezers reeds daarop attent gemaakt, met name G.E. Mulder in *RM-Themis*, 3 (1981) p. 293.

De tweede vraag is uiteraard wat er in de plaats komt van de individualiteit/subjectiviteitsideologie en het sociaal-contractdenken. Zij schermen zich van tevoren tegen deze vraag af door te stellen dat hun «opzet niet impliceert een pakket kant en klaar in een gebaande politieke strategie passende praktische oplossingen aan te bieden» (p. 14). Niemand verwacht dat rechtstheoretici ontwerpen of voorstellen van wet of vonnissen gaan schrijven (al is dit een prima oefening voor wie als jurist in goede conditie wil blijven). Verwacht wordt wél dat zij inzichten aanbrengen over een zo duidelijk mogelijk omschreven toekomstbeeld, zelfs niet in de eerste plaats van het recht, maar wel van het samenleven zelf. Een vraag mag niet onbeantwoord blijven. Dat is zeker zo wanneer men zich richt tot juristen die beroepshalve, waar zij ook mogen zijn als advocaat, rechter, notaris, adviseur in een privé-onderneming of in het bestuur, steeds naar een oplossing moeten zoeken. De reeds aangehaalde G.E. Mulder heeft gewaarschuwd voor het gevaar dat de rechtstheorie een elitaire aangelegenheid wordt. Dit laatste, schrijft Ter Heide in een recensie van Broekman's «Recht en Antropologie» (*RM-Themis*, 5 (1981) p. 460) zou tot gevolg hebben dat het doel van de kritische rechtstheorie, nl. de beïnvloeding van rechtsdogmatiek en rechtspraktijk, niet bereikt wordt. De rechtstheorie beantwoordt niet aan de verwachtingen indien zij geen begin van een antwoord brengt op de vragen die zij stelt. Wie zich op het pad der rechtstheorie waagt, moet weten waarvoor hij staat. Het is juist het ontbreken van een al was het maar een embryo van een coherent systeem van waarden die we in onze samenleving gerealiseerd zouden willen zien, dat de crisis uitmaakt van onze

westerse beschaving: de paradox van onze welvarende uitzichtloosheid. De crisis is zo groot, dat men zich niet langer ontmaskerend vragen kan stellen over bestel en beleid zonder meteen aanwijzingen te verstrekken over wat men dan wél zou willen. Het boek beperkt er zich toe een oproep te richten tot de jurist «om met iedere burger de taak te delen», «het veranderen van recht en het tot stand komen van rechtvaardigheid» (p. 137) te bevorderen of te betrachten. Graag daartoe bereid, maar vanuit welke analyse?

De analyse betreft de levendige periode van de jaren zestig. In de vrij vlot leesbare hoofdstukken III tot VI worden provo en kabouters behandeld, de Maagdenhuis- en andere (universitaire) bezettingen, ban-de-bom en anti-Vietnamacties, bouwvakrellen, kraakacties, bedrijfsbezettingen, Dam- en Vondelparkslapers, ook de ludieke happenings rond het Lieverdje. Tevens ook de Tuynman-, de Tres-, de Baarnse moordzaak en de gratie van Lages, die in Vlaanderen niet zomaar tot de verbeelding spreken. In al deze gevallen gaat het om «normverleggend gedrag». De auteurs gaan na hoe het «justitieel beleid» dit gedrag van «antwoord» heeft gediend, wat de «replik» was vanuit de «samenleving» en de «dupliek» daarop van de beleidsinstanties. Uitstekend is het initiatief van de auteurs om rechtstheoretisch te gaan nadenken over feiten uit de samenlevingspraktijk. Dat denken kan evenwel slechts vruchtbaar zijn indien niet alleen het «gedrag» maar het «waarom» van dit gedrag opgezocht, ontleed en gewaardeerd worden. Welke zijn de filosofische ideeën, de maatschappij- en mensopvattingen, de ontluikende krachten die tot dit gedrag hebben geleid? Niet ieder «afwijkend» gedrag (horresco, ik bedoel een gedrag dat in strijd is met de tekst van de wet of met de interpretatie die daaraan tot nog toe is gegeven) kan als «normverleggend» gewaardeerd worden. Abortus is dat wel, maar de gewoonte ruitenwissers en antennes af te rukken is dat niet. Slechts wanneer men de nieuwe «waarden» die achter het «gedrag» liggen en de motivering ervan zijn, duidelijk herkent als aanwijzingen voor nieuwe maatschappij-opvattingen, die waarden afweegt op hun consensus én beoordeelt t.a.v. de vanouds erkende waarden, kan men de samenleving over drempels heen helpen en van daaruit als rechtstheorie nieuwe juridische concepten ontwikkelen. Tussen de happenings rond het Lieverdje, de kraakacties en het geweld bij de troonsbestijging van Beatrix, liggen zulke grote verschillen van motivering, dat men inderdaad «niet onmiddellijk een helder beeld» krijgt (p. 123). Hoe zou het anders kunnen?

Wat nu het andere onderdeel, «het justitieel beleid» betreft, vind ik het jammer dat net die (beleids-)instantie op de korrel wordt genomen (omvattende de politie, het O.M. en de rechter) die rebus sic stantibus en zolang het legaliteitsbeginsel geldt, juist de minst uitgeruste is om juridisch in te spelen op eventueel nieuwe waarden waarvan de beleving tegen de wet indruist. Haar bewegingsruimte is zo beperkt dat men veeleer meewarig moet staan tegenover haar haast onmogelijke opdracht. Het probleem ligt m.i. vooral bij het slecht functioneren van onze parlementen, die in de bijna onbeperkte vrijheid waarover zij nochtans beschikken, onvoldoende gevoelig zijn voor het ontwikkelen van een toekomstbeeld of, bescheidener, voor het ingaan op nieuwe ideeën en overtuigingen. De rechter mag wel «het concrete waardenbesef in de maatschappij van dat moment» (Enschedé, aangehaald op p. 97) in overweging nemen, maar dan toch slechts wanneer hij voldoende zeker is dat dit waardenbesef vrij algemeen leeft in de betrokken groep: een betoging van een paar duizenden, zegt nog niets over wat het Nederlandse volk denkt, of toch? De consensus over de vernieuwing zou in het Parlement moeten blijken. In het Belgische Parlement bestaat over abortus geen consensus, integendeel een haast mathematische gelijkheid van voor- en tegenstanders. Wie durft in een dergelijke situatie het O.M. en de rechter de steen gooien, uitgerekend vanuit een rechtstheoretische hoek, wanneer zij schipperen? Ik denk dus nog steeds in termen van het sociaal contract. Wel, ja.

J. Gijssels

BERICHTEN

Colloquium te Leuven over Gewestplannen, planschade en meerwaarde

Op 11 december 1981 wordt door de Faculteit der Rechtsgeleerdheid (Afdeling Publiek Recht, Instituut voor Administratief Recht) in het College De Valk een colloquium gehouden met het volgende programma:

- 9.30 u. Welkomwoord
- 9.45 u. Planschadevergoeding in Nederland
mr. G.J. DE GROOT, Rechter Arrondissementsrechtbank Rotterdam
- 10.30 u. Koffiepauze
- 0.45 u. Planschadevergoeding in België
D. DE GROOTE, Medewerker kabinet Vlaamse Staatssecretaris voor Streekeconomie en Ruimtelijke Ordening
- 11.30 u. Discussie over beide referaten
- 12.45 u. Lunch
- 14.15 u. De belasting op de bouwgrondmeerwaarden (art. 67, 7, c, W.I.B.)
R. DEBLAUWE, Vrij assistent K.U. Leuven
- 15.15 u. Discussie
- 16.16 u. Koffiepauze
- 16.45 u. De ruimtelijke ordening in Vlaanderen. Actuele problemen, P. AKKERMANS, Vlaamse Staatssecretaris voor Streekeconomie en Ruimtelijke Ordening.

TIJDSCHRIFTEN

Annales de droit de Louvain, 1981

nr. 2

J. Van Compernelle, La production forcée de documents dans le Code judiciaire; X. Malengreau, Le droit de la preuve et la modernisation des techniques de reproduction et de conservation des documents; C. Remon, La preuve des créances et donations entre époux séparés de biens lors d'acquisition d'immeubles. Chronique bibliographique trimestrielle.

Annales de la faculté de droit, d'économie de sciences sociales de Liège, 1981

nr. 4

En hommage à Claude Renard; La recherche scientifique et le droit, Xe Colloque de droit européen (rapporten van S. David-Constant, P. Harmel en M. Melchior); M. Lienard, Le régime matrimonial en droit international privé et la convention de la Haye du 14 novembre 1978

Europees vervoerrecht, 1981

nr. 2

Rechtspraak

Journal des tribunaux, 1981

nr. 5176, 4 juli

Hommage à Jean Dal.

Revue de droit pénal et de criminologie, 1981

nr. 6, juni

Chr. Van den Wijngaert, L'espace judiciaire européen: vers une fissure au sein du Conseil de l'Europe; H. Manseau en A. Normandeau, Les victimes du vol à main armée.

nr. 7, juli

C.L. Louveaux, La magistrature dans la tourmente des années 1940-1944.

Revue du notariat belge, 1981

nr. 2700, juli

F. de Visscher en B. Malou, La loi du 12 juillet 1979 créant la société agricole.

Revue trimestrielle de droit européen, 1981

nr. 2, april-juni

H. Gaudemet-Tallon, Le nouveau droit international privé européen des contrats; G. Druésne, La libre circulation des personnes dans la C.E.E. et les «emplois dans l'administration publique»; M. Paillet, L'adaptation du droit parlementaire français à la construction européenne; J.-P. Jacque, Parlement européen (1979-1980); Ch. Tantaroudas, Jurisprudence de la C.J.C.E. en matière de sécurité sociale (1979).

Tijdschrift van de vrederechters, 1981

nr. 5, mei

Rechtspraak.

Tijdschrift voor aannemingsrecht, 1981

nr. 1.

M. Flamme en Ph. Flamme, Een «bepaalde opvatting» over de imprevisie in de kontrakten met het bestuur in België; R. Ginion, La réforme en France du régime de responsabilité et d'assurance dans la construction.

Tijdschrift voor sociaal recht, 1981

nr. 3

G. De Broeck, De sociale wetgeving in 1980.

Administration publique (trimestrielle), 1981

nr. 2, juni

C. Daubie, Le Sénat de Belgique: perspectives et esquisse d'une réforme; M. Dumont, Du mode d'interprétation d'un arrêté royal (advies voor R.v.St., 15 januari 1981, nr. 20.870, in zake Laine); D. Deom, De la réparation en nature du préjudice causé par les pouvoirs publics (noot bij Cass., 26 juni 1980); La limitation dans le temps de la force obligatoire et de la valeur réglementaire des projets de plans de secteur (advies van de Raad van State van 1 april 1981, bij toepassing van artikel 9 van de gecoördineerde wetten, op verzoek van de Staatssecretaris van de Waalse Gemeenschap).

Belgisch tijdschrift voor internationaal recht, 1980

nr. 1

N. Valticos, Le droit international du travail face aux problèmes de la société internationale en 1980; A. Van der Essen, Les réunions consultatives du traité sur l'Antarctique; C.A. Christol, International Space Law and the Use of Natural Resources: Solar Energy; M. Bossuyt, L'arrêt Marckx de la Cour européenne des Droits de l'Homme; Y. Rodriguez, Tendances contradictoires en matière d'infraction politique; A. Barav, Remarques à propos de l'arrêt du Conseil de France dans l'affaire ministre de l'Intérieur c. Cohn-Bendit; L.F., Ganshof en C. Van Buggenhout, La protection des biens des mineurs dans les relations internationales; P. Reuter, Quelques réflexions sur l'équité en droit international; J.J.A. Salmon, L'impact de la détermination de la nationalité allemande en R.F.A. sur les conventions consulaires passées avec les Etats tiers.

Jurisprudence de Liège, 1981

nr. 29, 19 september

J.-F. Jeunehomme, noot bij Hof Luik, 15 januari 1981 (dading tussen het slachtoffer van een verkeersongeval en de W.A.M.-verzekeraar betreffende de verschuldigde vergoeding — Tegenwerpelijheid aan de mutualiteit).

nr. 30, 26 september

P. Vermeylen, La portée de l'article 53 de la loi du 8 avril 1965 sur la protection de la jeunesse (noot bij Hof Luik, 16 december 1980).